

VIGILIA

2000/5

DOLHAI LAJOS: A búcsú intézménye a zsinat után

Kereszténység és iskola

Tanulmányok a katolikus tanárképzés történetéről,
a keresztény iskolákról a 90-es években, a keresztény
pedagógusról és a hollandiai katolikus iskolákról

MAGYAR IMRE: *Vita nuova*

RÓNAY LÁSZLÓ: *Fiatalító versbeszéd*

Beszélgetés Mészöly Dezsővel

65. évfolyam	VIGILIA	Május
KOTSCHY BEÁTA:	A katolikus pedagógusképzés múltja és jelene	321
DOLHAI LAJOS:	A búcsú intézménye a II. Vatikáni zsinat után	322
KERESZTÉNYSÉG ÉS ISKOLA		
NÉMETH ANDRÁS:	A katolikus tanárképzés történetéből	328
KRAFCSIK H. OLGA:	Keresztény iskolák a 90-es évek végén	338
KOTSCHY BEÁTA:	A keresztény pedagógus és iskola	345
KOPP ERIKA:	Keresztény oktatás Hollandiában	354
SZÉPÍRÁS		
MAGYAR IMRE:	Vita nuova (<i>regényrészlet</i>)	366
VISKY ANDRÁS:	Magnificat (<i>vers</i>)	372
PETER HUCHEL:	Hubertursweg (<i>vers</i>)	373
RÓNAY LÁSZLÓ:	Fiatalító versbeszéd	375
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
BODNÁR DÁNIEL:	Mészöly Dezsővel	386
JUBILEUMI KALAUZ		
	Rendes és rendkívüli szentévek (<i>Folytatás</i>)	393
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	395

A katolikus pedagógusképzés múltja és jelene

KOTSCHY BEÁTA

Az egyházi iskolák legfőbb jellemzője a közvélemény szerint a megbízhatóság, a minőségi oktatás. Mindazok keresik, akik gyermekeiket hívő emberré, de legalább erkölcsös polgárrá akarják nevelni, miközben színvonalas oktatást kívánnak számukra biztosítani. Ezért a fogyatkozó gyermeklétszám ellenére az újrainduló egyházi iskolákba a jelentkezés ma is többszörös.

A rendszerváltozás első éveiben a „megrendelői” igény olyan erős volt, hogy hosszas felkészülésre egyetlen felekezeti iskolának sem jutott ideje. Indulni kellett, menet közben koncepciót alakítani, személyi, tárgyi feltételekről, azaz a működésről gondoskodni. Így az államtól visszakapott vagy újonnan létrejött intézmények személyi és anyagi gondokkal egyaránt küszködve kezdték meg működésüket. Nehéz feladatot jelentett egy-egy iskola pedagógus gárdájának kialakítása. A rendi intézményekbe a több mint 40 éves szétszórás után csak kevés számú, főleg idős szerzetes vagy nővér kerülhetett vissza, ugyanakkor az eddig állami iskolában dolgozó pedagógusok közül sokan — elsősorban az eredményes, hivatástudattal dolgozók — nehezen váltak meg eddigi munkahelyüktől, osztályaiktól, gyerekeiktől, így a kialakuló tantervtestületekből éppen a „derékhad” hiányzott. Komoly gondot és felelősséget jelentett az is, hogy sok helyen az egyházak egy működő önkormányzati iskolát vettek át, ahol mindazok a tanárok megtarthatták állásukat, akik lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek tartották, hogy vallásilag elkötelezett iskolában tanítsanak tovább. A keresztény iskolák számára átmeneti időszaknak tekintendő az eltelt közel tíz év. A pedagógushiány megszüntetésének, a válogatás lehetőségének egyik legfontosabb eszköze minél több elhivatott keresztény pedagógus képzése. Ennek érdekében létrejöttek már a megfelelő felsőoktatási intézmények. Rájuk vár a feladat, hogy meghatározzák a keresztény pedagógusképzés céljait, kidolgozzák programjait, módszereit.

A búcsú intézménye a II. Vatikáni zsinat után

DOLHAI LAJOS

Született 1952-ben. 1977-ben szentelték pappá. Teológiai doktorátust szerzett Budapesten. Szentségtani-liturgikus teológiai tanulmányokat folytatott a Római Szent Anzelm Egyetemen. Jelenleg az Egri Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. Legutóbbi írását a 2000. 3. számunkban közöltük.

Megváltónk születésének 2000. jubileumi esztendeje különösen alkalmasnak mutatkozik arra, hogy az egyház tanítását a búcsú intézményével kapcsolatban alaposabban megismerjük. Szükségünk is van erre, mert az elmúlt évtizedekben — főként a reformációval kapcsolatos történelmi tanulmányok következtében — csak negatívumokat¹ hallottunk a „búcsúkról”. Valóban kérdés, meg lehet-e valószínűsíteni az egyház szándékát, hogy újra élővé tegyék a búcsút az emberek életében. Mégsem feledkezhetünk el arról, hogy a szentévet meghirdető pápai bulla szerint „a búcsú a jubileumi események lényeges eleme”.² Ezért a pápai bulla megújult szemléletmódban röviden összefoglalja az egyház tanítását, és mellékletében közli a jubileumi búcsú elnyerésének lehetőségeit és szabályait.³

A szentév előtt (1999. szeptember) megjelent az *Enchiridion indulgentiarum*, A búcsúk kézikönyve új kiadása. A Kézikönyv mostani, negyedik kiadásában egyedüli újdonság az, hogy a búcsú lehetőségeit határozott szempontok szerint újracsoportosították. A valóságban nem csökkent a számuk, annak ellenére, hogy a felsorolás rövidebb lett. A búcsúnyerés lehetőségei közé beiktattak egy új lehetőséget is: el lehet nyerni a búcsút a hitről való nyilvános tanúságtétellel, amelyet valaki a mindennapi élet meghatározott körülményei között tesz. Az imaformulák száma jelentős mértékben megnövekedett az új kiadásban, különös tekintettel a keleti hagyományra.

„Régit és újat”

A II. Vatikáni zsinat által elindított liturgikus megújulás keretében VI. Pál pápa 1967. január 1-jén kiadta az *Indulgentiarum doctrina* kezdetű apostoli rendelkezést⁴ a búcsúk ügyének újrarendezéséről. Ebben az apostoli rendelkezésben, hasonlóan a családatyához, aki „kincseiből újat és régit szed elő”, újjárendezésről beszél, ugyanakkor az anyaszentegyház évszázadok óta élő búcsú-gyakorlatára és hagyományára utal: „A búcsúval kapcsolatban olyan igazságról van szó, amit az Isten ígéjével megvilágosított egyház mindig hitt,

¹Vö. Friedenthal:
Luther élete és kora,
Budapest, 1977,
155-173.

²*Incarnationis
mysterium* 9.

³im. 26-29.

⁴Magyarul in:
*Bűnbocsánat és
Oltáriszentség*,
Budapest,
SZIT 1976, 319-336.

**A bűcsű
újjaélesztésének
kísérletei**

és amit a pápák és az apostolutód-püspökök mindig tanítottak és hirdettek, gyakorlati és elméleti vonatkozásban egyaránt.” A reformációval kapcsolatban a Trentói zsinat foglalta össze az egyház bűcsúkra vonatkozó tanítását. A bűcsúkról szóló egyházi tanítás tehát végleges hittétel (DS 1835).

Ehhez hozzátehetjük, hogy az egyháznak ez a tanítása nem volt „pusztába kiáltó szó”, mert termékeny talajra hullott, és életé vált a katolikus hívek életében. Az igaz, hogy a reformációval kapcsolatban negatív asszociációk is kapcsolódtak a bűcsű intézményéhez, de a katolikus vallásossághoz az elmúlt évszázadokban is hozzátartozott az a jó szándék, hogy elnyerjük a bűcsújársokhoz vagy az egyes imádságokhoz és jócselekedetekhez engedélyezett teljes vagy részleges bűcsúkat.

⁵Rahner, K.,
*Bemerkungen der
Theologie des
Ablasses*, in: *Schrift.
zur Theol.*, 2. k.,
Benziger, 1955, 185.

Az újabb időkben, főként a II. Vatikáni zsinat után azonban már egyre kevesebb szó esik a bűcsúkról, legfeljebb a halottak napi bűcsűnyerési lehetőséget szokták kihirdetni a lelkipásztorok, de ez sem találkozik a hívek túlzott érdeklődésével. Igazat kell adnunk K. Rahnernak, aki már évtizedekkel ezelőtt azt mondta: „a bűcsű olyan igazság, amely egzisztenciálisan nem él a hívő köztudatban”.⁵

⁶Magyarul in: *Bűcsűk
imakönyve*, Budapest,
SZIT 1984.

Az egyház azonban nem adta és nem adja fel a bűcsűk kegyelmi értékéről vallott tanítását, sőt azt akarja, hogy újra élő valóság legyen a keresztények életében. Ennek tanúja a zsinat után kiadott rendelkezés, az *Indulgentiarum doctrina* konstitúció, majd az egy év múlva kiadott *Bűcsűk kézikönyve* (*Enchiridion indulgentiarum*).⁶ A továbbiakban elsősorban ezeket szeretnénk vázlatosan áttekinteni. A konstitúció, mielőtt a bűcsű fogalmát meghatározná, annak dogmatikai és dogmatörténeti alapjait ismerteti. A teológiai fejtegetés után pedig húsz pontban összefoglalja a bűcsúra vonatkozó új szabályokat. Az *Enchiridion indulgentiarum* két részből áll: első része az elvi, tanító rész, második része pedig a bűcsúval ellátott imádságok és gyakorlatok felsorolása.

A bűn következményeinek orvoslása

⁷KEK 1472.

A bűcsúkról szóló tanítás és az egyház gyakorlata szorosan kötődik a bűnbocsánat szentségéhez. A legrövidebb meghatározás szerint: „a bűcsű a már megbocsátott bűnök után visszamaradt ideig tartó büntetések elengedése.” Az új katekizmus szerint⁷ ezért, hogy megértsük az egyház ezen gyakorlatát, látni kell, hogy a bűnnek kettős következménye van: elfordulás Istentől, sőt egyes esetekben az Istennel való kegyelmi közösség elvesztése és az evilági értékekhez való bűnös ragaszkodás. Mindkettő a bűn természetéből következik.

Hittétel, hogy Isten a bűnösséggel (*reatus culpae*) és az örök büntetés adósságával (*reatus poenae aeternae*) együtt nem mindig törli el az ideiglenes büntetések adósságát (DS 1712, 1715). A

Szentírás történeti példákkal igazolja, hogy Isten a bűn megbocsátása után is szokott kiszabni ideigtartó büntetéseket. Így történt az összülvők (Ter 3,15) esetében vagy Dávid király történetében (2Sám 12,13). A bűnbánat szentségében mi is elnyerhetjük bűneink bocsánatát és az örök büntetés adósságát, de ezek után is megmarad az ún. ideigtartó büntetés, amelyért vagy itt a földön, vagy a túlvilágon kell szenvedések által elégtételt nyújtanunk. Isten végtelen irgalmassága azonban lehetővé teszi, hogy ezt az „adósságot” rendezzük önkéntesen vállalt vezeklésekkel. Elégtételt nyújthatunk Istennek a bűnbánat szentsége keretében, a vállalt és teljesített penitencia elvégzésével (például a gyónás utáni elégtétellel), egyénileg választott bűnbánati cselekedetekkel, és harmadszor búcsúnyerés által. Az elégtétel és a búcsú között az a különbség, hogy az elégtétel esetében mi igyekszünk „jóvátenni” bűneinket, a búcsú esetében pedig az egyház nagylelkűen segít a bűnbánó és vezeklő emberen. Az egyház jóvoltából elbúcsúzhathatunk (innen a búcsú magyar elnevezése) az ideigtartó büntetésektől. Nemcsak az irgalmas Isten, hanem az egyház mint lelki-kegyelmi közösség is segít rajtunk.

Az Istennel létrejött kiengesztelődés ugyanis nem zárja ki, hogy a bűn bizonyos következményei visszamaradjanak, amelyektől még tisztulni kell. Isten megbocsátja bűneinket, de ezzel még nem fejeződik be teljesen lelki újjászületésünk. A bűnök következtében megjelenő „lelki sebek” csak lassan gyógyulnak be. Az ember lelki regenerálódása hosszú és összetett folyamat. Ebben segítségünkre siet az egyház többek között a búcsú intézményével is.

A mai perszonalista szemléletű teológia szerint a búcsú nemcsak arra szolgál, hogy „elbúcsúzzunk” az ideigtartó büntetésektől, hanem abban is segít, hogy begyógyuljanak lelki sebeink, amelyeket a bűn ejtett rajtunk.⁸ Ilyen károsodások a bűnöknek személyiségünkben visszamaradt nyomai (vö. Jn 8,34), bűnnek nem mondható, de bűnből származó rossz szokások stb. Egyházunk új katekizmusa szerint „minden bűn, még a legkisebb is, a teremtményekhez való rendetlen ragaszkodással jár, ami szükségessé teszi a tisztulást, akár itt a földön, akár a halál után, az úgynevezett purgatóriumban” (KEK 1472).

A gyónás utáni elégtétel a bűnbánó ember vezeklésének fontosságát emeli ki, a búcsú intézménye pedig arra döbrent rá bennünket, hogy a keresztény ember egy kegyelmi közösség tagja (*communio sanctorum*), és ez a közösség nagylelkűen segít rajtunk (Krisztus és a szentek érdemei által). Ennek alapja Szent Pál kijelentése: „Ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele, és ha tiszteletben van része az egyik tagnak, mindegyik örül vele” (1Kor 12,26). A keresztény ember tehát nincs magára hagyva megtérése útján. Krisztusban és Krisztus által élete titokzatos kötelékkel kapcsolódik a misztikus test természetfölötti

⁸Vö. Előd I.: *Katolikus dogmatika*, Budapest, 1978, 594.

⁹*Incamationis
mysterium*, 10.

¹⁰*Indulgentiarum
doctrina*, 1967, 9.

egységében a többi keresztény életéhez. A pápai bulla szerint „a bűcsű elnyeréséért imádkozni azt jelenti, hogy belépünk e lelki közösségbe, és egészen megnyílunk a többiek felé. Hiszen a lelki életet sem éli senki egyedül önmagának... Ez a szentek közösségének valósága — a »helyettesítő tevékenység« misztériuma — és az imádságnak mint a Krisztussal és az Ő szentjeivel való egység útjának valósága”.⁹ Találón fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot már VI. Pál pápa is a bűcsű intézményét megreformáló konstitúciójában: „amikor ugyanis a hívők bűcsút nyernek, megértik, hogy saját erejükből nem lettek volna képesek jóvátenni a bajt, amit bűnükkel magukra és a közösségre hoztak.”¹⁰

A bűcsű fogalma

A mai dogmatika könyvekhez hasonlóan a konstitúció is először történeti módszerrel világítja meg a bűcsű intézményét. A történeti megalapozásban igen jelentős mozzanat volt az egyház kegyelmi kincstáráról szóló tanítás (*thesaurus ecclesiae*) kidolgozása. Ez a kifejezés a 13. században jelenik meg. Cheri Hugo teológusnál olvashatunk róla először 1230-ban. Az egyház kegyelmi kincstárának gazdagságát Jézus alapozta meg megváltó szenvedésével és halálával, amelynek végtelen értékű érdemeit egyházára hagyta. Megváltó Istenünk azt is kiérdemelte számunkra, hogy „Őáltala, Ővele és Őbenne” azok is érdemeket szerezhettek, akik a hit által hozzá csatlakoznak. Az Úr Jézus érdemeihez hozzájárulnak a Boldogságos Szűz és a szentek érdemei, amelyek Krisztus érdemeivel együtt összefolynak mintegy a *thesaurus ecclesiae*-ben és az egyház ezeket felajánlhatja Istennek elégtételül tagjainak büntetés-adósságáért.

Az első keresztény századokban maguk a vezeklő bűnösök járultak a hitükért szenvedett hitvallókhöz (*confessorok*), és kérték közbenjárásukat és ajánló levelüket, hogy az egyház illetékes előjárói erre való tekintettel engedjék el vezeklésük legalább egy részét. Elég hamar kialakult az a meggyőződés, hogy az egyház közbenjárására Isten az ő érdemeiket is beszámíthatja a vezeklés pótlására.

A commutatio

Már az ősegyházban kialakult az a szokás is, hogy azok, akik az egyházban lelki hatalmat gyakoroltak (a pápa és püspökök) — hogy feloldozást adjanak a bűnadósság terhe alól —, éppen erre a lelki hatalomra támaszkodva feloldozást (*absolutio*) adtak a bűnbánat szentségében kirótt penitenciák alól is. A büntetéseket azonban nem engedték el teljes egészében és teljesen ingyen, hanem inkább felcserélték más vezeklő jellegű cselekedetekkel (*commutatio*).

Ilyen egyháztörténeti és teológiai alapokon alakult ki a bűcsű intézménye, amelyet így határozhatunk meg: „A bűcsű Isten színe előtt a már megbocsátott bűnökért járó, ideigtartó büntetések

¹¹A búcsúk
kézikönyve, 11.

Az „oldó-kötő
hatalom”

elengedése részben vagy teljesen, amelyeket a katolikus hívő, aki megfelelően felkészült és teljesítette a kiszabott feltételeket, elnyer az Egyház segítségével, amely mint a megváltás szolgája Krisztus és a szentek elégtételt nyújtó érdemeinek kincstárát hivatalosan kezeli, és abban részesítheti tagjait.”¹¹

Az említett történetileg kialakult fogalmak (thesaurus ecclesiae, a hitvallók közbenjárása, a feloldozás és a penitencia átváltoztatás joga) megadják a búcsúk megértéséhez szükséges elvi szempontokat. De az is fontos kérdés, hogy milyen alapon engedélyezi az egyház a búcsúkat. A feleletet erre a kérdésre „az oldó-kötő hatalom” (Mt 16,18; Mt 18,18) és a „thesaurus ecclesiae” fogalma adja meg: „Isten Egyszülött Fia ezt a kincstárát rábízta Szent Péterre... valamint az ő utódaira, hogy üdvös módon osszák szét a hívek között.” A szétoztás módját a Trentói zsinat a feloldozásban jelölte meg, vagyis olyan ténykedésben, mint maga a szentségi feloldozás, legalábbis az élők számára, mert a holtakért felajánlott búcsúknál csak hatékony közbenjárásról lehet szó (*per modum suffragii*), hiszen a halottakkal kapcsolatban megszűnik az egyház joghatósága. Az újabb teológusok az élők esetében sem beszélnek *absolutió*ról, legfeljebb *solutió*ról, vagy hatékony közbenjárásról, amennyiben nemcsak kirótt vagy ki sem rótt földi penitenciáról van szó, hanem túlvilági büntetésekről is.

A búcsúnyerés tárgyát és mértékét pedig a penitencia átváltoztatás fogalmából érthetjük meg, amelyet az egyház a búcsú által elenged: az a büntetés-adósság, amiért a földön vagy a túlvilágon kellene szenvednie a bűnétől már megtisztult embernek. A mai teológusok a büntetéseken kívül ideszámítják a bűnök lényegéből folyó károsodásokat, a bűnös kívánságokat, a bűnre való hajlandóságot, amelyektől meg kell tisztulni, hogy elnyerjük az örök életet.

A teljes búcsú

Az elengedett büntetés-adósság mértékét a teljes vagy részleges búcsú kifejezéssel szoktuk meghatározni. A teljes búcsú az összes ideigtartó büntetések elengedését jelenti; nagy kegyelmet nyújt általa az egyház a híveknek. Ehhez képest túl kevés az a jó cselekedet, és imádság, amit végeznünk kell érte. A régebbi engedmények alapján túl sok volt az alkalom is, amikor teljes búcsút lehetett nyerni. Ez a körülmény a búcsú leértékeléséhez vezetett. Hiszen, ami nagyon gyakori és amiért nagyon kevés áldozatot kell hozni, azt az ember kevésbé méltányolja. Ezért a konstitúció jónak látta a teljes búcsú számát csökkenteni azáltal, hogy egy nap csak egy teljes búcsú nyerhető, és egyébként is kevesebb a búcsúnyerési alkalom. Így az elsőáldozás, elsőmise, Jézus szíve ünnepe, halottak napja, nagypéntek, lelkigyakorlat, papszentelési évfordulók stb.¹²

¹²Vö. Búcsúk
imakönyve, 55-63.

A részleges búcsú esetében megszűntek az időmeghatározások, a napok, a hónapok, az évek, amelyek a régi-ősegyházi nyilvános vezeklésekre utaltak. A részleges búcsú nagysága pedig a

¹³Vö. uo, 63-116.

¹⁴Vö. uo, 48-50.

**Búcsúnyerés
templomokban és
kegyhelyeken**

vezeklő cselekedet belső értékétől függ, amely a búcsú által megkésztetődik. Így akarja az egyház a híveket a jó cselekedetektől nem elvonni, mint egykor Luther képzelte, hanem inkább serkenteni azok buzgó végzésére. A jó cselekedetek, amelyekkel részleges búcsút nyerhetünk, továbbra is elsősorban imádságok. Így a rózsafüzér, keresztúti ájtatosság, az Úr angyala, litániák, szentségimádás; de a búcsúk imakönyvében a szentírásolvasás és a szentbeszéden vagy lelkigyakorlaton való részvétel is ott található.¹³

Jelentős újítás, hogy nemcsak imádsággal lehet búcsút nyerni, hanem cselekedetekkel is: kötelességteljesítéssel, az irgalmasság cselekedeteivel és önmegtagadásokkal. Erre vonatkozólag a következőket olvashatjuk:¹⁴

1. Részleges búcsút nyerhet az a hívő, aki élete kötelességeinek teljesítése és terheinek viselése közben alázatos hittel Istenhez emeli lelkét, és legalább lélekben elmond egy röpimát.

2. Részleges búcsút nyerhet az a hívő, aki hitétől indítva irgalmas szívvel segít szükségét szenvedő felebarátjának, akár személyes szolgálatával, akár anyagi javakkal.

3. Részleges búcsút nyerhet az a hívő, aki a bűnbánat szellemében önként tartózkodik számára megengedett és kedves dolgoktól.

A búcsú fogalma magyar nyelvünkben a búcsújáráshoz, templomok és kegyhelyek látogatásához kapcsolódik. A templomok közül, ahol búcsút, mégpedig teljes búcsút lehet nyerni, a római bazilikák és a plébánia templomok vannak felsorolva a templomszentelés napján és a Portiunkula ünnepén, illetve vasárnapján.

A búcsúnyerés a hívek cselekedeteihez van kötve és nem tárgyakhoz, helyekhez, de a cselekedetek kapcsolatban állhatnak bizonyos tárgyakkal és szent helyekkel. Ezt olvassuk például a búcsúk imakönyvében: „Az a hívő, aki bármely pap által megáldott kegytárgyat (feszületet, keresztet, olvasót, skapulárét, érmet) áhítatos lélekkel használ, részleges búcsút nyer”.

Megemlíthetjük még, hogy a teljes búcsú elnyeréséhez nemcsak annak a cselekménynek elvégzése szükséges, ami búcsúval van ellátva, hanem még a következő *három feltétel elvégzése is*: szentgyónás, szentáldozás, imádság a pápa szándékára (egy Miatyánk, egy Üdvözlégy), azonkívül szükséges még, hogy az illető egyáltalán „ne vonzódjék semmi bűnhöz, még bocsánatos bűnhöz sem”.

Az egyház tehát nem adta fel, és nem is adhatja fel az isteni kegyelemnek azt az eszközt és ajándékát, amelyet a búcsú jelent, hanem inkább „felkínálja híveinek és óhajtja, hogy úgy szeressék korunkban is, ahogy szerette az elmúlt századok keresztény népe”.

A katolikus tanárképzés történetéből

NÉMETH ANDRÁS

Született 1950-ben Kemeskőpolnában. Pedagógus, neveléstörténész. Jelenleg az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán tanszékvezető főiskolai tanár. Az itt közölt négy tanulmány egy nagyobb kutatás részeredményeit közli. Célunk az volt, hogy bemutassuk a hazai keresztény pedagógusképzés hagyományait, és feltárjuk jelen helyzetét.

A középszintű- és középiskolai (gimnáziumi) szaktanárképzés intézményesülése, és ennek nyomán a tanári hivatásra való felkészítés Európa-szerte viszonylag későn jelent meg. Ennek oka egyrészt a középiskolák alacsonyabb számával magyarázható, másrészt az európai egyetemek történeti sajátosságaiból adódóan az egyes középiskolai szaktárgyak szorosan kapcsolódnak az egyetemen oktatott diszciplínákhoz, mintegy vázlatos formában visszatükrözték azokat.¹ Ebből adódóan a tudósjelöltek tárgyaikat egyetemi végzettségük megszerzése után minden különösebb pedagógiai előképzettség nélkül oktathatták a középiskolákban. A középszintű- és középiskolai (gimnáziumi) tanárok pedagógiai, a tanári hivatás sajátos feladataira való rendszeres felkészítése, a tanári képesítésnek ehhez az előfeltételhez kapcsolása a legtöbb országban századunk első felében vált általánossá.

A katolikus tanárképzés fejlődésének főbb szakaszai

¹Vö. Ferge Zsuzsa: *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága.*

Akadémiai, 1984.;

Ramirez, Francisco — Boli, John: *A népoktatás politikai megteremtése: európai kezdetek és világméretű intézményesülés.* Bp., OKI, 1988, 7-33.; továbbá

Müller, Detlef K. — Ringer, Fritz K. — Simon, Brian (Szerk.): *The Rise*

A katolikus középiskolai tanárképzés első formái ennél korábban, már a 17. században megjelentek. Az ezt megelőző időszakban ugyanis általánosan elfogadott volt az a napjainkig továbbélő nézet, hogy aki alaposan elsajátított valamilyen ismeretet, az tanítani is tudja azt. Elsőként a jezsuiták ismerték fel a pedagógusképzés fontosságát, így az európai tanárképzés legkorábbi intézményes formájának a jezsuita rend által alapított *collegium repetentiumok* tekinthetők.

A jezsuiták legelőször 1561-ben jelentek meg magyar földön, Oláh Miklós érsek hívására Nagyszombatban telepedtek le és töltötték be az általa alapított gimnázium és akadémia tanári tisztségeit. Erdélybe Báthory István fejedelem telepítette be őket, aki lengyel királyként a rend számára Wílnóban gimnáziumot és két karral működő akadémiát alapított. Innen érkeznek majd 1579-ben az első jezsuiták, akik Gyulafehérvárott, Kolozsmonostoron

of the Modern Educational System. Structural Change and Social Reproduction. Cambridge — Paris, 1987. A modern európai és hazai iskolaügy elemzését ld. Mészáros István — Németh András — Pukánszky Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris, Bp., 1999.

A jezsuita iskolák rendszere

²Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon*. Akadémiai, Bp., 1981, 246.

³Szövege megtalálható Gyenis András: *P. Csákány Imre S. J. tanárképzős oktatásai 1695-ből*. Bp., 1942. című munkájában.

⁴Vö. Mészáros i.m. 457-458. **Magyar piarista alapítások**

és Kolozsvárott alapítottak iskolát. Egyes források szerint a jezsuita egyetemenként működő intézmény filozófiából és teológiából bakkalaureátusi és magiszteri címet is adományozhatott hallgatóinak.

Ezek az iskolák is a jezsuiták — központi tananyaggal, tantervvel, osztályszerkezettel és oktatási módszerekkel dolgozó — egységes nemzetközi iskolaszervezetének részét képezték, melynek legfőbb elemeit az 1599-ben kiadott *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu* című szabályzat fogalmazza meg. A jezsuiták csak ott vállalták a gimnáziumok kialakítását, ahol a megfelelő anyagi feltételeket és a kellő tanárlétszámot (egy-egy intézmény esetében legalább 5-6 fő) biztosították számukra. Ebből az igényességből adódóan már korán jelentkezett az igény a gimnáziumi tanárok speciális képzés keretében történő felkészítésére. Az erre vonatkozó előírások a rend első, 1599-ben kiadott iskolai szabályzatában is szerepeltek. Az osztrák-magyar rendtartomány első ilyen jellegű intézményét 1632-ben Leobenben állították fel. A 17. század közepétől magyarországi rendtagok képzése az újonnan alapított trencsényi rendházban folyt, majd a század végén a magyar királyság területén Szokolcán, Nagyszombatban, Győrött is működtek ilyen jellegű intézmények.

A jezsuita tanügyi rendelkezés szerint a gimnázium tanárainak magiszteri címmel kellett rendelkezniük, amelynek megszerzésére hároméves filozófiai stúdium elvégzése után nyílt lehetőség. Ezt követően fél esztendőes kurzus keretében, szakszerű vezetéssel át kellett ismételniük a gimnáziumi és filozófiai kar tananyagát. A filozófiai kar tanárai viszont az ezt követő négyéves teológiai tanulmányok befejeztével felvett kétéves ismétlő kurzus keretében szerezhettek akadémiai szinten folyó tanításra jogosító professzori képesítést. Ezzel a sajátos tevékenységgel függ össze a szerzetesi tanárképzés ezen intézménytípusának egészen a 19. század elejéig fennmaradó *collegium repetentium* elnevezése. A jezsuiták a speciális tanárképző kurzusok kialakítása mellett bevezették a rendszeres tanári értekezleteket, egymás óráinak látogatását (hospitálás), továbbá a szervezett formában kialakított tanítási tapasztalatcserék rendjét is.²

A hazai pedagógusképzés első dokumentuma, a trencsényi collegium repetentium tanára, Csákány Imre latin nyelvű munkája³ a korabeli tanárképzés főbb tananyagtartalmait foglalja össze. A jezsuita tanárképzés másik jellegzetes korai „szakdidaktikai” munkáját a szokolcai intézetben 1734-ben Hellmayr Antal készítette, amely a gimnáziumi latin tananyag (grammatika, poétika, retorika) részletes kifejtését tartalmazza, és emellett széles körű szakirodalmi forrásokra támaszkodó, számos gyakorlati példát, módszertani tanácsot is megfogalmaz.⁴

Az 1642-ben Podolinban megalapított első piarista rendház létrejöttét követően a jezsuiták mellett a Felvidéken újabb tanító szerzetesrend kezdte el munkáját. A két rend felfogásában a rokon

⁵A korabeli katolikus iskolaügy és a rendi oktató-nevelőmunka európai fejlődésének részletes elemzését ld. Paul, Eugen: *Geschichte der christlichen Erziehung*. II. Freiburg, Herder, 1995.

⁶Mészáros i.m. 309.

⁷Balanyi György — Lantos Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv a magyar piarista rendtartomány háromszázéves jubileumára*. Bp., 1942, 63-65.

Az egyetemi tanárképzés kezdetei

vonások mellett számos lényeges különbség is felfedezhető.⁵ Míg a jezsuitáknak csupán egyik — jöllehet nagyon fontos tevékenysége volt az iskolai munka — addig a piarista rend kizárólag ezzel a tevékenységgel foglalkozott. 1666-ban második rendházuk és iskolájuk már a királyi Magyarország területén, Privigyén jött létre, és ezt hamarosan újabb alapítások is követik (1674. Szepesbéla, 1675. Breznóbánya, 1685. Pozsonyszentgyörgy). A piarista iskolák szervezete a jezsuita gimnáziumok példáját követte, azzal a különbséggel, hogy a gimnáziumi tagozat elé elemi ismereteket oktató kisiskolai tagozatot is beiktattak, amit a latin tagozattal egyenlő értékűnek és fontosságúnak tartottak.⁶

Miután a tanárképzésre a piaristák is nagy súlyt fektettek, iskoláik pedagógusait Krakkóban, majd Privigyén képezték. A korabeli piarista tanárképzés sokban hasonlított a jezsuiták rendszeréhez. A rend leendő tanárai szintén több esztendő tanulmányok során, *collegium repentiumban* mélyítették el a gimnáziumi osztályok tananyagát és tanulmányozták azok oktatásának didaktikai szempontjait. A magyar rendtartomány vezetője, Mösch Lukács 1695-ben adta ki a privigyei intézet tanárképzési rendjét *Ordo studiorum in viceprovincia nostra Hungaria* címmel. Ebben a képzés legfőbb céljaként fogalmazódik meg, hogy az ifjak sajátítsák el, hogyan kell jól és eredményesen tanítani. Ebben az időben rendelkeztek arról is, hogy a tanárjelöltek képzése legalább kilenc évig tartson. Ebből kettő a noviciátus időszaka, amikor latin nyelvtant és aritmetikát tanulhattak, majd a további, szigorú vizsgával záruló két év során alapozó humán tanulmányok (latin grammatika, poétika, retorika, görög nyelv, aritmetika) oktatására került sor. Ennek sikeres befejezése után a kétéves filozófiai, majd a hároméves teológiai tanulmányok következtek.⁷

A rendi tanárképzésnek ez a szervezeti kerete a 18. században is fennmaradt, a felvilágosodás szellemiségének hatására azonban annak tartalmaiban jelentős változások következtek be. Ez egyrészt a modern természettudományos szemléletmód (korszerű matematikai, fizikai ismeretek), továbbá a földrajz, történeti tárgyak szerepének növekedésében, másrészt a korabeli pedagógiai irodalom legújabb irányzatainak a képzési tartalmak közé történő felvételében nyilvánult meg.

A 18. században nem csupán a jezsuiták és a piaristák, hanem más szerzetesrendek is tartottak fenn iskolákat. Egy 1766-os összeírás szerint a premonstreiek Csornán, a domonkosok Vasváron, a bencések Modorban, a minoriták Miskolcon, Nyírbátorban, Aradon, Erdélyben Kézdivásárhelyen, a ferencesek Baján, a bácskai Szentmárián, Zomborban, Erdélyben Csíksomlyón, Mikóházán, Décsen működtették iskoláikat. Ezek tanárai kivétel nélkül egyházi személyek voltak, világiakat ekkor még nem alkalmaztak sem a középiskolákban, sem az akadémiai tagozatokon. A jezsuita rend 1773-ban történő feloszlásával vette kezdetét a magyar

A Ratio educationis

közoktatás rendszerének a felvilágosult abszolutizmus szellemiségében történő átalakítása. Jóllehet a megszüntetett rend tagjai világi paptanárként továbbra is taníthattak korábbi intézeteikben, a hazai oktatás-nevelés irányítását egyre inkább az állam vette át.

Az új helyzet és az ennek nyomán kialakuló tanárhiány is sürgetővé tette a tanárképzés új rendszerének kialakítását. Ezért már 1773-ban, a nagyszombati egyetem újjászervezésének kezdetén sor került a bölcsészkarra épülő *collegium repetentium* felállítására. Ennek tapasztalatai alapján az 1777-i *Ratio educationis* a tanárképzést egyetemen belül kívánta megvalósítani: „Annak érdekében, hogy ezután az előírt tananyag oktatására egy kiválogatott ifjaktól álló együttes álljon rendelkezésre, bizonyos összegű éves ösztöndíjakat rendeltek el azok számára, akik — különös gonddal átismételve a teológiát, jogtudományt, az orvostudományt és filozófiát, vagy a latin klasszikus szerzőkkel kapcsolatos tanulmányaikat — az egyetemen felkészülnek a később betöltendő tanári állásra. E tanárképzős növendékek kiválasztásának joga, az egyes fakultások véleményének meghallgatásával, kizárólag az egyetem királyi igazgatótanácsát illeti meg, úgy, hogy a kijelöléshez nincs szükség a közigazgatósági főhatóság előzetes beleegyezésére.”⁸

⁸*Ratio educationis*.
Budapest, Akadémiai,
1981, 171.

A bölcsészeti karon a repetensek tanulmányait az elméleti fizika és a felsőbb és alkalmazott mennyiségtan és gazdaságtan tanárai vezették. Két évig tartó tanulmányaik során a tanárjelöltek esztétikát hallgathattak a tárgy professzoránál, egy másik tanár pedig a gimnáziumi osztályok anyagát; görögöt, földrajzot, történelmet ismételte velük napi másfél órában. A *Ratio* azt is előírta, hogy a szerzetes tanárjelöltek is látogassák az egyetemet, továbbá vegyenek részt a repetensek szemináriumán, és tegyék le az előírt vizsgákat.⁹

⁹Komis Gyula:
*Magyarország
közoktatásügye a
világháború óta*.
Budapest, 1927,
468-469.

Az 1777-i *Ratió*ban fogalmazódik meg első ízben az állami tanári képesítő vizsga gondolata is. Miután a királyi gimnáziumokban a tanári állások betöltésére pályázat útján került sor, a pályázók alkalmasságának elbírálására a főigazgatóság székhelyén, a főigazgató elnöklete alatt a helybéli akadémiai és gimnáziumi tanárokból létrehozott bizottság előtt írásbeli és szóbeli vizsga keretében került sor. A II. *Ratio* újra elismerte a tanítórendek II. József által megszüntetett hagyományos tanárképzési jogát, és tagjait felmentette a vizsgakötelezettségek alól. Így a rendi tanárképzés hagyományos rendszere az elkövetkező évtizedekben is fennmaradt.

A tanárképzés az 50-es években

Az *Organisationsentwurf* nyomán 1849 őszén hazánkban is bevezetett nyolcosztályos, szaktanári rendszerben oktató és érettségivel záruló gimnázium ismét nehéz helyzet elé állította a magyar középiskolák többségét működtető szerzetesrendeket. Jóllehet a középiskola humboldti modell szellemében történő modernizációja jelentős előremutató intézkedésnek tekinthető, azonban annak minden előkészület és átmenet nélkül történő bevezetése számos

nehézséget okozott. A bécsi minisztériumi rendelet egész sor új tantárgy (például görög, német, geometria stb.) oktatását rendelte el, és az új nyolcosztályos intézménytípus a korábbi gimnáziumhoz képest jóval több szaktanár alkalmazását igényelte. Az átszervezéssel kapcsolatos gondokat tovább fokozta a bécsi kormány 1852. december 4-én kelt rendelete, mely a magyarországi tanárjelöltek számára is kötelezővé tette az állami tanárképesítő vizsga letételét. Az intézkedés mintegy könnyítésként csupán annak megválasztását tette lehetővé, hogy a különböző helyszíneken (Bécs, Prága, Lemberg, Innsbruck) működő bizottságok melyikénél jelentkeznek vizsgára. A szigorú vizsgakötelezettség alól kizárólag a már 1849 előtt is oktató tanárok kaphattak felmentést. A helyzetet némiképp megkönnyítette, hogy a Helytartótanács 1862-ben a pesti egyetem mellett is felállította a magyar tanárvizsgáló bizottságot. Ennek szabályzata (*Szabály a gymnasiumi tanító hivatal jelöltjeinek vizsgálata iránt*) a vizsgára jelentkezés feltételül az érettségi bizonyítványt és a hároméves egyetemi tanulmányok igazolását írta elő. Egyetemi éveik alatt a jelölteknek szaktárgyaik mellett filozófiával, pedagógiával és német nyelvvel, illetve azzal a nyelvvel is foglalkozniuk kellett, amelyen a képesítést meg kívánták szerezni (magyar, szlovák, rutén, szerb, román). A vizsga négy részből állt: házi- és zárthelyi dolgozatból, szóbeli vizsgából és próbaelőadásból.¹⁰

¹⁰Balanyi — Lantos:
i.m. 233., továbbá
Komis: i.m. 471.

Tanárképzés a kiegyezés korában

Ezek a lépések szervesen kapcsolódnak a tanárképzés kiegyezés után meggyorsuló intézményesülési folyamataihoz. Ennek első lépését 1870-ben Eötvös József miniszter tette meg a pesti egyetem bölcsészkarához kapcsolva a gimnáziumi, a Műegyetemhez pedig a reáliskolai tanárképző intézetet. Trefort miniszter 1873-ban ezt a két intézetet egyesítve újraszabályozza a tanárképzés rendjét is. Intézkedései nyomán a jelölteknek szaktárgyaikat az egyetemen kellett elsajátítaniuk, de emellett az újonnan alapított gyakorló-gimnáziumban ilyen jellegű, a tanárképzés sajátos céljainak megfelelő speciális előadásokon, valamint tanítási gyakorlatokon is részt kellett venniük. Az intézkedés nem valósult meg maradéktalanul, mivel az 1883. évi középiskolai törvény (XXX. tc.) csak a középiskolai tanárok képesítési feltételeiről intézkedett, de nem tette kötelezővé a tanárképző intézet látogatását. A képesítés végleges rendjét az 1882-ben kiadott tanárvizsgálati szabályzat alakította ki, három fokozatú képesítő vizsga kötelezettség előírásával: 1. A két szaktárgyból, továbbá a mindenki számára kötelező magyar nyelv és irodalomból letett alapvizsga, amelyre kétéves egyetemi tanulmány után kerülhetett sor. 2. Az egyetemi tanulmányok negyedik éve után letehető szakvizsga, amely a főtárgyból készített szakdolgozat megvédéséből, továbbá írásbeli és szóbeli vizsgából állt. 3. Pedagógiai írásbeli és szóbeli vizsga, amelyre egyéves iskolai tanítási gyakorlat után lehet jelentkezni. A tanárképző intézeti tagságot csak az 1924. évi törvény tette kötelezővé.

Az új törvény nyomán az egyetemek bölcsészkarai mellett létrejövő tanárképző intézetek lehetővé tették, hogy a középiskolai tanári pályára készülő egyetemi hallgatók tanulmányaik négy éve alatt szaktudományaik minden területével tervszerű tanulmányok rendszerében ismerkedhessenek meg. Az egyetemen és a mellette működő tanárképző intézetben a tanári pályát választók felkészítésére meghatározott speciális egyetemi (esetleg kiegészítő műegyetemi) előadások és gyakorlatok, a tanárképző intézetben meghirdetett kötelező előadások és gyakorlatok, a középiskolai oktatáshoz szükséges, a gyakorlógimnáziumban végezhető gyakorlatok szolgáltak. Szaktárgyaik mellett a tanárjelölteknek tudományegyetemen illetve a tanárképző intézetben tanulmányozniuk kellett a magyar nyelv és irodalmat, továbbá a magyar művelődés történetét. Ezen túlmenően lélektani, logikai, etikai és filozófiatörténeti, neveléstörténeti, neveléstani, gyakorlati módszertani, iskolai szervezettani stúdiumokat kellett felvenniük, és legalább egy modern nyelvet kellett tanulniuk. Az egyetemi szaktudományos és pedagógiai, pszichológiai, módszertani tanulmányok befejeztével minden tanárjelöltnek egy évet az intézet gyakorlógimnáziumában tanítási gyakorlattal kellett eltöltenie. A tanári képesítést a tudományegyetemek mellett felállított állami tanárvizsgáló bizottságok előtt letett sikeres vizsgát követően nyerhették el.

Az egyetemi tanulmányokat kiegészítő rendi tanárképző intézetek kialakulása

A középiskolai munkát szabályzó miniszteri rendeletek, majd az 1883. évi középiskolai törvény hatására jelentős változások következtek be a katolikus szerzetesrendek tanárképzési gyakorlatában is. Ezt jól jelezte az is, hogy már az 1870-es évektől kezdődően egyre több szerzetes tanult a pesti, majd az újonnan alapított kolozsvári egyetemen. Trefort miniszter 1875-ben módosított tanárképesítési szabályzata némiképpen megkönnyítette a szerzetesrendek helyzetét, mivel lehetővé tette az egyetemi tanulmányok hiányának magánúton történő pótlását is. A középiskolai törvény bevezetése után azonban megszűntek a korábbi kisebb-nagyobb kedvezmények. A törvény ugyanis arról rendelkezett, hogy azok kivételével, akik a törvény hatálybalépése előtt valamely nyilvános iskolában legalább három évig rendes tanári minőségben működtek, minden tanár köteles két éven belül a képesítő vizsga letételére.¹¹

¹¹l.m. 235-236.

Az új törvény a tanári vizsga letételének feltételül négyéves egyetemi tanulmányokat írt elő, és ezzel új szervezeti és tartalmi formák kialakítására készítette a katolikus tanítóröndeket is. A kötelező egyetemi tanulmányok alól csupán a bencés rend tagjai kaptak felmentést, akik felkészülésüket továbbra is a nagy hagyományokkal rendelkező pannonhalmi rendi tanárképző főiskolájuk-

kon végezhatték, azonban vizsgáikat nekik is az egyetemen kellett letennüik, és ott szerezhették meg tanári oklevelüket is. A bevezetett szigorú szabályokat egy 1888-ból származó miniszteri rendelet oly módon enyhíti, hogy a tanító rendek előkészítő és teológiai tanulmányait két egyetemi évvel egyenértékűnek fogadja el. Ennek értelmében azok a szerzetes tanárjelöltek, akik teológiai tanulmányaik befejeztével fogadalmat tettek és pappá szenteltettek, az első egyetemi év befejeztével jelentkezhettek a tanári alap-, majd a második év végén szakvizsgára. Az egyetemlátogatással kapcsolatos előírásokat legkönnyebben a piaristák tudták teljesíteni, hiszen mindkét korabeli hazai egyetem székhelyén (Budapest, Kolozsvár) volt rendházuk. A ciszterciek és a premontreiek kezdetben a teológia elvégzése után egyenként küldték növendékeiket az egyetemre, de ez a rendszer nem vált a szerzetesi fegyelem javára. Ezért ezek a rendek 1887-től harmad- és negyedéves növendékeiket Pestre küldték, ahol egyetemi szaktudományos tanulmányaikat a teológiával párhuzamosan végezték. Később a piaristák és a premontreiek is áttértek erre a képzési formára.¹²

¹²Hermann Egyed:

*A katolikus egyház
története*

Magyarországon 1914-ig.

München, Auróra

Könyvek,

1973, 493.

A rendi intézetek alapítása

A század utolsó évtizedeiben sorra alakultak Budapesten a különböző rendek saját tanárképzős növendékeik számára létrehozott intézetei; a ciszterciek Bernardinuma (1889), a piaristák Kalazantiumai Budapesten (1895) és Kolozsváron (1894), a premontreiek Norbertinuma (1902). A különböző szerzetesrendek középiskolai tanári pályára készülő növendékei az egyetemen a világi hallgatókkal együtt végezhatték szaktárgyi, tudományos tanulmányaikat, rendi tanárképző intézeteikben pedig a speciális rendi felkészítésük folyt. Egyetemi tanulmányaik befejeztével az állami tanárképesítő bizottságok előtt letett sikeres vizsga után kaptak középiskolai tanári oklevelet. Ettől a rendszertől csak a bencés rendi tanárképzés tért el. Ennek rendi tanárképzése először Bakonybélben (1818-1848), majd ezt követően a Főapátsági Főiskola 1866-ban történő megalapítása után Pannonhalmán folyt. Ennek befejeztével szereztek jogosultságot az állami tanárképesítő bizottság előtti vizsga letételére. Az 1920-as évektől az intézmény önállóságát továbbra is megőrizve Pannonhalmi Szent Gellért Főiskola néven működött tovább. Erre a kivételes helyzetre az 1924. évi tanárképzési törvényt előterjesztő Klebelsberg miniszter parlamenti beszédében külön is kitérve, az alábbi indoklást adja: „A szerzetes-gimnáziumok és közöttük a Bencés-rend gimnáziumai jók, s így nem látok okot arra, hogy egy százados intézmény tisztán az uniformitás kedvéért megszüntetessék”.¹³

¹³Klebelsberg Kuno:

Beszédei, cikkei,

törvényjavaslatai,

1916-1927. Bp., 1927, 482.

A katolikus tanárképzés új szempontjai

Az önálló szerzetesi tanárképzők létrejötte új alapokra helyezte a katolikus szellemiségű tanárképzés egészét. A piaristák például úgy alakították ki annak rendjét, hogy a növendékek számára a legszínvonalasabban tudják biztosítani a teológiai és az egyetemi tárgyak oktatását. Ezért a teológiai stúdiumokat a reggeli és esti

órákban tartották, így a növendékek az egész napot az egyetemi munkának szentelhettk. Emellett a nagyobb elmélyülést igénylő teológiai tárgyakat a második és negyedik év végén esedékes tanári alap-, illetve szakvizsgákra való tekintettel az első és harmadik évre összpontosították. Az egyetemi szaktudományos oktatásra és a tanári munkára történő előkészítést már az ezt megelőző rendi képzés első és második évében is biztosították. A rendi növendékeknek rendszeres filozófiai és pedagógiai előadásokon kellett részt venniük, emellett mindkét szaktárgyukból próbadolgozatokat kellett készíteniük. A harmadévesek meghatározott óraszámban vallástanból és a szaktárgyaikból hospitáltak, a negyedévesek pedig rendszeres próbatanításokon vettek részt. Az önálló piarista teológiai és tanárképzés számára 1916 után, az új budapesti rendház elkészültével megteremtődtek a szükséges tárgyi feltételek is. Az új épületben 69 növendéssel kezdte el működését a rend új, önálló hittudományi és tanárképző intézete.¹⁴

¹⁴Balanyi — Lantos:
i.m. 239.

A katolikus tanítóképzés intézményesülése és fejlődése

Az első keresztény tanítóképző intézetek a 17. század végén jelentek meg Európában. Ezek az intézetek a 19. század második feléig a jelentősebb városok ún. norma-népiskoláihoz kapcsolódtak. Az 1860-as évektől kezdődően a nyugat-európai országokban megjelentek az önálló 3-6 éves tanítóképző szakiskolák, amelyekbe a népiskola felső osztályainak, vagy a középiskola alsóbb osztályainak elvégzése után lehetett jelentkezni. A század végére a legtöbb országban a képzés intézményesülése befejeződött, sőt az első világháború után — a hagyományos középfokú szakiskolai képzés továbbélése mellett — elkezdődött a képzés felső szintű formáinak kiépülése (pedagógiai akadémiák, egyetemhez kapcsolódó főiskolák, egyetemi intézetek) is, és a továbbtanulásnak az érettségéhez való kapcsolása. A század első felében tehát Európa szinte minden országában a népiskolai, illetve alapiskolai tanári (nálunk tanítói) tevékenység önálló hivatássá, professzióvá válik, amelyre a felkészítés speciális szakiskolákban (Ecole Normale, Seminar, tanítóképző intézet) történik.

A tanítók szakmai professziójának alakulását, illetve a hazai tanítóképzés történetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Magyarországon ezen a téren is jelentős szerepe volt a katolikus egyháznak. Ez az 1820-as években alapított katolikus püspöki tanítóképzők létrejöttével (1819. Szepeskáptalan, 1828. Eger) indult fejlődésnek az alapszintű, általános tanulmányokra épülő hazai középfokú-középszintű tanítóképző intézménytípus kisebb-nagyobb módosításokkal 1959-ig a hazai népiskolai tanítóképzés egyedüli és legfőbb formája volt. Cikkünk keretei nem teszik lehetővé, hogy ennek történetét bemutassuk.

A katolikus iskolaügy és pedagógusképzés az első világháborútól az államosítás időszakáig

Az egyház nevelési és oktatási intézmények fenntartására irányuló őszi joga a 20. században is megmaradt. A modern európai államok megszületése után, az állam és egyház fokozatos elkülönülésével a katolikus egyház kettős iskolaterhet vállalt, hiszen saját iskoláin kívül híveinek adózása révén az állami iskolák fenntartását is elősegítette. Ez magával hozta a katolikus iskolaügy autonómiáját, amely a népiskolai tanítóképzésben, és részben a középiskolai tanárképzésben is érvényesült. Ez az autonómia kiterjedt az oktatás nyelvének és a tanárok szabad megválasztására, a tantervre és a tankönyvek kiadására, az iskola közvetlen felügyeletére, a tanszemélyzet fegyelmi szabályzatának meghatározására és az iskola-fenntartást elősegítő adók kivetésére.¹⁵

¹⁵Vö. Somogyi József:
*Hazánk közoktatásügye
a második világháborúig.*
Budapest, 1942.

Ezzel párhuzamosan a két világháború közötti időszakban megszilárdult a katolikus oktatás, a nevelésügy és pedagógusképzés modern rendszere. A század elején jött létre az egyház legfőbb oktatási hatósága a Katolikus Tanügyi Tanács. Munkájában az elnökség mellett részt vettek a különböző állandó bizottságok — a Katolikus Tankönyvügyi Bizottság, Katolikus Ifjúsági Irodalmi Bizottság — elnökei, a katolikus tanügyi egyesületek — Katolikus Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, Katolikus Középiskolai tanáregyesület, Katolikus Tanárnők és Tanítónők Egyesülete, Katolikus Tanítóegyesületek Országos Szövetsége — képviselői, továbbá az Actio Catholica kulturális szakosztályának elnöke. A tanácson belül a különböző iskolatípusoknak megfelelően az alábbi szakosztályok működtek: I. Óvodai, II. Népiskolai, III. Óvónői, Tanítóképzői, IV. Középiskolai, V. Főiskolai, VI. Szakiskolai osztályok.¹⁶

¹⁶Részletesen Gerevich
Tibor — Lepold Antal —
Zsembery István
(szerk.): *Magyar
Katolikus Almanach.*
I-II-III. évf. Budapest,
Stephaneum Kiadó,
1927-1931.

Az 1934-ben létrehozott Katolikus Középiskolai Főhatóság a katolikus középiskolák irányításának operatív feladatait látta el (tanterv előkészítése, rendtartás, tankönyvek, segédkönyvek kiadása, érettségi elnökök kiküldése), melynek végrehajtó szerve az 1938-ban létrehozott budapesti székhelyű Katolikus Középiskolai Főigazgatóság volt. A főhatóság kereteibe később bevonták a tanítóképző intézeteket és a gyakorlati irányú középiskolákat is, így a felügyeleti szerv neve 1940-től Katolikus Iskolai Főhatósággá, a főigazgatóság pedig Katolikus Tanügyi Főigazgatósággá alakult át. Az óvodák és a népiskolák egyházmegyénként az egyházmegyei fő-tanfelügyelőségek hatáskörébe tartoztak, amelyek esperesi kerületenként lettek tanfelügyeletre osztva, helyi hatóságuk pedig a plébánosok elnökletével működő iskolaszék volt. Ezek az intézmények a főtanfelügyelőkön keresztül kapcsolódtak a püspökségekhez, illetve a püspöki karhoz.

A katolikus iskolaügy állami főfelügyeletét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium látta el. Ennek legfőbb szerve az I. (Katolikus) Ügyosztály, melynek élén helyettes államtitkári rangban ál-

¹⁷Beke Margit: *A katolikus egyház oktatási és nevelési intézményei 1948-ig.*

In. Turányi László (szerk.): *Magyar*

Katolikus Almanach.

Budapest, Szent István Társulat, 1988, 232-233.

¹⁸Ld. részletesen

Németh András:

A magyar tanítóképzés története.

Zsámbék, 1990.

ló, közvetlenül a miniszter alá rendelt osztálytanácsos állt. A minisztérium az állami főfelügyeletet az állami tankerületi főigazgatók (budapesti, budapest-vidéki, székesfehérvári, szombathelyi, pécsi, szegedi, debreceni, miskolci) útján gyakorolta. Ezek a szervek látogathatták a katolikus középiskolákat, azonban csak az iskolafenntartók útján intézkedhettek.¹⁷

A tanítóképzés első világháború utáni fejlődésének két jelentős eseménye érdemel említést. Az egyik a képzés hat illetve 1923-tól öt évre történő felemelése, majd 1938-ban a négy évfolyamos tanítóképző liceum és az arra épülő két éves felsőfokú tanítóképző akadémia kialakítására tett kísérlet. Ennek következtében a negyvenes évek elején a hazai tanítóképzők részben liceumi formában működtek. 1945-ben 30, 1946-ban 33, az államosítás előtti utolsó évben, 1947-ben 32 katolikus tanítóképzőről tudunk.¹⁸ A szerzetesi tanárképző intézetek mellett a század negyvenes éveiben két önálló — közvetlenül a Katolikus Iskolai Főhatósághoz tartozó — katolikus tanárképző főiskola is működik hazánkban, melyek önálló gyakorlóiskolával, a tanárjelöltjeik számára internátussal is rendelkeztek. Ezek egyikét, a középiskolai tanárképzőt a bencések tartották fenn Pannonhalmán, a másikat, a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát az angolkisasszonyok működtették Budapesten.

A második világháború előtt a katolikus pedagógusképzés intézményhálózatát számos középiskolai internátus és főiskolai hallgatók számára létrehozott kollégium egészítette ki. A második világháború után újjászerveződő legjelentősebb főiskolai-egyetemi kollégiumi hálózatot az 1901 óta működő, Glattfelder Gyula csanádi püspök által alapított Szent Imre Kollégiumok alkották. A Katolikus Középiskolai Tanáregyesület fenntartásában működött 1927-től Budapesten a Szent Gellért Kollégium. 1914-ben alapították női hallgatók számára a Collegium Marianumot, amelyet az Isteni Megváltóról nevezett nővérek működtettek.¹⁹

¹⁹Im. 243.

1948. június 16-án a magyar országgyűlés többsége megszavazta az 1948. évi 33. törvényt „a nem állami iskolák” államosításáról, az egyházi iskolák minden ellenszolgáltatás nélküli elvételéről. A törvény a magyar iskolaügyi történetében első ízben kodifikálta az állam iskola-fenntartási monopóliumát, ezzel mindenki mást kizárva ebből, a 20. században magától értetődő szabadságjog gyakorlásából. Ezzel a lépéssel kezdetét vette a magyar iskolaügyi fejlődésének újabb — több, mint negyven éves, szocialista-kommunista — szakasza, amelynek mindenki számára kötelező ateista nevelési gyakorlata a hazai katolikus iskoláztatás 950 éves hagyományait megtörve ellehetetlenítette a katolikus pedagógusképzés továbbélését is.²⁰

²⁰A szocialista időszakban továbbélő katolikus nevelésügy eredményeit ld.

Kemenes László: *A mai katolikus középiskolák.*

In. Turányi László

(szerk.): i.m. 1988,

258-274.

Keresztény iskolák a 90-es évek végén

KRAFCSIK H. OLGA

Született 1949-ben. Főiskolai tanulmányait Budapesten, egyetemi tanulmányait a JATE pedagógiai szakán végezte. 1972-87-ig a közoktatásban, majd 90-ig az Országos Pedagógiai Intézetben dolgozott. 1990 óta a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskolán, valamint a PPKE-n pedagógiát oktat.

A keresztény iskolák célja, küldetése

Vizsgálatunk célja az volt, hogy feltárjuk, miben látják a keresztény iskolák küldetésüket, hogyan valósítják meg ezt a gyakorlatban, mi okoz zavarokat, miben várnak segítséget munkájukhoz a fenntartótól és a pedagógusképző intézményektől.

E kérdések mélyebb feltárására 29 strukturált interjút vettünk fel. A megkérdezettek fele egyházi iskolák tanára, a többiek keresztény oktatásirányítók, intézményvezetők és főiskolai hallgatók. A vizsgálat 11 oktatási intézményt érintett: közel egyenlő arányban általános iskolák, gimnáziumok, pedagógusképző főiskolák és egyetem. A megkérdezettek többsége katolikus, a fennmaradó egyharmad református volt. Az intézmények fele ún. „táblacserés”, azaz visszaadott önkormányzati iskola volt, másik felét az újonnan alapítottak alkották, de szerepelt egy megszakítás nélkül működő szerzetesrendi iskola is.

A katolikus egyház a neveléssel 1965-ben a II. Vatikáni zsinaton foglalkozott, majd a Katolikus Nevelésügyi Kongregáció 1977-ben fejtette ki a zsinati tanításokat. „Az iskola az a hely, ahol a műveltség módszeres és kritikus elsajátítása által kiformalódik a teljes ember. (...) Az iskolának nevelő jellegűnek kell lennie (...) olyan fokon (...), hogy tudjon erős, felelős, szabad és erkölcsileg helyes döntésekre képes személyiségeket nevelni. A katolikus iskola nevelési tervének Krisztus az alapja. (...) Ő az eszmény és a példakép, amelyet a katolikus iskola a fiatalok elé állít (...), és azon fáradozik, hogy kialakítsa a keresztény emberben azokat az erényeket, amelyek sajátos jelleget adnak neki. Feladata, hogy szintézist teremtsen a műveltség és a hit, másfelől a hit és az élet pólusai közt. Ami a diák hitének és életének szintézisét illeti, a katolikus iskola tudatában van annak, hogy az ember egy megmegújuló megtérés folyamatában válhatik azzá, aminek Isten szánta. Megtanítja a fiatalokat arra, hogy személyes életük különféle helyzeteiben Istennel párbeszédet folytassanak, (...) nőjenek ki az individualizmusból, s a hit fényénél fedezzék fel: arra hivatottak, hogy felelős módon éljenek.”

A keresztény iskolák működésük céljaként legtöbbször a „minőségi ember” nevelését említik. Ezt a válaszok alapján a „hit-műveltség-élet szintéziseként” értelmezhetjük: olyan keresztény értelmiségre gondolnak, aki életével is képviseli meggyőződését. „Az egyetemen (...) keresztény értelmiséget kell nevelni, tehát azt az értelmiséget, mely a tudományos kérdésekhez (...) egyetemet vég-

zett emberként tud nyúlni. De ugyanakkor azokból az értékekből kiindulva közelíti meg, amelyeket egy keresztény embernek vállalnia kell” — mondja az egyetemi vezető.

Mások szerint az iskolának a „hit és az élet szintézisét” kell elősegíteni. Ez főként az általános iskolák pedagógusainak válaszáiban tükröződik.

Sokan egy új keresztény értelmiség s ezen belül is a keresztény pedagógusok nevelését tekintik elérendőnek, akik majd példájukkal is hatni fognak. „Jól képzett keresztény értelmiséget lehet ki-nevelni, akik nagy része elmegy középiskolákba tanítani, és ilyen módon az evangelizálás egy fajtáját végzi” — állítja az előbb említett egyetemi vezető.

Többen abban bíznak, hogy a jól működő keresztény iskolák a generációk között fordított irányú evangelizációt is elindíthatnak. A hitben „neveletlen” szülőket gyermekeik átalakuló értékrendje, meggyőződése, ismeretei elvezetheti a hithez. „A keresztény iskola ne csak diákjait nevelje, hanem pedagógusait és a szülőket is. Legutóbb felmerült az a kérdés is, mi volna, ha felnövekvő nagyobb gyermekeinket is belevonnánk a szülők nevelésébe” (szerzetes, ny. igazgató).

„A mi pedagógiánk az, hogy hisszük, a Gondviselésnek van elgondolása mindnyájunkról, ehhez kell asszisztálnunk magunknál és másoknál” — nyilatkozta ugyanő.

Ennek a megvalósításához legfontosabbnak tartott közvetítendő értékekre kérdeztünk rá. Említésük gyakorisága szerint az első 10 a következő: szeretet, egymás iránti megértés, kötelességtudat, becsületesség, együttérzés, hazaszeretet, tudás, lelkiismeret, felelősségtudat, istenhit. A keresztény iskolák legfontosabb megkülönböztető ismérveként a szeretetet jelölik meg. „Isten feltétel nélküli szeretetének a megtapasztalása és ennek az örök szeretetnek a viszonozása minden tevékenységünkben” (főisk. oktató).

Sokan említik a keresztény türelmet, egymás iránti megértést, toleranciát. „Elétek adom a jót és rosszat, és ha lehetséges, válasszátok a jót! Ez a tolerancia Krisztus toleranciája. Ennél nagyobb tolerancia nincs” — mondja egy keresztény oktatásirányító.

A haza iránti elkötelezettséget csak a református iskolák pedagógusai említik. Ennek oka lehet, hogy a Magyarországi Református Egyház Köznevelési Törvényének bevezetésében a református iskolák céljai, feladatai között tételesen felsorolják ezt is.

Az istenhit rangsorbeli helyét talán az magyarázza, hogy az iskola az evangelizációnak egy sajátos formája, s nem annak direkt eszköze. „Az iskola iskola, a templom templom. Azonban az iskola minden szereplőjének minden cselekedetét az kell, hogy meghatározza, hogy keresztényen” (oktatásirányító).

Az erkölcsi nevelés sikerét az interjúalanyok elsősorban a tanár-diák-szülő közötti kapcsolatokban látják. Ezek közül is a legfontosabb a tanár-diák közötti bizalom, a személyes törődés, figyelem,

megbocsátás, tapintat. Az így kialakuló viszony az értékek beépülését, a normákkal való azonosulást segíti. A megkérdoztetek emellett fontosnak tartják a tanárok közötti egyetértést az alapvető értékekben és módszerekben, a rendszeres megbeszéléseket, valamiféle tantestületi közösség kialakulását. A „táblacserés” iskolák esetében éppen ezt hiányolják. Ahol elmaradt az intézmény átalakulása, ott a legtöbb a súrlódás a pedagógusok között.

Az erkölcsi nevelés másik fontos módjának a direkt nevelési módszereket tartják az interjú alanyai. Ezekben a személyiségformáló hatások forrása a tanár, akinek „akciói” az egyes növendékekre irányulnak. Legfontosabb módszerként a személyes tanári példaadást említik. Ennek értelmében a pedagógus nemcsak ismeretet, hanem értékeket, normákat is közvetít.

A meggyőződést formáló módszerek közül a tantárgyhoz kapcsolódó magyarázatot, a beszélgetést és a vitát említik, tehát a szemléletformálás fontos eszközének látják a tananyagot. Erről a Katolikus Nevelésügyi Kongregáció így foglal állást: „Ennek megfelelően minden tudomány szakot a rá jellemző módszer teljes tiszteletével kell művelni. Hiba volna az iskolában tanított tárgyakat úgy kezelni, mintha a hit egyszerű szolgálói vagy apologetikus célokra felhasználható eszközök volnának.”

A gyakorlati megvalósításhoz segítségül szolgálhat az egyik interjúalany egyik korábbi nyilatkozata. „Az egyházi iskolának a tartalmi lényege az, hogy a világ teremtett. (...) Ezt a világképet közvetíti az egyházi iskola. Amennyiben a világ fölött lévő szellemi alkotót elismeri az iskola, (...) ennek további következményei vannak. Például az élet nem esetleges, hanem hallatlanul felértékelődik ebben a szemléletmódban. (...) A történelemben nyomon lehet követni a teremtett ember sorsát, aki képes választani jó és rossz között. (...) Nem a közvetített tananyagtól, hanem a közvetítés módjától válik egyházivá. (...) Az előadás szempontjai teszik azzá, ami természetesen a tantervben is megjelenik.”¹

A módszerek sorában az utolsó helyre a szokásformáló/beidegző (kötelességteljesítés ellenőrzése, minőségi munka ösztönzése stb.) módszerek kerülnek. Lebecsülésük nem indokolt. Amennyiben az iskola komolyan veszi a megcélzott tulajdonságok (kötelességtudat, lelkiismeretesség stb.) kifejlesztését, azt nem bízhatja pusztán a pozitív példákra és a meggyőzésre. Jó munkaszokásokat kell kialakítania és automatizálnia az iskolai évek során.

A válaszok alapján úgy hihetnénk, hogy hiányoznak a közös együttlét alkalmak a diákéletből és azok a feladatok, tevékenységek, melyek a hatékony, közvetett nevelésre módot nyújtanának, hiszen a tanulás mellett egyedül a hitéletet említik. A valóságban ennél sokkal gazdagabb lehet az iskola által szervezett kortárs csoportban végezhető tevékenységek kínálata (sport, karitatív munka, közös kirándulás, színjátszás, vita fórum stb.), legfőképpen az iskola nincs tudatában és nem tervez ezeknek a nevelésben betöl-

¹Tóth Éva: *Ökumenikus tanterv. Interjú Korzenszky Richárddal az Educatio című folyóiratban, 1994. ősz.*

tött hatásával. Ha a keresztény iskola pusztán az intellektualizmusban, a tanórák és a hitoktatás meggyőző erejében bíz, s nem ad módot egyéb területeken tapasztalatszerzésre, a keresztény értékekhez vezető tulajdonságok gyakorlására, fejlesztésére, akkor nem jut el céljához, a felelős, művelt keresztény felnőttig, aki hitét életében is megjeleníti.

S végül két „módszerről”, amely a hagyományos pedagógiai kategóriákba nehezen illeszthető be. Ez az önismeret és az ima, melyek, bár kevés szavazatot kaptak, mégis érdemes megemlíteni őket. „Ragadjanak meg minden alkalmat, ahol a gyereket — nem durván, de finoman — rá tudják vezetni saját értékeire, önismertére.” Az eredményes keresztény neveléshez hozzátartozik a pedagógus önismertete is. „A leglényegesebb ez a papnevelésben és a tanárképzésben. Amelyik tanárt nem lehet rávenni az önismertetre, és hogy legalább belássa a hibáit, az nehezen tud nevelni. Ha van helyes önismertete, akkor tudja, milyen nehéz önmagából keresztény embert nevelni. (...) Megérti a gyerek keresését, küszködését” (szerzetes, ny. igazgató).

Az imáról a ferences gimnázium egykori diákja így beszél: „Volt olyan szokás, amit csak keresztények használnak. Például a nagyszünetben, ha tudtuk, hogy valakinek gondja van, akkor vagy imádkoztunk érte a kápolnában, vagy felcsaltuk őt is oda” (főisk. hallgató).

Az iskolával kapcsolatos problémák

A bizalom elvesztésének okai

Néhány keresztény elkötelezettségű iskola csalódást okozott a szülőknek és tanulóknak egyaránt. A bizalom elvesztésének egyik oka a tisztázatlan elvárásokban keresendő. Vizsgálatunk szerint a felekezeti iskolákat három fő ok miatt választják a szülők: egyrészt a színvonalas oktatásért, másrészt azért, mert a vallásban nevelési eszközt látnak, de ugyanilyen arányban az iskola keresztény szellemiségeért. Tulajdonképpen mindhárom réteget érheti csalódás. Akik csak elitképzést igényelnek, azoknak túlságosan keresztény az iskola, mások megnevelni küldik oda gyermekeiket, s vannak, akik a gyermekkorból őrzött iskolaképet kérik számon a mai iskolán. „Túlásnak érzik mindazt, ami egy iskolát reformátussá tesz” (ált. isk. tanító). „Nem patyolat az egyházi iskola, ahova beadjuk a szennyest, és egy bizonyos összegért tisztára mossák” (főisk. igazgató). „Ha a szülők csalódtak, téves volt az elvárásuk. (...) Azt gondolták, hogy az iskola megoldja a nevelés terén mindazt, amit ők elmulasztottak” (egyetemi oktató).

A diákokat illetően a továbbiakban is számítani kell a nem hívők vagy vallásukat nem gyakorlók gyermekeinek jelentkezésére. Ezért az iskolának világosan meg kell fogalmaznia céljait, elvárá-

sait, hogy megkülönböztethető legyen az önkormányzati ún. „elit-iskoláktól”.

A bizalom megingásának másik oka az volt, hogy az egyház által átvett iskolák csak nevükben váltak felekezetiivé, s ezzel rontották az egyházi intézmények hírét. Ezek felkészületlenségéből, a változtatás iránti elkötelezettség hiányából adódtak.

Elkeseredettek a benne dolgozó keresztény tanárok, mert még mindig arctalan az iskola. Nem tisztázták a tantestülettel közösen az iskola céljait, elmaradt a vita a közvetítendő értékekről és a megvalósítás pedagógiai eszközeiről. Mindez módot adott volna a tantestületi együttműködésre, csoportépítésre, a felesleges félelmek száműzésére, de arra is, hogy világossá váljanak az elvárások, s így mindenki maga tisztázhassa önmagában elkötelezettségét. Ez az elmaradt munka ma is elvégezhető még. E nélkül hatásos nevelés nem tud érvényesülni. „Nem kellett volna átvenni minden iskolát »tokkal-vonóval« egyházi tulajdonba. Nem iskolákat kellett volna visszaigényelni, hanem kárpótlást kellett volna igényelni, ebből új intézményt építeni” (szerzetes).

A kiábrándulás másik oka a nagy múltú iskolákba való be nem kerülés. „A nagyszülők joggal elvárták volna, hogy ha hűségesen kitartottak az egyház mellett ötven éven keresztül, akkor pártfogolják a felvételinél a katolikus iskolák az ő unokájukat” (szerzetes, ny. igazgató).

Újraindításuk óta sok konfliktust okozott, hogy korlátozott a felekezeti iskolák befogadóképessége. Csak önálló keresztény oktatáspolitikai és annak megfelelő iskolarendszer lenne képes jobb válaszokat adni a felmerült kérdésekre. Különböző típusú intézményeket kellene egyidejűleg fenntartani. A 8 és 6 osztályos elitképzőnek számító középiskolák mellett párhuzamosan jó minőségű 4 osztályos gimnáziumi oktatást is kellene működtetni, és megindítani a szakközépiskolai és szakmunkásképző iskolákat is.

Az egyházi iskolák és fenntartóik kapcsolata

Az egyházi iskolák visszaigénylése jogos és elvi jelentőségű volt, de az egyházakat a fenntartói szerepkör felkészületlenül érte. Lassan körvonalazódott, hogy a tartalmi kérdéseken kívül munkajogi és gazdasági felelősséggel is számolniuk kell. „Ötven évig Magyarországon egy református középiskola volt, ma pedig 20. Ennek a 20-nak több, mint 10 különböző fenntartója van. A fenntartónak is meg kell tanulnia, mi az, hogy fenntartó” — állítja egy református oktatásirányító.

A fenntartás nehézségei

Számos nehézséget okozott az iskolafenntartói szerepkör betöltésekor az is, hogy az egyház az iskola világától negyven évig távol élt. A rendszerváltozáskor messzi idegenből érkező „nagybácsiként” próbált felelős gyámja lenni egy csapatnyi „cseperedő

gyereknek”. „A problémák oka, hogy a fenntartónak nincs iskolai tapasztalata, nem ért hozzá, nincs tisztában azzal, mit jelent egy iskolát működtetni, s hogy valójában mennyibe kerül” (szerzetes, középiskolai igazgató).

A koncepció kialakítása azért sem halogatható sokáig, mert ez határozza meg az iskola szellemiségét, ami kihat az egész iskola működésére. Ennek ismeretében lehetséges csak a fenntartói irányítás mellett az ésszerű mértékű fenntartói ellenőrzés is. Ezek nélkül tisztázhatatlanok a személyi feltételeket érintő munkajogi kérdések is. „Az egyháznak mint fenntartónak, az egyetem szellemiségét kellene meghatározni. Nem hiszem, hogy szigorú szabályokra lenne szükség, ugyanis mi önként akartunk katolikus egyetemet csinálni. (...) Ugyanakkor mégis szükség van arra, hogy az egyház szabályokkal is körülbástyázza az intézmény tevékenységét, mert csak így töltheti be azt az ellenőrző szerepet, amelyet be kell töltenie” (egyetemi vezető).

Az ellenőrzés módja

A válaszokat elemezve úgy látszik, hogy a felekezeti iskoláknál az ellenőrzésben két véglet uralkodik. Az egyik, amikor a helyi egyházi vezető — bár nem fenntartó —, mégis szinte igazgatói jogkört gyakorol az iskola felett. A másik szélsőséges megoldást az ellenőrzés elhanyagolása jelenti. „A normális az lenne, ha lenne bizonyos elvárás és lenne rendszeres ellenőrzés. De ha elvárások nincsenek, akkor hogyan tudnánk ellenőrizni” (...) (oktatásirányító). „Az a probléma, hogy a fenntartó még nem tudta felfogni, hogy az iskola hihetetlen költségeket és áldozatokat kíván meg a fenntartó részéről. Ez olyan vállalkozás, amely csak évtizedek múlva fog kamatozni, de az sem a fenntartónál, hanem majd a magyar társadalomban” (szerzetes, középiskolai igazgató).

A felekezeti iskolák anyagi hátránya

A reális helyzetértékeléshez fontos hangsúlyozni, hogy a felekezeti iskolák sokkal hátrányosabb anyagi feltételek között dolgoznak, mint az önkormányzatiak. Mivel közoktatási funkciókat látnak el, ezért a normatív támogatás kiegészítése az önkormányzatok feladata volt. 1994-98 között azonban a közoktatási megállapodást az önkormányzatok egyoldalúan felrúgták. Az iskolák anyagilag ellehetetlenültek, az így keletkezett finanszírozásbeli vákuum megszüntetésére egyetlen történelmi egyház sem lehetett képes. „Olyan költségvetési körülmények között kénytelenek működni a református intézmények, hogy még tervezni sem lehet, hogy mi lesz a következő évben. Állandó létbizonytalanság állapotát tartják fenn. (...) Az, hogy esélyegyenlőség legyen a közoktatási intézmények között, csak jelszavakban létezik” (ált. isk. igazgató).

Egy évtizeddel a felekezeti iskolák újraindulása után kellő tapasztalatot gyűjthetett a fenntartó iskolái működtetéséről. Hatékony támogatásra, szellemi, erkölcsi, szervezeti és anyagi téren egyaránt szükségük van az iskoláknak. Nem rájuk telepedni, hanem irányítani s a szükséges mértékben ellenőrizni kell őket. Az

egyes iskolák helyett iskolarendszert, helyi ügyek helyett felekezeti oktatáspolitikát kell kimunkálnia. Szükségessé és lehetővé teszi ezt az intézmények nagy száma, és az óvodától az egyetemig kiépült oktatási hálózat.

A felsorolt problémák helyes értelmezéséhez idézzük egy nagy hagyományokkal rendelkező iskola igazgatóját: „A problémák megoldásához idő kell, úgy 10-20 év, mert egy iskolának elég nagy hagyományrendszerrel kell rendelkeznie ahhoz, hogy jól tudjon működni. A tanároknak szinte fél szóból érteniük kell egymást, ezért jól össze kell szokniuk. Egy újonnan alakult iskolában az első 3-4-5 év alatt inkább a problémák jönnek elő, mint a megoldások” (szerzetes, középiskolai igazgató).

Szakmai továbbképzés

A keresztény iskolák nagy reményekkel tekintenek a felekezeti pedagógusképző iskolák és egyetemek felé. Bízunk abban, hogy az onnan kikerülő fiatalok a tantestületek lassú kicserélődését, letisztulását hozhatják majd. Emellett szakmai továbbképzésüket is a keresztény felsőoktatástól várják. Ennek az igénynek önmagában a felsőoktatás nem képes megfelelni, szükség van a felekezeti továbbképzési intézetekre is.

A témajavaslatok közül első helyre kerül a keresztény szellemiséggel közvetített szaktudományi képzés, de szükségét érzik a pedagógusok a metodikai, pedagógiai és pszichológiai továbbképzésnek is. Igény lenne tanfolyami vagy posztgraduális továbbképzés keretében intézményvezetői, program- és tantervkészítési, minőségbiztosítási, tanügyigazgatási és mentálhigiénés szakirányú programokban való részvételre.

A felekezetek közötti szervezett eszmecserét is igénylik a megkérdoztettek, hiszen közös konferenciák, továbbképzések, tankeönyvek enyhíthetnének a hiányok okozta közös problémákon.

Ha az alapkérdésre keressük a választ, azaz, hogy az újrainduló egyházi iskoláknál tapasztalható-e sajátos erkölcsi arculat, akkor az iskolák többségében egyértelmű igennel felelhetünk. Fenntartói illetve külső szakmai segítségre leginkább a táblacserés intézmények szorulnak. A többség tudatában van céljának: keresztény értékrend közvetítését és jó minőségű szaktárgyi képzést szeretnének elérni. Az iskolai évek során a hitbeli meggyőződést alapvető erkölcsi tulajdonságokkal magatartássá akarják alakítani. Középiszkolától kezdődően a művelt, hitét tevékenyen megélő keresztény értelmiségiek nevelését tekinti küldetésének az iskola. Ezek megvalósításához szakmai, anyagi, tárgyi feltételek biztosításában sokkal több és szervezettebb segítséget kell, hogy kapjanak a fenntartó egyházaktól, a keresztény szemléletű pedagógusképző intézményektől, de a magyar államtól is.

KOTSCHY BEÁTA

A keresztény pedagógus és iskola

egy kérdőíves vizsgálat tükrében

Született 1944-ben Vácott. Tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte. Tanított az iskolarendszer minden fókán. Jelenleg az ELTE TFK oktatója és a Sapiientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola óraadó tanára.

A vizsgálat mintavétele és módszerei

Kutatásunkban arról gyűjtöttünk adatokat három, a keresztény oktatási intézmények működésében érintett rétegtől (szülőktől, pedagógusoktól és hallgatóktól), milyennek képzelik a keresztény pedagógust, mit várnak el tőle, illetve milyen speciális „keresztény” feladatokat kell ellátnia a keresztény iskoláknak. Az összegyűjtött vélemények alapján azt vártuk, hogy megfogalmazhatók azok a feladatok, amelyeket egy keresztény pedagógusképzőnek el kell látnia, hogy megfelelően felkészített tanárokat küldhessen az iskolákba.

Reméltük azt is, hogy a vizsgálat eredményeként gazdagíthatjuk és egyértelműbben meghatározhatjuk a keresztény értékek és a keresztény nevelés tartalmát.

Feltételeztük, hogy eltéréseket fogunk találni a katolikus és a protestáns gondolkodás között e téren, és azt is, hogy változni fognak a vélemények attól függően, hogy szülőként, tanárként/oktatóként vagy hallgatóként kapcsolódik valaki az iskola vagy képzőintézmény munkájához. Éppen a differenciált érdekek és látásmód tisztázása segíthet a képzéssel szemben támasztott követelmények pontosabb megfogalmazásához.

A mintavétel eredeti szempontja az volt, hogy egyenlő arányban szerepeljenek a keresztény intézmények hallgatói, főiskolai, egyetemi oktatói, illetve pedagógusai és a szülők, akiknek gyermeke felekezeti vagy ökumenikus iskolába jár. Mivel az arányosan szétosztott kérdőívekből a hallgatóktól többet kaptunk vissza, mint a másik két csoporttól, így az 540 válaszolóból 248 lett egyetemi vagy főiskolai hallgató, csak 170 az oktató illetve tanár és 122 a szülő. Nem kérdeztünk meg iskolai tanulókat, mert úgy gondoltuk, hogy a fiatalabbak nehezen tudnának válaszolni a kérdéseinkre, és a hallgatók tulajdonképpen tudatosabban képviselhetik az ő nézeteiket is, hiszen egy-két évvel ezelőtt tanulóként gondolták végig, hogy miért jelentkeznek éppen keresztény pedagógusképzőbe. A katolikus-protestáns megoszlás kb. megfelelt az országos helyzetnek, a válaszolók közel 80%-a katolikus (413 fő) és kb. 20%-a protestáns (127 fő) volt. A protestánsok jórészt reformátusok, az evangélikusok csak kis számmal képviseltették magukat.

Fontosnak tartottuk, hogy katolikus és protestáns részről is, illetve az iskola és a képző terén is legyen a mintában olyan intéz-

mény, amelyik „táblacserés” (azaz egy visszaadott, működő állami intézmény), legyen újonnan szervezett, amelyet helyi társadalmi igény hívott életre, illetve képviseljük az elmúlt évtizedekben is folyamatosan működő nagy múltú felekezeti gimnáziumokat is. Az iskoláknál figyeltünk arra, hogy közép- és általános iskola egyaránt szerepeljen. Bizonyos kérdéseknél külön csoportot képeztünk azokból a hallgatókból, akikre elvileg helyzetüknél fogva mélyebb vallási elkötelezettség jellemző, mert vagy hittanár szakosok, vagy ifjúsági vezetőként dolgoznak saját egyházközségükben.

A kérdőív öt kérdést tartalmazott, amelyből három zárt és kettő nyitott volt. A zárt kérdések elsősorban azt vizsgálták, hogy a keresztény iskolák tanárainál a vallási elkötelezettségnek milyen fontosságot tulajdonítanak a válaszolók (1-3. kérdés), míg a nyitottak a keresztény pedagógus és a keresztény iskola sajátosságait igyekeztek feltárni.

A pedagógussal szemben támasztott követelmények

A kérdőív első kérdése öt olyan jellemzőt tartalmazott, amelyek feltevésünk szerint egy keresztény intézményben szempontként szerepelhetnek egy pedagógus felvételekor. A válaszolóknak saját értékrendjük szerint kellett rangsorolniuk a tulajdonságokat. A kapott adatok alapján a legfontosabb követelmény a *pedagógiai elhivatottság*, ezt követi a *szaktárgyi tudás*, az *erkölcsi tisztaság*, *rendezett magánélet*, mindössze 4. helyen van a *hitélet* fontossága, és elhanyagolható egy pedagógus *közéleti tevékenysége*, *elismertsége*. Sarkosan fogalmazva a keresztény iskolákban is az a legfontosabb, hogy valaki jó pedagógus legyen, és csak ez után következik az, hogy jó keresztény is.

A teljes minta eredményeitől azonban eltér a protestánsok és a hallgatók véleménye. Ők is első helyen jelölik a pedagógiai elhivatottságot, de ezután fontosabbnak tartják a hitéleti sajátosságokat a szaktárgyi tudásnál és az erkölcsi tisztaságnál is. Ez utóbbit lehet, hogy eleve a hitélet szerves következményének tekintik.

A *hitélet fontosságát* megvizsgáltuk a megkérdezettek négy, más szempont alapján kialakított részmintája szerint is:

- az elkötelezett hallgatóknál (hittanár szakosok vagy katolikus ifjúsági csoportok vezetői) 1,97;
- a társadalmi kezdeményezésre újonnan szervezett egyházi iskolák tanárainál és szülőinél 2,26;
- hagyományos felekezeti gimnáziumok tanárainál 2,91;
- a „táblacserés” intézmények hallgatóinál, tanárainál, oktatóinál, szülőinél 3,19 rangpont átlagot kaptunk.

Ezek a különbségek igen jelentősek, s arra figyelmeztettek, hogy érdemes más kérdések válaszainál is ezeket a részmintákat külön elemezni, s ezáltal az eltérések megalapozottabb magyarázatát keresni.

A hitélet kérdései

A kérdőív második kérdése a hitélettel kapcsolatos mélyebb vizsgálódásokat célozta. Zárt kérdés formájában azokat a kategóriákat adtuk meg, amelyek a vallási elkötelezettség és tudatosság

különböző mélységére vonatkoztak, s a válaszolóknak azokat a szinteket kellett bejelölniük, amelyeket elfogadhatónak, elvárhatónak tartanak egy keresztény iskola pedagógusával kapcsolatban.

Külön kellett véleményt mondaniuk a keresztény pedagógusképzők oktatóira vonatkozó elvárásairól is. Feltevésünk szerint a két eset külön értelmezését az indokolta, hogy egy főiskolai/egyetemi oktató kapcsolata hallgatóival kevésbé szoros, hatása közvetettebb, így kevésbé szigorú kritériumok fogalmazhatóak meg velük szemben.

A választható kategóriákat két nagyobb csoportra lehetett osztani, *nem vallásosra* (nem keresztény, de elfogadja az intézmény szellemiségét; keresztény, de vallását nem gyakorolja) és *vallásosra* (hívőnek vallja magát; egyháza tanítása szerint él; aktív tagja vallási közösségének). Ez utóbbiak véleményünk szerint az elkötelezettség különböző fokozatait képezték. Szerepelt még egy kategória (hite elméletileg is megalapozott), amelyet a tudatos kereszténység jellemzőjének tekintettünk. Ezt azért tartottuk fontos kategóriának, mert a pedagógusok a mindennapi gyakorlatban rendszeresen találkoznak azzal a feladattal, hogy tanulóiuk hittel kapcsolatos kételyeire, kérdéseire kell válaszolniuk.

Az eredmények egy része várakozásainkat igazolta. Az általános elvárás az, hogy mind az iskolában, mind pedig a felsőoktatásban oktatók *egyházuk tanítása szerint éljenek*, sőt a válaszolók 36,9 (iskola) illetve 32%-a (képző) szerint aktívan *vegyenek részt egyházi közösségük életében* is. Az utóbbit kiemelkedően igénylik a protestánsok és a hallgatók. A vallással kapcsolatos *elméleti felkészültséget* az iskola esetében a válaszolók 26%-a (a szülők 36%-a), a felsőoktatás oktatóival kapcsolatban pedig 34%-a (hallgatók 39%-a) tartja fontos szempontnak a pedagógusok kiválasztásánál. A protestánsoknál ez az elvárás gyengébb, viszont egyértelműen a legszorosabb kötődést, az aktív tevékenységet tartották a legelfogadhatóbb szintnek.

A *nem vallásos* kategóriákra adott válaszok azt mutatják, hogy minden réteg mindkét intézménytípusnál egyértelműen elutasítja azokat, akik keresztségük révén lehetőséget kaptak a keresztény életre, s ők nem élnek ezzel, hátat fordítanak a keresztségben tett fogadalomnak. Ez a teljes elutasítás azért is feltűnő, mert ugyanakkor azokkal, akik nem keresztények, de tiszteletben tartják az intézmény érték- és célrendszerét, a válaszolók 25%-a megengedő, sőt elfogadó magatartást tanúsítana. Különösen jellemző ez a szülőkre, akik 39,3%-ban jelölték be ezt a kategóriát. Várható volt, hogy ez a „tolerancia” még inkább tetten érhető a képzőintézmények esetében, különösen a hallgatóknál. Ettől eltérő azonban a protestánsok és a szülők véleménye, akik szigorúbb elvárást fogalmaztak meg az oktatókkal, mint a pedagógusokkal szemben. Ennek egy lehetséges magyarázata az, hogy itt a jövőendő keresztény pedagógusainak képzőiről volt szó, s ez sokkal nagyobb

felelősséggel jár, mint általában az értelmiségiek képzése. Valószínű, hogy ugyanerre a kérdésre más válaszok születtek volna például a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi kari oktatóival kapcsolatban.

Ismét megvizsgáltuk a négy rész minta válaszait, s eredményként azt kaptuk, hogy a szigorúsági rangsor megegyezik az előző kérdésre adott válaszokéval. A *nem hívő* és az *aktív tagja vallási közösségének* kategóriák összehasonlítása alapján a következő kép rajzolható meg:

Az *elkötelezett hallgatók* számára a kíváncsi szint 75,4%-ban az aktív részvétel a keresztény közösség életében és mindössze 13%-uk fogadja el, ha tanára nem keresztény.

Az új szervezésű keresztény iskolák esetében ezek a számok 67,9% és 15,5%, a hagyományos felekezeti gimnáziumok sokkal megengedőbbek a 42%, illetve 25,9%-os válaszukkal, míg a „táblacserés” intézmények jelentősen eltérő véleményét fejezi ki a 22,9% és 36,3%.

Hasonló az eredmény a képzőintézmények esetében is, kivéve a *nem keresztény* kategóriát, amelyet a hagyományos felekezeti gimnáziumok tanárai utasítanak el legjobban.

Az eredményeket magyarázhatja, hogy míg az első két csoport az ideális megoldást fogalmazza meg, a második kettőt inkább befolyásolja a reális valóság. Az iskolai tanárokkal szemben azonban a 4. csoport „toleranciája” nagy mértékben eltér még a felekezeti iskolák képviselőinek elképzeléseitől is. Különösen figyelemreméltó ez akkor, amikor a kérdés nem a jelen, hanem a vágyott állapotra vonatkozott.

A keresztény iskolák sajátosságai

A kérdőív két kérdésben a *keresztény iskolák, a keresztény pedagógia sajátosságait* igyekezett feltárni. A kérdések nyitottságát az magyarázza, hogy előzetes tapasztalataink szerint még a keresztények is igen nehezen tudják megfogalmazni a különbségeket az általános humánus értékek és a keresztény értékek között, s még nehezebben a különbségekből adódó pedagógiai következményeket. Abban a kérdésben, amelyik a pedagógus személyére vonatkozott, nem is adtunk semmiféle támpontot a válaszokhoz, a keresztény pedagógia esetében pedig a négy megadott terület (célok, tartalom, módszerek, tevékenység-rendszer) segített a kérdés differenciáltabb megközelítésében. Ennek köszönhető, hogy míg a keresztény tanárra mindössze átlagosan 2,05 jellemzőt írtak a megkérdezettek, a pedagógiára 5,22-t. Az átlagtól mindkét esetben a szülők tértek el legnagyobb mértékben (1,93 és 4,95-tel). A keresztény pedagógusról a tanárok (2,27), a keresztény iskoláról pedig a protestánsok (5,57) mondtak legtöbbet.

Elvárások a keresztény pedagógustól

A keresztény pedagógus megkülönböztető jellemzőiről mondotakat 8 kategóriába soroltuk:

— célja elsősorban a nevelés, a tudás csak eszköz, út az Istenhez, számára az Abszolútum a mérték, az örök élet elérése;

- példamutató keresztény életet él, értékrendjére az örök értékek jellemzők, Istenhez tartozónak tudja magát, alázatos;
- magánélete rendezett, erkölcsi tisztaság jellemzi, nem rabja a materiális értékeknek, életvitele vonzó példaként szolgál;
- nem az egyéni karrier a fontos számára, hanem az elhivatottság, lelkiismeretes, toleráns, empatikus, önzetlen, egyéniség, aki vállalja önmagát;
- a gyermek testvére az Úrban, odafigyel rá, tiszteli, szereti és felelős érte;
- a szülőkkel való kapcsolatát a keresztény testvériség jellemzi;
- az iskola pedagógusai keresztény közösséget alkotnak, ezzel példát mutatnak a gyermekeknek;
- semmi.

Az 1. kérdés eredményeit ellenőrzésként összevetettük ezekkel az adatokkal. Külön megvizsgáltuk, hogy például azok, akik az első kérdésben a pedagógiai elhivatottságot vagy a hitéletet fontosnak tartották, jelezték-e ezt a nyílt kérdésben is stb. Ezek a vizsgálatok azt mutatják, hogy szoros összefüggés található az adatok között, egy-egy válaszoló azonos nézeteket vallott a zárt és a nyílt kérdésben egyaránt. Ez a válaszok hitelességét erősíti.

Miben különböznek tehát a keresztény pedagógusok a nem keresztényektől?

A keresztény pedagógus jellemzői

A válaszok értékelésénél kirajzolódik, hogy természetesen az alapvető különbség a pedagógusok keresztény mivoltában keresendő, ezt követi a gyermekekhez való viszony sajátossága és az elhivatottság, s a válaszolók több mint 30%-a különbséget tesz a magánéletre vonatkozóan is. A teljes minta eredményeitől némiképp eltér a protestánsok és a hallgatók véleménye, akik első helyen a gyermekekhez való viszonyt említik, és a pedagógusoké, akik az elhivatottságot 10%-kal többször említik, mint a gyermekhez való viszonyt. Az is lehet, hogy ebben az esetben az elhivatottság magában foglalhatja a viszonyra vonatkozó elvárást is. Végül érdemes megjegyezni, hogy a hallgatók és a protestánsok kevésbé foglalkoznak a keresztény pedagógus magánéletével, mint a többiek.

Külön figyelmet érdemel a 8. kategória, a *semmi* említésének gyakorisága. Az átlagosan 15,4%-os eredmény elsősorban a hallgatói véleményeknek, majd a katolikus és a szülői válaszoknak köszönhető, s legkevésbé maguk a pedagógusok vallják ezt. Elvégeztük az összehasonlítást a fentebb alkalmazott csoportosítás alapján is. Az eredmények a következők:

elkötelezett hallgatók	2,4%
új szervezésű ker. iskolák	2,4%
hagyományos egyházi iskolák	12,1%
„táblacserés” iskolák	20,0%

A hasonlóságok és különbségek a négy részminta között ugyanúgy jelennek meg, mint az előző kérdéseknél. A szekularizáltság leginkább a „táblacserés” intézményekre jellemző, s szinte egyáltalán nem az elkötelezett hallgatók és az újonnan szervezett iskolák szülőinek és pedagógusainak véleményére.

A válaszok sajnos megerősítették azt a véleményünket, hogy általában a keresztény pedagógusokkal kapcsolatban nem tudatosítják azokat a tulajdonságokat, amelyeket elvárnak tőlük, ami megkülönbözteti őket a nem keresztény pedagógusoktól. A válaszok kis száma és a keresztény értékekre, életvitelre vonatkozó kategória 50% körüli jelölése erre utal. Sokszor találkozhattunk más vizsgálatokban is azzal, hogy ösztönösen él az emberekben valamilyen meggyőződés a keresztény nevelőről, de ezt nehezen tudják konkrét tartalommal megtölteni.

Végül arra kérdeztünk rá, milyen konkrét különbségek jellemzik a keresztény iskola tevékenységét, céljait, oktatási tartalmait, pedagógiai módszereit, összehasonlítva őket a nem keresztény iskolákéval.

A keresztény és nem keresztény iskolák összehasonlítása

Az iskolák *célrendszerében* természetesen jelenik meg a kereszténnyé nevelés elsődlegessége (78%). Ha összevetjük ezt az előző kérdés hasonló megnyilvánulásaival, azt láthatjuk, hogy ezt a feladatot ugyan a pedagógusok látják el, de ez nem az egyesekre hárul, hanem a teljes intézményre. Ezért ez sokkal szigorúbb kívánalomként jelenik meg itt a keresztény iskolák jellemzésénél. Megjelennek a célkategóriák között olyan fontos keresztény értékek is, mint a *szolgáló élet* (5%), *szociális érzékenység* (2%), *keresztény közösség* (12%), de talán nem súlyuknak megfelelő arányban. A *teljes élet* a rangsorban a harmadik helyen áll, megelőzve a *magas szintű tudást*, de még így is aránylag kevés számban említik (13,9%). A *keresztény közösség* kialakítása a protestánsok és a szülők számára bír az átlagnál nagyobb jelentőséggel. Érdekes és talán kicsit meglepő is, hogy a kereszténnyé nevelés célját a szülők említik a legkisebb százalékban (70%).

Az *oktatás tartalmi különbségeinek* felsorolásánál a hittan vagy a Biblia tanítása a legfontosabb, főként a hallgatók s kevésbé a szülők véleménye szerint (17,4% a különbség a két részminta eredménye között). Ezt követi a hagyományos tantárgyakon belül az egyházra és vallásra vonatkozó ismeretek kiemelése és külön tárgyként a valláserkölc és/vagy teológia, filozófia bevezetése. Fontos, hogy bár nem túl nagy számban, de főleg a szülők és pedagógusok megemlézték a korszerű ismeretek, az új irányban való nyitottság kívánalmát is.

A keresztény pedagógiai módszerek

A *pedagógiai módszerekkel* kapcsolatban igazán karakteres vélemény nem fogalmazódott meg. A 8 kategórián belül a legnagyobb értéket a *gyermek a fontos* kategória kapta, összhangban a keresztény pedagógusról az előző kérdésben mondottakkal, de ez is csak 30% körül mozgott. Másodikként az evangéliumi értékek,

a megbocsátás, szeretet, bizalom jegyében folyó nevelést emelték ki 18,9%-kal, ezen belül viszont a protestánsok 33,1%-kal ezt tartották legfontosabbnak. Megvizsgáltuk a *következetesség és szigor* kategóriákat, mivel ezek a köztudatban a keresztény iskolák hagyományos módszerei közé tartoznak. A válaszolók közül a tanárok és oktatók tartják ezt a legjellemzőbbnek (20%), s ennél jóval kevésbé a szülők (13,9%) s még kevésbé a hallgatók (9,3%). A példaadást a szülők említik legtöbbször (16,4%).

A keresztény életet, a vallásgyakorlás által nyújtott „nevelési lehetőségek”-et (például ima, szentségek, Isten segítségére való hagyatkozás stb.) alig említette egy-két válaszoló. Úgy tűnik, nem tudatosodott ezek segítő funkciója egy-egy konkrét nevelési szituációban.

Az *iskola tevékenységrendszerében* viszont fontos helyet foglalnak el a közös imák, lelkigyakorlatok, szentmisék, istentiszteletek, reggeli áhítat stb. Fontosak a keresztény ifjúsági táborok és főleg a protestánsoknál az egyházi életben való cselekvő részvétel. A szülők 10%-a a keresztény iskolák sajátos vonásának tartja a közös családi programokat, amelyek az elmúlt években indultak el az egyes intézményekben. Kevesen említették a karitatív tevékenységeket (7,4%). Ez összecseng a céloknál említett szolgáló élet és szociális érzékenység kisszámú említésével, de jó lenne, ha fejlődés mutatkozna ezen a téren a későbbiekben.

Külön érdemes megfigyelni, hogy a célok kapcsán senki, a tevékenységnél igen kevesen gondolják, hogy nincs semmilyen különbség a keresztény és nem keresztény iskolák között, az oktatás tartalmával és a pedagógiai módszerekkel kapcsolatban is mindössze a válaszolók kb. 10%-a.

Összegzés

A keresztény iskolák létét a gyermekek keresztény felnőtté nevelése igazolja, ez a sajátos feladatuk. A humanista értékek elsajátítása, az élet teljességére való felkészítés mellett a gyermekeknek az iskolában kell már megtapasztalniuk a keresztény közösség erejét, a szolgáló élet keresztény gyakorlatát egyrészt az iskolák pedagógusainak példáján, másrészt az ezt szolgáló tevékenységrendszeren keresztül.

A keresztény iskola szellemiségét az ott dolgozó pedagógusok határozzák meg, ezért fontos, hogy a pedagógiai elhivatottság és a magas szintű szaktárgyi tudás mellett vallásukat aktívan gyakorolják legyenek. Ez nem jelenti azt, hogy néhány tanár esetén a keresztény elkötelezettségre vonatkozó kritériumok nem lehetnek enyhébbek, de csak olyan mértékben, hogy az iskola el tudja látni alapvető feladatát.

A keresztény pedagógust egyrészt a gyermekek tisztelete, a velük való szeretetteljes viszony, a feltétlen bizalom, a keresztény testvériség jellemzi, másrészt a példamutató keresztény élet. A keresztény nevelő legfőbb támasza Isten, az Ő erejében, akaratában való bizalom. Ezért módszereire a gyermek egyéni céljainak, saját

tosságainak szem előtt tartása, a legfontosabb evangéliumi értékek, a megbocsátás, szeretet, az újrakezdés lehetőségének feltétel nélküli biztosítása jellemző.

A keresztény pedagógussá válás folyamatában igen fontos szerepe van a képzés folyamatának. A pedagógiai hivatástudat és szakmai tudás megszerzése mellett a keresztény egyetem vagy főiskola oktatójának személye, vallásgyakorlata is hatással van hallgatóira, éppen ezért ezekben az intézményekben is lényeges kritérium kell, hogy legyen az oktatók kiválasztásánál vallási elkötelezettségük, hitük elméleti megalapozottsága. A felkészítésben helyet kell kapniuk olyan témáknak és tárgyaknak, amelyek saját szakterületükön belül az egyes vallásokra, egyházakra vonatkozó elméleti, történeti részeket elmélyíti, kellő teológiai, valláserkölcsi, filozófiai és Biblia ismerettel vértézi fel őket.

A vizsgálatban részt vevő különböző csoportoknál kis mértékű eltéréseket találunk a katolikusok-protestánsok, illetve a pedagógusok-szülők-hallgatók véleményeinek összehasonlításánál.

A protestánsok számára fontosabb a pedagógusok vallási elkötelezettsége, s ezen belül az egyházban kifejtett aktív tevékenység, a gyermekek erre történő felkészítése.

A szülők olyan pedagógust kívánnak gyermekeik nevelőjéül, aki hivatásának élő jó szakember, aki nyitott a korszerű ismeretekre, egyformán fontosnak tartja a gyermekek szellemi, érzelmi és testi fejlődését, és pozitív példájával neveli őket. Azt várják, hogy közös családi programokkal őket is bevonják az iskola mint keresztény közösség életébe.

Jelentősebb eltérések tapasztalhatók a válaszolók másik csoportosítása kapcsán, ahol a vallásilag elkötelezett hallgatók, az új szervezésű keresztény iskolák tanárai és szülői, a hagyományos felekezeti gimnáziumok tanárai és szülői és az államiból felekezetivé váló „táblacserés” intézmények tanárai és hallgatói képezték az egyes csoportokat. Minden részkérdés esetén egyértelműen meghatározható különbségek jellemzők. Hasonló szigorú elvárásaik vannak a keresztény pedagógussal, annak vallási elkötelezettségével kapcsolatban azoknak a hallgatóknak, akik maguk is keresztény ifjúsági csoportok vezetőjeként, leendő hittanárként szorosabb szálakkal kötődnek a keresztény pedagógiához és az új, civil kezdeményezésként létrejött iskolák képviselőinek. Engedékenyebb látásmódot tükröznek a hagyományos felekezeti iskolák szülői és tanárai azáltal, hogy kb. 25%-uk elfogad olyan pedagógusokat is, akik maguk nem keresztények, és messze megengedőbbek a „táblacserés” intézmények válaszolói. Az eltérés könnyen magyarázható a valós lehetőségek befolyásoló hatásával. Kérdés, hogy ezt átmeneti állapotként értelmezzük-e vagy a keresztény iskolák közti differenciálódás jeleként. Az utóbbira van-e társadalmi igény napjainkban vagy pillanatnyilag még az elkötelezettebb szülők kívánalmait kellene kielégítenie a keresztény is-

kolahálózatnak. Komoly veszélyt jelenthet magára a keresztény értékekre és pedagógiára nézve az, hogy ha a különböző elvárásokból és nézetekből fakadóan elégedetlenség veszi körül a politikai harcok árán államiból egyházivá váló intézményeket, ha ezek nem tudják igazolni létüket a keresztény értékrend által meghatározott cél- és tevékenységrendszerükkel, eredményeikkel. Ma Magyarországon a nyugat-európai fejlődéstől eltérően nincs széles kereslet a szülők részéről egy „szekularizáltabb” egyházi intézményhálózat létrehozására. Igen szűk az a réteg — felmérésünk tanúsága szerint is —, amelyik azért adja felekezeti iskolába gyermekét, mert az elismerten jó színvonalú vagy mert az van a legközelebb. Ezért napjainkban elsősorban a már működő iskolák keresztény identitásának megerősítése, vallásilag elkötelezett pedagógusokkal való ellátása, a pedagógusképzés keresztény jellegének megerősítése jelenti a fejlesztés irányvonalát.

MEGHÍVÓ

A Vigilia szerzői és szerkesztői

irodalmi találkozóra hívják olvasóikat

2000. május 10-én, szerdán, 17 órakor

a Magyar Írók Szövetségének klubtermébe

(Budapest VI., Bajza u. 18.).

Olvasóinkkal beszélgetni fognak többek között

Kalász Márton, Kenyeres Zoltán,

Kiss Szemán Róbert, Lukács László főszerkesztő,

Rónay László, Szörényi László,

valamint jeles költőink és prózaíróink.

KOPP ERIKA

Keresztény oktatás Hollandiában

1967-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát, ahol jelenleg PhD hallgató. Pedagógiát tanít a Károli Gáspár Egyetemen és az ELTE TFK-n.

A holland egyházi oktatás bemutatása nem könnyű feladat. Főleg a sokszínűség miatt, amely a holland oktatás legfőbb jellegzetessége és a hollandok nagy büszkesége. Ennek illusztrálására csupán egyetlen adat: a nyugat-európai országokban mintegy 10% az iskolák között a magániskolák aránya — ezzel szemben Hollandiában 70%. Ezek fenntartója nem az állam, hanem valamely közösség, alapítvány, egyesület, magánszemély. Ez a 70% tehát mind olyan intézmény, amely saját, csak rá jellemző arculattal rendelkezik. Ezért nem vállalkozhatunk a teljes paletta bemutatására, csupán a legfőbb tendenciák, illetve egy-egy intézmény tevékenységének részletesebb ismertetésén keresztül szeretnénk szólni a holland egyházi oktatás jellegzetességeiről.

Az egyházi oktatás mai rendszerének kialakulása

Hollandia történetében az egyházi oktatás története világosan mutatja a mai toleráns és sokszínű társadalom kialakulásának lépcsőfokait. Az egyház és az állam 1789-es szétválásától még hosszú út vezetett az iskolák sokféleségét támogató mai oktatási rendszerig. A szétválás ugyanis nem járt együtt az iskoláztatás szabadságának növekedésével. Az első, 1801-ben született *oktatási törvényben* kifejezetten korlátozták a szabad iskolaalapítást. Ez a törvény szabályozta az iskolák alapítását, a tantervet, tankönyveket, tantárgyakat és a tanárképzést. E kétségtelen pozitívumai mellett azonban az egyházi oktatás számára roppant nehéz helyzetet teremtett, mivel megnehezítette a magániskolák létrehozását. Az addig már működő magániskolákat legalizálták, azonban az új felekezeti iskolák alapítását korlátozták, sőt az iskolaalapítás csaknem lehetetlenné vált.

**Küzdelem az egyházi
iskolák
fennmaradásáért**

Ekkor kezdődött meg az a 80 évig tartó küzdelem, amelyet a holland egyházak iskoláik fenntartásáért vívtak. Ez a tanárok, szülők, politikusok és egyházak között folyó vita lényegében az egész 19. századi holland oktatásügyet végigkísérte. Az első nagy fordulópontot ezen a téren az 1848-as alkotmány jelentette, amelynek 23. cikkelye kimondta az oktatás és az iskolaalapítás szabadságát. „Az oktatás szabad, az állam felügyeletén kívül esik...” Az állam szerepe ettől kezdve csupán az iskolák alkalmasságának felügyeletére korlátozódott, amelybe nem tartozott bele az iskolák világnézeti irányultságának vizsgálata. Egyben az álla-

mi iskolákat „világnézetileg semlegessé” tette, ami azonban együtt járt többek között azzal is, hogy az állami iskolákban nem lehetett hittant tanítani, valamint a vallási vonatkozású eszméket, történeti és egyéb eseményeket „semlegesen”, minden elkötelezettségtől mentesen, kultúrtörténeti szempontból kellett bemutatni.

Ez a felfogás a zsidó vallásúaknak semmilyen szempontból nem volt elfogadható, mivel számukra az Újtestamentumra történő bármiféle utalás elfogadhatatlan volt. Ők 1817-től állami támogatással zsidó egyházi iskolákat működtethettek.

Az erősen vallásos gyerekek szülei sem voltak hajlandóak belenyugodni abba, hogy gyermekeik világi szellemű iskolába járjanak, ezért külön iskolákat alapítottak. Mivel azonban ennek teljes költségét a szülőknek kellett viselniük, ez igen nagy áldozat volt a családok részéről, különösen, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy általában sokgyermekes családokról volt szó. Eközben pedig folyamatosan küzdöttek azért, hogy az állam vegyen részt az ő iskoláik fenntartásában is, hiszen a magániskolákba járó gyermekek szülei is adófizetők, akiknek adójából csak más gyerekek oktatását fizették, saját gyermekeikét nem. Különösen 1878-tól kezdve jelentett ez egyre súlyosabb problémát, mivel ekkortól növekedtek meg az oktatással kapcsolatos követelmények, ami természetesen a költségek emelkedésével járt együtt. Ekkor politikai koalíció jött létre a protestánsok és katolikusok között a közös érdekek hatékonyabb képviselése érdekében. Ennek első eredményeképpen 1889-ben az állam megkezdte a felekezeti iskolák részbeni támogatását.

Az „oktatási béke” Hollandiában

A küzdelem azután a 20. század elején érdekes fordulatot vett. Az egyházak a szociáldemokrata pártokkal és a feminista mozgalommal együtt a szabadságjogok általános kiterjesztéséért fogott össze, így a követelések között együtt szerepelt az iskolák finanszírozásának egyenlősége, a nők jogainak kiterjesztése és a munkások szakszervezeti követelései. Ez az összefogás 1917-ben meghozta eredményét, oktatási béke jött létre, megvalósult az iskolák teljes finanszírozási egyenlősége.

Az Oktatási Minisztérium az egyezmény megkötésének 75. évfordulójára megjelentetett *Uitleg extra* című kiadványban a szerződést a holland tolerancia alapidokumentumának nevezi, mivel az kinyilvánította, hogy Hollandia kisebbségi csoportokból áll, és az államot csak az egymás iránti türelem foghatja össze.¹

¹ Blaauwendraat, Evert:
Az alapfokú oktatás
szabadságának és
sokszínűségének 75 éve
Hollandiában.
Új Pedagógiai Szemle,
1992.

Egyházak és iskolák a mai Hollandiában

Az egyezmény megkötése óta jelentősen megnövekedett a felekezeti iskolák száma. Az iskoláztatás szabadságának a különböző is-

²Blaauwendraat: im. 45.

kolák arányára tett hatását jól mutatja a nyilvános oktatás és a magánoktatás arányának változása az elmúlt 130 évben:²

Év	Nyilvános oktatás	Magánoktatás
1860	79%	21%
1920	55%	45%
1950	27%	73%
1990	31%	69%

³*Erziehungssystem in Holland. A holland Oktatási Minisztérium kiadványa, Amsterdam, 1994.*

Jelenleg a következő felekezetek tartanak fenn iskolákat: római katolikus, református, zsidó, mohamedán, hindu. Ezek közül a nagyobb felekezetekhez tartozó és a vallásilag semleges iskolák aránya a következő:³

Katolikusok	34%
Evangélikusok	8%
Reformátusok	14%
Vallási tekintetben semleges	37%

⁴Ezek részletes bemutatását ld. az egyes főiskoláknál.

Katolikus irányzatok

Mind a katolikus, mind a protestáns egyházon belül működnek modernebb, liberálisabb, és konzervatívabb irányzatok. Ezek gyakran saját iskolákat működtetnek — főként elemi iskolákat —, és az egyes tanítóképző főiskolákon belül is megkülönböztethetünk olyanokat, amelyek egyik vagy másik irányzathoz állnak közel.⁴

A katolikus egyházon belül két fő irányzat különböztethető meg: az első a nyitottabb katolikus vallásúak csoportja. A katolikus iskolák jó része ehhez a csoporthoz tartozik. Ezen az irányzaton belül is léteznek természetesen árnyalatok, azonban iskoláikra általában jellemzőnek tekinthető, hogy az iskola és az egyház semmilyen kapcsolatban nem áll egymással, a tanulók vallását magánügynek tekintik, és a keresztény identitás csupán néhány, inkább az európai kultúra részeként tekintett jelképben van jelen, például a karácsonyi ünnepségen énekelt egyházi dalokban.

A második irányzat ezzel szemben konzervatív, egyházhoz kötődő csoport, amelyet az elsőtől markánsan megkülönböztet a pápához való szoros kötődés. Ez — a tagjai létszámát tekintve az előzőnél lényegesen kisebb — csoport főként a déli országrészben élő hívőkből áll.

Hitoktatás az iskolában

Az egyházakhoz való kötődés mértéke azonban egyik esetben sem jelenti azt, hogy az egyház közvetlenül hatna az iskola életére. Ez az egyház vallásoktatásban betöltött szerepére is vonatkozik: az 50-es évekig lényeges eltérés volt e tekintetben a protestáns és katolikus iskolák között: míg a protestáns iskolák kezdetől fogva a szülők iskolái voltak, és a vallásoktatást az iskolához tartozó vallástanárok végezték, a katolikusoknál a vallásoktatás az egyház feladata volt, a település papja tartotta az iskolában a hittanórákat. Ekkor vita kezdődött arról, helyes-e, ha olyan is oktat

az iskolában, aki nem tartozik az iskolaközösséghez, csupán a hittanórákra jön be az iskolába, az iskolai élet egyéb eseményeiben nem vesz részt. A vita végeredményeképpen a katolikus iskolák is hivatásos, főfoglalkozású vallástanárokat kezdtek foglalkoztatni. (Meg kell jegyeznünk, hogy e változás lehetséges háttere lehet az is, hogy Hollandiában a katolikus papság folyamatos létszámiánnal küszködik, és túl sok feladatot jelenthetett a lelkési teendők mellett a hittanoktatás ellátása.)

Az egyházi iskolák működésének megértéséhez semmiképpen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a holland társadalom utóbbi évtizedekben végbement általános szekularizálódását. Jelenleg a holland lakosság 80%-a soha nem jár templomba, és otthon sem gyakorolja vallását. A tanulók fele azonban egyházi iskolába jár, méghozzá olyan iskolába, amelyet a helyi közösség, a szülők tartanak fenn, és ezek elvárásainak az iskolának meg kell felelnie, hiszen ők teszik lehetővé működését. Ebből adódik, hogy sok iskola a magyar keresztény oktatás hagyományaihoz képest szokatlanul nyitott, bizonyos esetekben teljesen szekularizált.

A holland társadalom tagolódása

Az egyházak és oktatás kapcsolatáról szólva említést kell tennünk a *Verzuiling*-ről (felosztás, oszlopokba sorolás), a holland társadalom életét lényegében a 60-as 70-es évek végéig markánsan meghatározó folyamatról. Ennek során a társadalom meghatározott csoportjai vallási és világnézeti hovatartozás alapján arra törekedtek, hogy tagjaik társadalmi kapcsolatainak a csoporthoz való tartozás alapján kereteket biztosítsanak, illetve szabályozzák azokat. E jelenség alapján a holland társadalom lényegében három nagy társadalmi csoportra tagolódott: katolikusokra, protestánsokra és vallástalanokra. A külső szemlélő számára meglepő módon ez a tagolódás nemcsak olyan területeken érvényes, mint például az oktatás, hanem másutt is megjelenik: vannak például protestáns és katolikus bankok, üzletek, gyárak stb. Mára a társadalom általános szekularizációja következtében gyengült e tagolódás, de az ország bizonyos területein még napjainkban is megfigyelhető.

Hollandia oktatási rendszere

Tanulók és tanárok

Hollandia 14,5 millió lakosából körülbelül 4 millió vesz részt valamilyen oktatásban — összesen körülbelül 102 ezer tanár tanítja őket. Ez az adat is világosan mutatja a 20. század Európájára általában jellemző oktatási expanziót. Ennek eredményeképpen a lakosság átlagos iskolai végzettsége az utóbbi évtizedekben jelentősen emelkedett: míg 1960-ban a dolgozók 56%-a elemi iskolai, 7%-a középfokú és 3% felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezett, 1980-ban már csupán 22%-a alapfokú, viszont 32%-a középfokú és 14%-a felsőfokú végzettségű. Ehhez a gyors fejlődéshez sokban hozzájár-

rult az a sokszínű iskolarendszer, mely lehetővé tette, hogy szinte minden tanuló megtalálja a neki leginkább alkalmas intézményt, illetve szükség esetén a kihullás veszélye nélkül váltani tudjon a különböző intézmények között.

Az iskolarendszer felépítése

Az iskolarendszer felépítését tekintve nincs lényeges különbség a holland iskolák és a régió többi országának iskolarendszere között. Ami Hollandia iskolarendszerét igazán különlegessé és sajátossá teszi Európában, a már említett iskolai sokszínűség. A tanulók 70%-a nem állami iskolába jár, tehát olyan iskolába, melyet közösség, alapítvány vagy egyesület tart fenn.

Ma az alkotmány 23. cikkelye mondja ki az oktatás szabadságát, amely szerint vallási és világnézeti alapjaitól függetlenül bárki alapíthat iskolát, ha megfelel a törvényi előírásoknak. Az alkotmány azt is kimondja, hogy az állami és magániskolák finanszírozás szempontjából egyenlőséget élveznek. Ez a törvény jelentősen megnöveli a szülők jogait az iskolákban, mivel a szükséges feltételek teljesítése esetén új iskolákat alapíthatnak, illetve minden esetben szabadon választhatják ki azt az iskolát, amelyben gyermeküket taníttatni szeretnék. Az iskolák természetesen itt sem rendelkeznek jogi vagy pénzügyi szabadságot, de pedagógiai területen ez a lehetőség viszonylag nagy autonómiát biztosít.

A magániskolák

A magániskolák 25,2%-a protestáns, 31,5%-a római katolikus és 15,2% egyéb magániskola. Ezeknek az iskoláknak jogukban áll kizárólag olyan tanárokat foglalkoztatni, akik az iskola vallási, illetve világnézeti hovatartozásához alkalmazkodnak. Az iskolák szabadon választhatják meg a tanítás anyagát, csak azokat a követelményeket kell teljesíteniük, amiket az Oktatási Minisztérium állít. Ezek a következők: kötelező tárgyak, a tanórák száma, a legfontosabb oktatási célok, vizsgaprogramok és központi vizsga. A központi oktatásügyi szervezet feladata tehát kizárólag a központi szervezés, illetve a finanszírozás, melynek rendszeréről később még bővebben is szó lesz. Az iskolák és a tanárok tananyagválasztási szabadsággal rendelkeznek.

⁵Iskolakötelezettség
nincs, tehát a szülőknek
jogukban áll otthon
tanítani gyermekeiket.

Ebben az esetben
tanfelügyelők ellenőrzik
és bírálják el az
otthoni oktatás
eredményességét. Ezzel
a joggal azonban
manapság csak
kevesen élnek.

A holland iskolákban a vallási sokszínűség mellett nagy szerepet kap az ország nyelvi sokszínűsége is. Az oktatás holland nyelven folyik, illetve a fríz kisebbségi területeken frízül. Az utóbbi években a bevándorolt kisebbségek anyanyelven történő oktatására is egyre több lehetőség van: az elemi iskolákban és a speciális iskolákban a kisebbségi csoportok anyanyelvükön tanulhatnak, a középiskolákban pedig anyanyelvüket választott nyelvként tanulhatják. A török és arab nyelv vizsgatárgy is lehet.

A tankötelezettség⁵ 5 éves kortól 18 éves korig tart. Az elemi iskola egybeszerveződött az óvodával, ami természetesen nem az óvoda „iskolasítását” jelenti, hanem sokkal inkább az alsó tagozatban folyó tevékenységek közelítését — a gyermekek életkori sajátosságaihoz egyébként is jobban igazodó — óvodai munkához.

Az elemi iskolákra nemcsak vallási szempontból jellemző a sokszínűség. Az oktatás törvényi szabadsága lehetővé tette, hogy számos olyan iskola jöjjön létre, amely mind életszemléletében, mind pedig sajátos pedagógiai identitásában különbözik a hagyományos iskoláktól. Különösen jelentős a különböző reformpedagógiai irányzatokat követő iskolák száma. Jelenleg összesen körülbelül 650 reformpedagógiai irányultságú iskola működik, melyek aránya a következő:

Montessori-iskola	250
Jenaplan-iskola	250
Waldorf-iskola	85
Daltonplan-iskola	50
Freinet-iskola	15

Ezek az iskolák számos esetben egyben valamelyik egyház iskolái is, mivel álláspontjuk szerint az oktatás hagyományostól eltérő keretei nagyobb lehetőséget nyújtanak a nevelőiskola, és ezáltal a kereszteny nevelés megvalósítására.

Az első vitás pontot jelentheti, hogy a törvény ugyan a tanárok szempontjából az állam részéről biztosítja a pedagógiai szabadságot, de a szülők választásai és igényei nagyban befolyásolják az iskola arculatát, és ez esetenként kényszerpályára viheti az iskolát, mivel a szülői igényeknek, akkor is, ha nem teljesen szakszerűek vagy jogosak, mindenképpen meg kell felelnie, ha meg akarja tartani a tanulókat.

Ez a probléma az egyházi iskolák esetében felveti a társadalom szekularizálódásával kapcsolatos álláspont kérdését is. Egyes iskolák identitásában ellentmondásokat okoz, hogy a vallásukat nem gyakorló szülők esetleg egyre kevésbé érzik szükségét gyermekeik vallásos neveltetésének, és ezzel szemben az iskola nehezen tud fellépni, hiszen kénytelen a szülők igényeinek megfelelni, az iskolát — annak egyházi jellege ellenére — olyan területként kezelni, ahol a vallás mindenkinek magánügye, az iskola ezzel kapcsolatban semmilyen befolyást nem kíván gyakorolni a gyerekekre.

Ez a jelenség a 90-es évek elejére annyira felerősödött, hogy — különösen szocialista és liberális oldalról — megkérdőjelezték a felekezeti iskolák létjogosultságát, mondván, hogy a katolikus és protestáns iskolák között tulajdonképpen semmi különbség nincs, az iskolák kereszteny identitása sem az iskolák pedagógiai programjában, sem oktatási gyakorlatában nem jelenik meg. Erre a felvetésre válaszként számos olyan elméleti munka jelent meg, amely segíti az iskolákat identitásuk kialakításában, illetve olyan kutatások indultak, amelyek a különböző egyházi iskolák jelentőségét, legitimitását, identitását vizsgálják.

E célból jött létre például a Vrije Katolikus Egyetemen (Amszterdam) az a keresztény neveléssel kapcsolatos kutatásokat folytató központ, amely jelenleg vizsgálatokat végez holland katolikus iskolák tanulói, tanárai, illetve a gyermekek szülői körében. Emellett a kutatóhely segítséget kíván nyújtani a katolikus iskoláknak abban, hogy saját identitásukat ne csak a célok, az iskola munkaterve (pedagógiai programja) szintjén, hanem a tananyag, módszerek, az iskolai élet szintjén is minél világosabban ki tudják nyilvánítani.

Az oktatás szabadságából adódó sokszínűség miatt erősen tagolt iskolarendszer jött létre, amelynek fenntartása drága. Különösen a gazdaság időnkénti romlásakor erősödnek meg azok a hangok, amelyek egységesebb, kevesebb kisiskolával működő rendszer kialakítását szorgalmazzák. Ezzel szemben viszont jogos az az érv is, hogy azok a szülők, akik felekezeti iskolába járatják a gyermekeiket, érdekelttek az iskola fenntartásában, többet áldoznak az iskolára, ezért erre a kérdésre nem lenne megoldás a felekezeti iskoláknak — az egyházi jelleg megőrzésével történő — nyilvános iskolává tétele.

Fenntartók

Hollandiában jelenleg körülbelül 6300 iskolafenntartó van. Ezek általában alapítványok, egyesületek, de lehetnek magánszemélyek is. Iskolát az alapíthat és tarthat fenn, aki megfelel a törvényi és pénzügyi előírásoknak, valamint rendelkezik a megfelelő tanulói létszámmal. Ez a létszám az adott település lakosságának összlétszámától függ.

A település lakossága	Szükséges minimális tanulólétszám
100.000-nél több lakos	200 tanuló
50.000—100.000 lakos	160 tanuló
25.000—50.000 lakos	120 tanuló
25.000 lakos alatt	80 tanuló

A magyar egyházi iskoláktól eltérően a keresztény iskolák nem az egyházak, hanem a helyi közösségek irányítása alatt állnak. Ezek az iskolák általában nincsenek szoros kapcsolatban a helyi egyházakkal, bár ezen a téren az egyes iskolák között nagy eltérések lehetnek. Régebben a különböző felekezetek között is voltak eltérések: míg a protestáns iskolák kezdetől fogva szülők által fenntartott iskolák voltak, és a fenntartói bizottságok is szülőkből álltak, a katolikus iskolák ezzel szemben sokáig szoros kapcsolatot tartottak fenn egyházukkal, 1950-ig a fenntartói bizottságoknak papok is tagjai voltak.

Az iskolafenntartók feladatai

Az iskola alapítói sok esetben — különösen elemi iskolákban — egyben az iskola vezetői is. A fenntartó, mivel felelős az iskola működéséért, tagokat delegálhat az iskolavezetésbe.

Az iskolafenntartók feladatai röviden a következőkben foglalhatók össze:

- iskola alapításával kapcsolatos feladatok;
- tananyag kiválasztása;
- nem kötelező szakok kiválasztása;
- órarend összeállítása;
- tanárok és igazgató felvétele és elbocsátása;
- az iskola szabályzatának és szervezeti struktúrájának kialakítása;
- iskolán kívüli programok szervezése és lebonyolítása;
- fejlesztési programokon való részvétel;
- az iskola és környezete kapcsolatának szabályozása;
- az iskola épületével kapcsolatos teendők.

Míg az elemi iskolák fenntartói általában a szülőket összefogó alapítványok, a középiskolák fenntartóiként működő alapítványok jórészt helyi neves közéleti személyiségekből állnak. 15 évvel ezelőtt a középiskolák körében is változások indultak el, egyre inkább a szülők és tanulók aktívabb részvételére, az iskola irányításába történő bekapcsolására törekszenek. Ennek keretként jött létre az iskolákban az együttműködési tanács, amely szülőkből, tanulókból és tanárokból áll. Ehhez hasonló szervezetek a felsőoktatási intézményekben létrejött együttműködési tanácsok, amelyek az adott intézmény hallgatóiból és tanáraiból állnak.

Finanszírozás

A holland iskolák teljes költségét minden iskolatípus esetében az állam finanszírozza, ha az iskola megfelel a törvényes feltételeknek. A finanszírozás a települési önkormányzatokon keresztül történik, vagyis az iskolák költségeik fedezetét a közösségektől kapják meg, ezt azonban az állam 100%-ban megtéríti.

Az iskolákban jelenleg működő finanszírozási modelleket az 1992/93-as tanévben vezették be. Kétféle modell működik: az első az ún. „tervezett költségvetési rendszer” (Planstellenbudgetsystem). Ebben az iskolák működését ún. bázisegységek alapján finanszírozzák, amelyet az iskolák a saját költségvetési terveik alapján használhatnak fel. A személyi költségeket és a járulékos dologi költségeket az állam fizeti, valamint egyéb speciális programokra az intézmények külön tervezeteket, pályázatokat adhatnak be.

A második modell az ún. *Pauschalfinanzierung*. Ez a modell minden költséget egyben fedez, a fejlesztést is beleértve, tehát nem kell külön kérvényt beadni a fejlesztések támogatásának elnyeréséhez, mint a másik rendszerben. Ez a rendszer az előzőhöz képest is nagyban növeli az iskolák önállóságát, mivel így maguk dönthetnek a fejlesztési és dologi kiadások megoszlásáról.

Az azonosságtudat a keresztény iskolákban

Az iskolai sokszínűségből adódóan a holland iskolák nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy saját arculatukat, identitásukat a külső

Az iskola mint keresztény életforma

megfigyelők — jelen esetben a szülők és a tanulók — számára is minél világosabban, átláthatóbban megfogalmazzák. Erre egyébként 1985-től törvény is kötelezi őket. Minden iskolának ki kellett dolgoznia munkatervét, amely lényegében megfelel a magyar iskolák pedagógiai programjának. Ebben minden iskola leírja saját koncepcióját, ismerteti saját világnézetét és identitását, valamint azt, hogy mindez az iskolai oktatásban és az iskola egész életében hogyan jut kifejezésre. A nyilvános iskolák célja általában a következőkben foglalható össze: a tanulót úgy oktatni és nevelni, hogy felnőttként adottságainak megfelelő szinten eleget tudjon tenni annak a hivatásnak, amit a család, az egyház és a társadalom támaszt vele szemben. Az egyházi iskolák ezt a célt elfogadva de kibővítvé úgy dolgoznak, hogy a gyermekek Istennel és embertársaikkal való kapcsolatát is formálják.

A keresztény iskolák munkaterve a Biblián alapul, és az iskolák azokat a tanárokat veszik fel, akik ezekkel az elvekkel egyetértenek. Azonban csupán attól, hogy egy iskolában ilyen tanárok tanítanak, még nem lesz valóban keresztény az iskola. A valódi kérdés az, mit érzékel mindebből az a gyermek, aki ebben az iskolában tanul, és mit érzékel ebből az iskola szűkebb és tágabb környezete.

Az iskola identitása tág fogalom, amely az iskola egész életéből kell, hogy sugározzék. A keresztény identitás tehát nemcsak az iskolában tanított tananyagot határozza meg, nemcsak azt, hogy mit tanítanak hittan órán, hanem azt is, ami a hittanóra és a reggeli közös imádkozás után történik, az iskola egész életét, azt, ahogyan a gyerekekkel beszélnek, értékelik őket, elfogadják különbözőségüket. Ha az iskolában a vallásosság csak a reggeli közös imádságra korlátozódik, utána pedig a szokásos iskolai napirendre térnek át, akkor nincs lehetőségük a gyerekeknek arra, hogy a kereszténységet életformaként ismerjék meg. Az igazán fontos kérdés az: miről ismerhetjük meg a keresztény iskolákat a reggeli áhítat után. Versenyeztetik a gyerekeket és a jó tanulók kapnak mindig dicséretet, vagy mindenkit a maga egyediségében ítélnék meg? Haragból büntetik a gyermeket és mindennap emlékeztetik régi vétkeire, vagy a megbocsátás szellemében járnak el? A krisztusi türelemről csak hittanórán esik szó, vagy a tanárok maguk is türelmesek azokkal a gyerekekkel, akik valamilyen hibát vétettek? Ezek azok a kérdések, amelyeket megválaszolva az iskola gyakorlatából kibontakozik annak valódi identitása.

Identitás a katolikus iskolákban

A katolikus iskolák identitása az iskolák alapelveivel áll összefüggésben, melyet a *Katolikus Iskolák Általános Szabályzata* foglal össze. Ezek az általános alapelvek az evangéliumra, a katolikus tradícióra és az egyház tanításaira támaszkodnak. Az egyes iskolák ezen alapelvek alapján alakítják ki saját identitásukat, feladatuknak pedig azt tekintik, hogy a keresztény vallást és kultúrát,

⁶Treuinssen, M.:
Néhány elméleti
megjegyzés az
identitásról és
szakmaiságról.

(*Einige theoretische
noties over identiteit en
professionaliteit.*) Kézirat.

A katolikus iskolák a multikulturális társadalomban

mint kulturális tradíciót átadják a fiatal nemzedéknek.⁶ A katolikus iskolákban ez a sajátos kulturális feladat képezi az iskolák legitimációjának alapját. Ez a feladat az iskolák identitásában kétféle módon jelenhet meg: egyrészt mint szembenállás, védelem az összes olyan kulturális hatással szemben, amelyeket a katolicizmussal ellentétesnek tart (például a szocializmus vagy a liberalizmus). A másik lehetséges irányzat ezt a kultúráközvetítő feladatot úgy tekinti, mint a katolikus hit, mint értékes tapasztalat átadását a fiatalabb nemzedéknek. Így módon ez a generációk közti kapcsolatot jelenti, olyan nevelés, amelynek tartalmát a katolikus vallás adja meg, az előző generációk vallási tapasztalata.

Ezek között a tapasztalatok között kiemelt szerepet kap a társadalomban jelenlévő kulturális sokféleség elfogadása, az ezzel a sokféleséggel való együttélés. Hollandiában a katolikusok kisebbségnek definiálják magukat, mivel a lakosság 39%-át jelentik a többi — más vallású illetve vallástalan — 61%-kal szemben. Ezért különösen fontosnak tartják, hogy a katolikus iskolák a keresztény vallás és más vallások együttélésére neveljenek.

A mai holland társadalom multikulturális és szekularizált jellege kettős feladat elé állítja az egyházi iskolákat, és ezen belül a katolikus iskolákat is, és ezekre a feladatokra úgy kell megoldást találniuk, hogy az megfeleljen az iskola keresztény alapelveinek. Fel kell készíteniük a szekularizált társadalomban folytatható keresztény életre, életvezetésre. Emellett nagyon sok katolikus iskolában más szubkultúrákból származó gyerekek is tanulnak — méghozzá jelentős arányban —, ezért az iskolák feladata az, hogy ezekért a gyerekekért felelősséget vállaljon, mind pedagógiai téren, mind pedig életszemléletük formálásában, ami különösen nehéz feladat, hiszen ezek a gyerekek nagyon gyakran más vallásúak, és az iskola feladata és felelőssége annak eldöntése, milyen mértékben enged helyt az iskola életében e vallásoknak.

Az iskolában folyó nevelést tekintik annak a területnek, ahol a keresztény alapelvek leginkább érvényre juthatnak. A kultúra-kozvetítő feladat a katolikus iskolai élet következő szféráiban jelenik meg:

- vallási tantárgyak,
- keresztény életszemléletre nevelés,
- erkölcsi témák keresztény szempontú értelmezése,
- ünnepek,
- segítő akciók.

Az iskolák identitása alapján a pedagógiai szakirodalom a katolikus iskolák négy fő csoportját különbözteti meg. A csoportosítás alapja egyrészt az iskolák identitásában megjelenő keresztény vagy szekularizált jelleg, másrészt az, hogy az iskola mennyire fektet súlyt a társadalmi szolidaritásra, együttélésre.

A „monológ”-iskolák erős, jellegzetes keresztény arculattal rendelkeznek, erősen tartják a katolikus szokásokat, azonban kevés szolidaritást mutatnak: ezek hagyományos iskolák katolikus tanulók számára.

A „színtelen” iskolákban a jellegzetességek nélküli arculat a minimális társadalmi szolidaritással kapcsolódik össze. A katolikus tradícióval szemben a szekularizáció került előtérbe. Emellett a társadalmi problémákat nem vállalja az iskola, sem pedig olyan gyerekeket, akikkel ezek a problémák bekerülhetnének az iskolába. Ezek azok az iskolák, amelyek szellemiségükben olyannyira közel állnak az állami iskolákhoz, hogy gyakorlatilag vallási szempontból semleges iskoláknak tekinthetők. A vallást minden tanuló magánügyének tekintik, és a kereszténység sem szellemiségében, sem jelképeiben nem jelenik meg az iskolában.

A „sokszínű” iskolák ezzel szemben a gyenge keresztény jelleg mellett erős érzékenységet mutatnak a társadalmi problémák iránt. Ezek az iskolák sem érzik feladatuknak a keresztény tradíció minél erősebb megjelenítését az iskolai oktatásban, azonban az iskola keresztény jellege megjelenik abban, hogy komoly gondot fordítanak a hátrányos helyzetű gyerekek oktatására, felelősséget vállalnak a problémás gyerekekért. Ebből adódóan ezekben az iskolákban meglehetősen nagy a problémás gyerekek aránya.

Az úgynevezett „dialóg-iskolákban” összekapcsolódik egymással a határozott keresztény arculat és a társadalmi problémák iránti érzékenység. Mint katolikus iskolák, fontos feladatuknak tartják a tanulóknak a keresztény vallással való szoros kapcsolat kialakítását. A multikulturális együttélésre nevelés nagyon fontos szerepet kap az iskolai oktatásban, azonban a más vallásokkal és kultúrákkal való együttélésre a keresztény alapelvek figyelembevételével készítik fel a tanulókat. A hátrányos helyzetű gyermekeket is vállalják ezek az iskolák, azonban őket is a vallásos, keresztény életszemlélet alapján nevelik.

A hittanoktatás — akárcsak az oktatás egyéb területei — a különböző iskolakoncepciók esetében nagy eltéréseket mutat. A nyilvános — állami — iskolákban is van lehetőség hittanoktatásra, és eltérő, hogy az egyes egyházi iskolák mennyire tekintik fontosnak saját munkájukban a hittanoktatást. Míg a hagyományokhoz ragaszkodó ortodox iskolákban a tanítás minden reggel fél órás hittannal kezdődik, más iskolák viszont a kötelező hittanon kívül a tanulók vallási meggyőződését magánügynek tekintik. Egyébként a hittan nem érettségi tárgy, jelenleg fontolgatják, hogy választható tárgy legyen.

Az elemi iskolákban diplomás vallástanárok tanítják a hittant, kivéve néhány állami iskolát, ahol a vallástanári végzettséget nem követelik meg, esetenként más — főként történelem — szakos tanárok is taníthatják. A középiskolai hittanotanárok gyakran teológusi végzettséggel tanítanak, de tanári képesítésük nincs, illetve a

nyitott iskolákban azok a tanárok tanítják, akik a történelmet illetve az állampolgári ismeretek tárgyat. Jelenleg egyre erősebb a törekvés arra, hogy a tanítás feltétele a középiskolai tanárok esetében is a vallástanári végzettség legyen.

A hittanoktatás szemléletére általában jellemző, hogy keresi a gyermekek mindennapi életével a kapcsolatot. A hittanon keresztül a szekularizált társadalomban való életre kívánnak felkészíteni, ezért sok gyakorlati kérdéssel foglalkoznak, mint például az orvosi etika, az euthanázia, az abortusszal kapcsolatos kérdések. Ezeket a problémákat a tankönyvek is részletesen tárgyalják, illetve a tanárok számára számos segédanyagot adnak ki e témák feldolgozásához. A tanárok felkészítésében arra törekszenek, hogy azok képesek legyenek a Biblia alapján a gyerekek életkérdéseire válaszokat adni. Külön tantárgy keretében készülnek fel a gyermeki életkrízisek kezelésére, mint például a szülők válása, hozzátartozók halála.

Milyen példákkal szolgálhat a magyar egyházi iskolák számára a holland egyházi oktatás rendszere? Véleményem szerint az egyik legfontosabb tanulság az, hogy az iskoláknak hosszú távon feltétlenül ki kell alakítaniuk saját, jól körülhatárolható identitásukat, arculatukat, mely a többi, nem felekezeti intézménytől megkülönbözteti őket — nemcsak az iskola fenntartói, vagy a tanárok és diákok felekezeti hovatartozása tekintetében, hanem az iskola egész életében, az iskolában folyó tanításban, a tananyagban is. Csak ez adhat garanciát arra, hogy az iskolák felekezeti jellegének szükségessége és jogosultsága a külső szemlélők, illetve az iskolákba bekerülők — és nem utolsósorban az oktatásügyi döntéshozók — számára világossá válják, és ez lehet garancia arra, hogy a keresztény nevelés, mint az iskolák legfőbb célja, valóban megvalósulhasson.

Emellett érdemes végiggondolni azt is, hogy egy, a mienknél sokkal szekularizáltabb — vagy talán más módon szekularizált — társadalomban milyen utakat talál az egyházi oktatás arra, hogy az egyre idegenebbé váló társadalomban arculatát megőrizze, de a világgal való kapcsolatát se veszítse el.

MAGYAR IMRE

Vita nuova

Egyetemi tanár, az 1. sz. Belklinika igazgatója volt, alapvető belgyógyászati könyvek szerzője. Irodalmi alkotásaiban nagy humanista hagyomány örökösének bizonyult. Legutóbbi írását 1999. 2. számunkban közöltük. Az itt megjelenő írás részlet a szerző kéziratosa, 1946-ban írt regényéből.

Kicsit hangos ez a május elseje. Az utcánk igazán nem nagy és nem forgalmas utca. Mégis hajnal óta zeng, zúg s recseg a zaj, és ezt csak megbocsátom magamban, de nem találom kellemesnek. A polgár viszolygásai. Ünnepeljenek tán klasszikus zenével? Harsogjon Beethoven vagy Muszorgszkij? Miért ne? Persze a tömeg ünnepéről van szó. A tömeg mindig távol volt Beethoventől, és még jó ideig távol is lesz. Nem tudom most egyszerre megszeretni a tömeget. Eddig mindig olyan tömeget láttam, mely mást akart, vagy melyet másra készítettek, mint amit én akartam. Eddig a tömeg mindig ellenségem volt. Eddig mindig félnem kellett a tömegtől. Akár Szomory Dezső ellen tüntettek a Nemzeti Színház előtt, akár ellenem az egyetemen, akár Gömböst éltették, vagy Hitlert, Mussolinét ordították, akár a szerb munkaszolgálatosokat, az otthonukból elhurcolt derék bácskai parasztokat illették „csetnik” kiáltásokkal és rázták az öklüket feléjük. Ma fordul elő talán először, hogy én, az egyén és a tömeg egyet akarunk, igazságot, egyenlőséget, szabadságot, békés, nyugodt életet. Nem akarok én olyan javakat, melyekért mások dolgoztak, nem akarok könnyű jövedelmet, tisztességesen akarok dolgozni tisztességes bérért, és szívemből akarom, hogy megszűnjék az, amit ma unos-untalan hangoztatnak — az új, de máris kopni kezdő fogalom: a kizsákmányolás. De vajon ezt akarja a tömeg is, amely Krisztust is akarta, mégis egyetlen szájjal Barabást kiáltott? Talán még nem tudja, hogy mit akar. Hiszen eddig mindig mások írták elő, hogy mit akarjon. Most másképp lesz?

Kati felöltözött. Reggelit készít. Már megtanulta, hogy a reggelinek, melyet saját otthonunkban „költünk el”, jelentősége van, ceremóniával jár, porcelán csészékkal, tálcával, szalvétával, nekiüléssel, nyugalommal. Naivul úgy képzelem, hogy a család egyik alapja a reggeli közös étkezés terített asztalnál. Nem akarok többé az ácsorogva csajkákból szürcsölt fekete löttyre gondolni, melyben benne volt az előző esti borsóleves kondérfalhoz tapadt íze. Most már mindig fehérén terített asztalnál fogunk étkezni, az idők végtelenségéig. Hogy mit, az egészen más kérdés. Ma május elseje van. Nem a melasszal édesített planta-tea gőzölög a karcsú porceláncsészében, melyet honoráriumként hozott el a napokban egy kedves idős hölgy, hanem ínycsiklandozó csokoládé. Pora csomagban érkezett, valami jótékony egyesület akciójaként kaptuk meg a kis csomagot, leveskonzervek voltak benne, tejpor és édesített kakaó. A kenyér nem valami ízes, vaj nincs, csak valami

gyanús lekvár, mely jobbára főzelékekből készült, de a tegnap még talán friss barna kenyér vékony szeleteit a petróleumfőző lapján finomra pirítottuk, és most ott ülünk, nem is a konyhaasztalnál, ahol étkezni szoktunk, hanem a lakószobában terített kis asztal előtt, egymással szemben, és úgy fogjuk a csésze fülét — gúnyos-finomkodóan —, hogy a kisujjunk eláll.

Kati mosolygós, nagy szeme ragyog. Közömbös históriákat mesél a szomszédokról, a nap beragyogja a reggelizést, és mozgalmi dalok kísérik. Reggeli után majd elvegyülünk a nép között. Ünnepejük mi is az első szabad május elsejét.

Az ünneplésre minden ok megvan. Megértem a történelemnek egy olyan szakaszát, amely most kezdődik, és amely talán úgy alakul, ahogy alakítjuk. Sohasem politizáltam. Csupán tudomásul vettem undorodva mindazt, ami történt, és megkísértem a magam módján, elefántcsonttoronyokba menekülve — amíg lehetett önfegyelmel és reménykedéssel, amikor már nem lehetett — elviselni. Annyi csapda, buktató és halálveszély után itt vagyok, megvagyok, még nem is vagyok annyira koros, hogy ne lehetne új életet kezdeni. *La vita nuova* — írtam annak a füzetnek a címlapjára, melybe április elseje óta feljegyzem mindazt, ami történt, ahogy régebben is igyekeztem feljegyezni, amíg volt füzet, volt ceruza, és volt szabad kezem a feljegyzésre, mindent, ami számomra és talán mások számára is érdekesnek látszott. Világos, hogy nehezen indul ez az új élet. Nem a romokra gondolok és nem a pusztulásra, nem a sebzett kupolákra, a szenesen meredő falakra, fekete ablak-szemekre és romba dőlt hidakra. Mindezeket újjá lehet építeni. A lelkek mételére gondolok, a sok butaságra, félrevezetésre, hamis hitre, zavaros képzetekre, előítéletekre, melyek évtizedesek, sőt évszázadosak, ostobák és elmaradottak. Hogy lehet ezeket megszüntetni, hogy lehet ezt a népet, mely valójában jóindulatú és tehetséges volna, átnevelni, formálni, önálló gondolkodásra szoktatni, megnyerni a tiszta, elfogulatlan igazság számára, hogy lehet a szolgálteket megszabadítani a szolgaság sok évszázados megszokottságából? A németek járma alól talán végleg felszabadultunk. Jogos az elmúlt események új gyűjtőneve: a felszabadulás. De felszabadultunk-e ugyanekkor a lelkekbe nevelt hamis képzetek, a butaság és az elfogultság, a hiszékenység és az egyoldalúság sötétségének átka alól? És a Német Birodalomtól szabadulva nem esünk-e bele a győztes és hatalmas Szovjet-ország Birodalom bizonyára szintén kialakult elfogultságainak szövedékébe? Nem az én dolgom, hogy mindezeket a fejemet törjem. Csak azon gondolkodom, hogy miért nem vagyok maradéktalanul boldog. Sok minden megfordul a fejemben, miközben a törékeny és szépmívű porceláncsészéből a jóízű csokoládét szűr-csölöm, és frissen pirított kenyérszeletek szagát szívom, és hallgatom Kati édes hangját, amint egyik mondatát a másikba szövi, és egyre messzebb kanyarog az elkezdett témától. Jól esik hallgatni. Mi-lyen fiatal még, húszéves sincs! Mi mindenen ment már keresztül ő is,

amíg ehhez a napsugaras, otthonos, kényelmes május elsejei reggelhez értünk, a boldogsághoz, vagy legalábbis a boldogság kezdetéhez.

Miből fogunk élni? Ez a bizonytalanság is egyik tényezője annak, hogy nem lehetek maradéktalanul boldog. De ez izgat legkevésbé. Az intézet, melynek orvosa voltam, romhalmaz. Mennyi romhalmaz! Visszakerülök a klinikára, ahonnét elindultam, amelyről mindig álmodtam? Ma még semmit sem lehet tudni. Mi lesz Polányival? Valójában talán ettől függ a jövőm. A két klinika közül csak az egyik működik, Boros, a kor lovagja, nyugatra ment a németekkel, jól tette. Schneider, a másik professzor, akinek úri klinikája a még 1936-ban megszüntetett Korányi klinika épületét foglalta el, nyilván megvan és működik, hacsak össze nem dőlt. Schneider a tisztességes hivatalnok típusa. Nyilván a helyén maradt. Ki van ma professzornak való belgyógyász-egyénség? Elsősorban Polányi Ákos. Meg kell kapnia Boros klinikáját. Nem tudom, mi lett Bernát Jánosból, a szegedi professzorból. Deportálták Szegedről, de kiszabadították. Külföldi vagy hazai intervencióra a vagonból hozták vissza. Találkoztam vele az ostrom előtti időben a szociális testvéreknél, ahol bújtatták egy ideig. Láthatólag nem örült a találkozásnak, vagyis a találkozás körülményeinek. Mi történt vele azóta? Ha megvan, nyilván ő kerül Pestre, és akkor Polányi kerülne Szegedre. Szívesen vele mennék. Mindez rendkívül bizonytalan. Kár sokat gondolkodni. A dolgokat alakító tényezők egytől egyig ismeretlenek. Az is lehet, hogy szovjet professzorokat fognak idehozni?

El kell mesélnem Katinak még a reggeli közben, hogyan szervezték meg az orvosokat Kőbányán, ahol januárban felszabadultam. Még dörögtek az ágyúk, zajlottak a légi csaták, amikor falragaszok jelentek meg, hogy az orvosok az egészségügyi ellátás megszervezése céljából jelentkezzenek a tizedik kerületi Elöljáróságon. Elég messze volt a szobától, ahol akkor anyámmal és a húgommal laktam. Nekiindultam a vöröskeresztes karszalaggal és a furcsa „vracs” felírással, melyet a szaktudósok „b”, „p” és egészen idegen orosz „cs” betűvel rajzoltak elő, csak az „a” betű maradt változatlan. Az előljáróság kapujában sor állt. Izgatott, rongyos emberek ácsorogtak, egynémelyik orvosi táskával, senkit sem ismertem. Azok az orvosok, akiket én ismertem, vagy nem voltak, vagy ha voltak, még nem jöttek haza. Egy piszkos körmű, boglyas fiatalember rám kiáltott, hogy mit akarok. A falragaszban foglaltak alapján jöttem — rebegtem megilletődötten.

— Vegye le gyorsan a nyakkendőjét! — kiáltott rám harsányan.

— Ugyan miért? — kérdeztem csodálkozva.

— Mert vége van a nyakkendő, nadrágos világnak. Az urak országa összedőlt.

— Helyes — próbáltam ellentmondani —, de az úri világ nem attól szűnik meg, hogy nem hordunk többé nyakkendőt.

— Jó lesz nem pofázni! — morogta a fiatalember. A többi ácsorgók — már egyiken sem volt nyakkendő — közrefogtak, ajánlották, hogy vegyem le a nyakkendőt, itt nem lehet tréfálni, azt kell tenni, amit mondanak. Közben be is jutottunk egy szobába, időm se volt levenni a nyakkendőmet, meg nem is akartam. Az asztalnál adatokat vettek fel, kiderült, hogy nem Kőbányán lakom, csak itt szabadultam fel, nem valami udvariasan intettek, hogy menjek a fenébe. Valaki utánam szólt, hogy amíg itt vagyok, lássam el a környék betegeit. Na, ezt úgyis megtettem. Hiszen a honorárium-húsokból és krumplikból élünk. Hazafelé kétszer kellett a földre hasalnom robbanások és lövöldözések miatt, és egyszer elfogtak az oroszok, és egy nagy csoportba tereltek, de néhány Ultraseptyl tableta („Szulfigin”) árán sikerült kijutnom. Hát ez volt az orvosok első szervezése. Később aztán az V. körületben már minden rendesen ment, még orosz és magyar nyelvű igazolványt is kaptam, mely azonban semmire sem volt jó, a „pici robot” alól sem mentesített.

No, emlékekben nincs hiány. Egy életen át mesélhetünk egymásnak. Most azonban jó lesz elmosogatni a reggeli edényt. Kati nem enged segíteni, nyilván azért, mert fél, hogy összetöröm a finom porcelánt. És már megyünk is ünnepelni a május elsejét.

Csaknem nyári napsütés. Végigballagunk a Körúton és az Oktogonnál, mely végre ismét Oktogon és nem Mussolini-tér, lemegyünk az Andrássy úton. Egyre nagyobb a tömeg kavargása. Rettentő por van és piszok. Az emberek azonban teli torokkal kiabálnak, énekelnek. Már jön is a felvonuló menet. Megállunk a volt Nyilasház, az Andrássy út 60. előtt. Most el van kerítve egy nagy darabon a járda, és géppisztolyos emberek állnak a kapuk előtt. A Nyilasházból Rendőrség lett. Ez nem nagyon szimpatikus, értem természetesen, hogy az épület megfelelően kiképezve készen állt, kár lett volna nem felhasználni. Mégis rossz érzésem van. Világos azonban, hogy ilyen árnyalatokra most nem lehet adni. A rengeteg piros vászon — vajon honnan szedték elő — az első világháború utáni proletárdiktatúrára emlékeztet. Akkor gyerek voltam, apámmal kézen fogva vonultunk a menetben, csak a sok pirosságot láttam, és csak azért nem voltam ijedt, mert azt láttam, hogy apámnak tetszik az egész és vígan fütyörészik. Most hangosabb minden, mint akkor, lármásabbnak tűnik, harsogóbbnak. Mindenféle jelvényeket, táblákat visznek, igen sok az akasztott embert jelképező bábu, Hitlerbajuszos és Göringre emlékeztető kövér alakok lógnak magasra emelt rudakon. Megtapsolják a menetet, és megtapsolják az akasztottakat. Mindent megtapsolnak. Mindig is mindent megtapsoltak. Hirtelen az jut az eszembe, hogy nyilván ugyanazok tapsolnak most is, mint a háború alatt. A lényeg egyelőre a taps, és nem is olyan fontos, hogy minek szól. Rosszarcú embereket is látok.

Keretlegények jutnak az eszembe és fegyveres nyilasok. Igaz, hogy nagy részük nyugatra vonult, de rengetegen itt maradtak, bujkáltak, hazajöttek. Lehet, hogy minden tizedik ember gyilkos. Vagy csak minden ötvenedik? De lehet, hogy minden harmadik. Hiszen egy ilyen kis országnak nincsen annyi lakosa, hogy most vadonatúj garnitúra kiteljék belőlük. Ugyanazokkal az emberekkel kell megvalósítani a demokráciát, amelyek eddig a legsötétebb feudalizmusban éltek. A polgári forradalom, amely a legtöbb országban felváltotta a feudalizmust, nálunk elmaradt. Negyvennyolc a feudalizmust lett volna hivatalba megdönteni. Csak nagyon kis mértékben döntötte meg, és abban, hogy csak ilyen kis mértékben, az oroszoknak is szerep jutott. Az persze a cári Oroszország volt és nem a Szovjetunió.

Kati mosolyog a viszolygáson, amelyet arcomon lát. Védekezem. Elismerem, hogy amit érzek, nem tiszta öröm. Elismerem, hogy nem szeretem a tömeget és bevallom, hogy rossz érzésem az is okozza, hogy attól félek, ugyanez a tömeg éltette Hitlert is és Mussolinit és a japánokat és a visszacsatolt ajándék-területeket, és ugyanez a tömeg piszkolta annak idején a kommunista mártírokat, ugyanúgy, ahogy most a hitlerbábut és a göringbábut piszkolja. Észre tért volna? Nem bízom ebben. Inkább arról van szó, hogy éppen azt élteti, amit e pillanatban célszerű éltetni. Mussolinit kivégezték. Épp a mai újságban volt tudósítás arról, hogy Hitler is meghalt, elégett, vagy megmérgezte magát, bár erről is mindenféle rémhír terjedt el. A nagy német példaképek legnagyobbbrészt foglyok, és bírói eljárás folyik ellenük. Hát persze, hogy mos Sztálint kell éltetni és egy kissé Churchillt is és Rooseveltet, illetve Trumant.

Az a borzasztó, hogy folyton-folyvást gondolkodni kell és okoskodni. Lám, milyen jó volna harsányan éljenezni, beleolvadni a tömegbe, nem törődni semmivel, élünk, megszabadultunk, ha lassan is és nehezen, de most már minden jó lesz, nincs félelem többé és nincs megkülönböztetés, egyik tagja vagyok a tömegnek, része vagyok az egésznek, bele kell olvadni, csak annyiban kell egyéniségnek maradnom, amennyiben a tömeg egyéniségek összessége.

Teherautókon, lovas kocsikon dübörögnek a felvonulók, a gyárak munkásai hatalmas kalapácsokat, sarlókat, ötagú piros csillagokat emelnek, harsognak a kórusok, valójában van ebben valami fel-emelő is, csak az arcokat ne látnám, a gyanús arcokat, a tátott torokokat, melyeket annyiszor láttam, és ne hallanám az öblös hangoikat, amelyek nemrég még ordították, hogy „Mindent vissza!”, és most egész mást ordítanak. Nem tudok feloldódni, nem tudok megolvadni, nem tudom őszintének érezni ezt a színes zűrzavart, hiába tudom, hogy része vagyok és részének kell lennem.

A hömpölygő tömeg végeláthatatlan. Az ácsorgás fásasztó. Lassan tovább sétálunk az Andrássy út 60. előtt, a Liget felé. Az Aréna úton is hömpölyög a nép, csatlakozunk a felvonulókhoz, majd jobbra kiválunk a menetből, és besétálunk a Ligetbe. A fűre min-

denütt egész családok telepedtek, elszórt papírosok, üvegek, ételmaredek, mindenütt szemét, piszok, utcai árusok mindenfélét kínálnak, sörtől kezdve sötétszínű süteményekig. Lacikonyhákban zsírszag felhőjében tolakodnak az éhes emberek kolbászáért, sült húsért, gyerekek vizet hordanak, néhány részeg ember már tántorog, nagyokat kurjongatnak, egy csoport csizmás, gatyás, árvalányhajás, bajuszos legény és ugyancsak csizmás, pruszlikos festett leányzó csárdást táncol, Vitéz László bábszínháza is előadást tart, harsogva kacagnak a gyerekek, amikor rettentő nagyot és koppanót üt Vitéz László a halál vagy az ördög fejére. Megint csak ütés. Megint csak bunkó. Egy helyen céllövő sátrat állítottak fel, pukkannak a puskák, nemrég még igazi puskák pukkantak. Katira nézek. Fáradt. Jó volna innen kijutni.

Itt hagyjuk a tarka és jókedvűnek látszó zúrzavart, a Podmaniczky utcán ballagunk fel, a Ferdinánd hídig. Ma talán zavartalanul át lehet rajta jutni. Pontosan egy hónapja, április elsején Kőbányáról jöttünk haza gyalog és fáradtan, amikor a Ferdinánd híd közepéről egy hadonászó szovjet katona leparancsolt, és amikor úgy tettünk, mintha nem vettük volna észre, néhányat a levegőbe lőtt, aztán ránk emelte géppisztolyát. Hatodmagunkkal rohantunk hívására, elég nehéz zsákokat kellett cipelni egyik raktárból a másikba, nem is tudom, mi volt a zsákokban. Szegény Kati hátára is ráerőszakoltak a „davajok” egy-egy zsákot, furcsa volt, ahogy derékban előrehajolt, hosszú lábával nagyokat lépve cipelt, közben mosolygott és kétségbeesett tekintetemre azt mondta, hogy semmi baj. Nem tartott soká a munka, mintegy tizenöt percgig, de alig lihegtünk, amikor ismét visszakapaszkodtunk a hídra, két nagy orosz kenyérrel, melyet a munkáért kaptunk. Ma már csönd van, géppisztolyos orosz katonák még bőven akadnak, de már nem bántják a járóelőket. Fáradtan és porosan értünk haza.

A lépcsőn találkozunk a kis amerikai katonával, aki a házmegbízott lányának udvarol, gyerekképe van, sergenty, az amerikai misszióban működik, harsány „hájj”-jal üdvözlöl, mert a múltkor már bemutatkoztunk egymásnak, az előkapart kulccsal kinyitjuk otthonunk ajtaját, és összebeszélés nélkül heverünk le rögtön, holt fáradtan és azzal a rendkívül boldog érzéssel, hogy itthon vagyunk.

Kati azonban hamar felkel.

— Egy kicsit hazaszaladok — mondja gyorsan.

Haza? — Neki még az a haza, ahol a szülei laknak. Szülei azok közé a szerencsések közé tartoznak, akik megmaradtak, néhány nap előtt valamilyen szovjet tengerészparancsnokság kilakoltatta őket a házukból. Kaptak egy szobát a szembenlevő házban. Most ott élnek, elég szűkösön és sötéten. Kati gyakran átszalad, és olyankor mindig megsértődöm.

Sértetten heverészek most is egyedül. Majd előkaparászok egy könyvet. Szerb Antal világirodalom történetének harmadik köteté. Már tudom, hogy Szerb Antal elpusztult. Sértődött vagyok, de inkább szomorú.

Magnificat

Íme szép vagy, szép vagy én gyermekem,
 aki a szívem alatt lakozol,
 Hasonló vagy, én gyermekem, a szarvasok fiához,
 A te fejed, mint a tűzben megtisztított arany,
 melyet saját ragyogása tesz láthatatlanná,
 Vagy mint az éber, földméli gyémánt,
 amely legbelső fényét kifordítja, amikor előkerül:
 Fodor hajad mélysárga, mint a szárguló oroszán sörénye;
 Fodor hajad fekete, mint a holló fényes tolla;
 Fodor hajad vörös, mint az Isten markában lobogó tűz.

Szép vagy, szép vagy én megígért gyermekem,
 te tőlem különböző velem egyetlen egy,
 A te szemeid, mint a vízfolyás mellett való galambok,
 A te arcod, mint a drága füveknek táblái,
 veled növekszik bennem a várakozás ismeretlen fája,
 Elszakadásod tőlem találkozás velem, találkozásunk távolság,
 hang és érintés, különállás és szó, idő és tekintet,
 Felém jössz, amikor kilépsz belőlem önmagad felé,
 Belépsz a külső világosságba, kettőből egy fakad,
 Egyből még Egy, Egy és Egy, nincs kevesebb és nincs több.

Szép vagy én magzatom, belém hullt búzaszem,
 jó föld vagyok neked, és tövis, és köves hely,
 Te pedig szívemet megcélzó éles tör, amit egy angyal ejtett elem,
 Én meghallottam kemény pengését és magamhoz vettem,
 rettenetes vagy, mint a zászlós tábor a szélben,
 Kiáltani fogok, amikor elem kerülsz, nevet adok neked,
 amikor belső részeim megindulnak és visszahúzódnak,
 Ezen a néven fognak szólítani téged, nem törődve a kockázattal,
 Ezt a nevet visszhangozza a lábnyomokat esővízként megtöltő idő is:
 Egy szó, amely akkor lesz teljessé, amikor véget ér az út.

Ímé szép vagy egyfiam, fájdalmak férfia,
 fára akasztanak elem, mint egy lámpást:
 Ragyog az Uristen csipkebokra, szólít, elemeszt,
 Ég harmata oltja el, tűzbe hull tízezer angyal,
 ölembé raknak, szótartó vőlegény,
 Az én fiam fehér és piros, teste elefántcsontból való mű
 zafirral kirakva, balkezem az ő feje alatt,
 Jobbkezemmel megölelem őt és fölé hajolok,
 És így maradunk, amíg Isten elrántja palástját arca elől,
 És redőiből kiszórja élénk az égitegek üveggolyóit.

PETER HUCHEL

Hubertusweg

Peter Huchel, a 20. századi német líra kiváló képviselője 1903-ban született Lichterfeldében. A Berlin-kömyéki Wilhelmshorstban élt. A hatvanas években száműzték az NDK irodalmi életéből. 1971-ben nemzetközi tiltakozás segítette Huchel áttelepülését az NSZK-ba. 1981-ben bekövetkezett haláláig a fekete-erdei Stauffenben élt. Számos német és nemzetközi díj, elismerés koszorúzta irodalmi munkásságát. *Hubertusweg* című költeményét (a wilhelmshorsti utca neve, amelyben Huchel lakott) 1972-ben jelentette meg *Gezählte Tage* (Megszámolt napok) című verseskötetében. Magyarra a Károli Gáspár Református Egyetem német műfordítószemináriumának hallgatói fordították 1999 őszén, Kalász Márton irányításával.

*Márciusi éjjel, mondta a kertész,
jöttünk az állomásról,
még láttuk a kései vonat fényét
eltűnni a ködben. Valaki jött mögöttünk,
az időről beszéltünk.
A szél esőt hajt
a tó jegére,
lassan fénybe fordul az év.*

*És éjszaka
a zúgás a kulcslyukakban.
A fűszál dühe
megszaggatja a földet.
Reggel felé
a fény szétfűzza a sötétet.
Az ablakról a fenyők a ködöt letépik.*

*Odalent szegény
áll, mint áporodott dohányfüst,
szomszéd,
az árnyék lábam nyomán,
amint a házam elhagyom.
Ásítva kedvetlen,
a csupasz fákról porzó esőben
ma a rozsdás drótkerítést matatja éppen.
Mi esik le neki, írja a jelentést
a kék füzetbe, barátaim
rendszámát, a könnyen sebezhető utcát lesve,
ellenforradalmárok,
tiltott könyvek,
morzsák a zsigereknek,
a kabátbélésbe rejtve.
A pisla tüzet táplálni egy gally elég.*

*Nem azért jöttem,
hogy fölkarjam a sötétet.
Nem kívánom a küszöb elé
szórni verseim hamuját,
hogy meggátoljam a rossz szellem beléptét.*

Ezen a reggelen
nyirkos köddel
a szász-porosz mundéron, a
határ kialvó lámpái körül,
az állam a vas-él,
a nép a gyom,
lépek, mint mindig, vén,
roskatarag lépcsőnkön lefelé.

Ras-Samra ékírása előtt
ülve látom fiamat a szobában,
fejtve az ugariti szöveget,
álom és élet
egybekapaszkodását,
Keret király békés hadjáratát.
A hetedik napon,
mint IL isten ígérte,
tüzes levegő járt, a kutakat kiitta,
a kutyák vonítottak,
a szamarak bőgtek a szomjúságtól.
És ostrom nélkül adta meg magát egy város.

Fiatalító versbeszéd

Tamás Attilának ajánlom

Született 1937-ben Budapesten. Irodalomtörténész, az ELTE BTK egyetemi tanára. 1998-ig az Új Ember főszerkesztőjeként működött. Legutóbbi írását az 2000. 1. számunkban közöltük.

Georges Bernanos kérdése („Képesek vagytok-e megfiatalítani a világot, igen vagy nem?”), majd figyelmeztetése („Az Evangélium mindig fiatal, csak ti vagytok öregek.”) nemcsak a hit és a hitelenség alternatívájára vonatkozik, hanem a költői szemlélet és beszédmód egyik nagy s mindig bővülő tartományára is. A kereszténység legnagyobb eseménye, Jézus feltámadása csendben, szinte rejtve ment végbe, csak később, újraélése során kezdte körülfonni a kultusz ujjongása. Ez aztán költői öntudattal párosulva a magyar lírában is túl hangosan zengett. Az élmény megnövesztése árnyékot vetett arra a fényre, amelyről Nemes Nagy Ágnes írt:

*Mert fény van minden tárgy fölött,
a fák ragyognak, mint a sark-körök.
S jönnek sorban, derengő végtelen,
fény-sapkában 92 elem,
mind homlokán hordozva mását —
hiszem a test feltámadását.*

A hit fényében fiatalodunk meg, nyerjük vissza azt a képessé-günket, hogy gyermekszemmel csodálkozzunk a világra, embertársainkra. Csak ez a mindenre figyelő tekintet tesz képessé arra, hogy függetlenítsük magunkat a szorongató valóságtól, a fuldoklásra készítő hétköznapi magatartástól, s megőrizzük azt a reménységet, amelynek forrásáról Nagy Gáspár írja:

*... mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek:
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.
... kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ.*

A kereszténység alapélménye a gyermekség-tudat s a vele járó gyermeki szemlélet, az „Isten-gyermeiség” meggyőződése. Még a vég látomásával vívódó romantikus költők világfelfogását is áthatotta az ember felnövésének, istenülésének adottsága. Novalis

Zöld színbe öltözött a rét...-jének befejezése a csodát, az ünnepi megújulás lehetőségét, a mindig visszatérő boldog reménységet természeti képbe rejtve transzponálja a lét egészére:

*Rejtett az erdő lombja. Az
ötlött belém: ez a tavasz!
Egyszóval láttam, hogy ez egyszer
a földön isten lett az ember.
Most már tudom, mi van velem,
s miféle csodát lát szemem.*

Ezt a csodás megújulást csak gyermeki lélekkel, minden egyébről megfeledkezve, bajainkat bizalommal Isten kezébe helyezve élhetjük át. Ahogy Áprily Lajos írta híres versében, az *Imádkozom: legyek vidám-ban*:

*Én Istenem, legyek vidám,
ma minden gondot tűzre vessek.
nyújtsam ki kincstelen kezem
s szegényen is nagyon szeressek.*

A szóban való kételkedés és a gyermeki szó örömének ellentéte — ez a modern líra egyik legjellemzőbb feszültségforrása. Pilinszky elmélkedik *A szív örömről*, s arra a következtetésre jut, hogy a hit és a róla való beszéd voltaképp egy szinte rejtett örömforrásból táplálkozik. Óvnunk kell ezt a forrást s körülötte a csöndet, amelyben minden egyértelmű, mert „...van a világban épp elég cinizmus és arcátlanság ahhoz, hogy teleszórja piszokkal az öröm tükrét, jó nagy köveket csobbantson bele, elrontsa, beszenyezze, kiapassza. De azt is tudjuk: igazán csak mi tehetjük tönkre. Örömünk állandó csöndjében visszhangoznak Jézus szavai: enyéimet senki sem veheti el tőlem... Nem mondja, de így lehetne folytatni: ha csak ők maguk nem hagynak el”.

Megmaradni vagy elhagyni. Távolodni nemcsak látványos gesztusokkal lehet, hanem közömbösen is, elfojtva magunkban a találkozás élményét, reménykedés helyett a reménytelenség csöndjét keresve. Hadd utaljak megint egy német romantikusra. Joseph von Einchendorffra, aki így fogalmazta meg a haza elvesztésének fájdalját *Idegenben* című versében:

*Rőt villámláson túl: a hazám,
hozzák felhőrajok,
de rég nem él apám, anyám,
senki sem ismer ott.
De hamar, de hamar jön a csendes idő,
én is nyugszom, s befón
szép zúgó erdő, esteledő,
nem leli senki nyomom.*

Az elmagányosodás, a számon tartottság tudatának kihalása s a belőle fakadó közömbösség, a hagyományos értékekben való kételkedés a mai líra egy másik tartományába vezet, amelyben csalódott, megcsalatottságukat panaszoló felnőttek élnek; híján a gyermekség felszabadító örömének, amelyről kissé csodálkozva, indignálódva számol be Pál apostol kísérője, Lukács evangelista, amikor leírja azt a jelenetet, melynek során Jézus megrótt a közeledő gyermekeket elutasító apostolokat, és így intette őket: „Hagyjátok, hadd jöjjenek hozzám a gyermekek, és ne tiltsátok meg nekik, mert ilyeneké az Isten országa. Bizony mondom nektek, aki Isten országát nem fogadja úgy, mint a gyermek, nem megy be oda” (18,16-17). Ennyit mond Lukács, ám Márknál megtaláljuk a jelenet folytatását is: „Aztán ölébe vette őket, és rájuk téve kezét megáldotta őket” (10,16). A gyermekek Isten országának ideális tagjai, ugyanakkor egy kisebb közösség, a család reménységei is. Az értékekben való kételkedés hozta el a család válságát s vele a gyermeki szemléletmód elvesztését. A veszélytudatot ellenpontoszza Tollas Tibor *Jézus és a gyermekek* című verse, az idézett evangéliumi jelenet finom továbbgondolása:

*Mikor a meglett férfikort elérte,
farizeusok vitája helyett
csak csendet kívánt, megfáradt ölébe
néhány madárként búvó kisdedit.*

*Óvó kezét fürtös fejükre tette,
napszitta, néma halászhaj között
vacsora füstje szállt s a naplemente
bíborszín hidat vert a tó felett.*

*A föld ízével fűszerezve áradt
testében szét az egyszerű titok:
Isten országa itt nő a családnak
békés ölen, hol gyermekraj csipog.*

*Szeretett volna köztük megpihenni,
hajnalkor hívták meg nem tett utak.
Szakállas arcán vitte leheletnyi
ujjuk nyomát, cirógatásukat.*

*Mikor a felnőttek magukra hagyták,
s búcsúzóul csak Júdás-csók jutott,
a gyilkosok szelíd gyermekarcát
kereste s vért és könnyet hullatott.*

A gyermekség szelíd, tiszta érzése József Attila istenesnek mondott költeményeiben nyilatkozik meg e század lírájában. Akik számára a hit állapota magától értetődő kegyelmi ajándék, mindvégig gyermekként közelítenek a Teremtőhöz. Sík Sándor még súlyos megrendülései idején is ebben a hangnemben írta verseit. József Attila nagyságának egyik bizonyítéka, hogy ő ki-küzdötte Isten-élményét, de e témakörben írt műveinek gyermeki bensőségessége semmit sem jelez e harcból, sőt, mintha költeményeinek játékoságával is hangsúlyozni akarná élménye áttetsző egyszerűségét, tisztaságát. Ha van költőnk, aki meg tudta haladni léte határait, s a reménytelenségben is megtalálta a reményt, hát ő az! S ezt a belenyugvó gyermeki beszédmódot ellenpontosítja lírájában a sikertelenül vágyott teljesség hiányának fájdalma. Szinte jelképes jelentése van annak, hogy összeomlása közben is folyvást teljesedett szemlélete. Ezzel is az emberi lét egyre újra születő drámájának kifejezője: remény és reménytelenség, korlátozottság és korlátatlanság szimultán megszólaltatója. Ezt a ket-tősséget, a távlatok fürkészhetetlen feszültségét Szabó Lőrinc is a rá jellemző pontossággal fogalmazta meg *Isten* című versében:

*Sokszor tűnődtem: vajon hiszi pap
bátyám Istent? S hogy hiszi? Ami csak
volt érv, pro s kontra, mind előkerült;
sőt, bármi jött szóba, ha sikerült
újat találnom, néha, valami
új szempontot, ő csak örült neki,
s nem háborgott, de maga segített
táplálni fürkész ösztöneimet.
„Fiam”, mondta „bármennyire igaz
az Úr igaza, mi mindig csak az
ember agyával elemezzük, és
jogunk és tisztünk a kételkedés.
Szűrj mindent, vizsgálj! Csak gyarapodik,
ha maga termi próbaköveit
a hit s az ész; minekünk nyereség,
ami másnak szégyen és vereség.
Mások: érdek; légy te: érdektelen;
s az út végén találkozol velem!”*

Az olvasó óhatatlanul arra gondol, vajon nem e találkozás előlegezése-e, hogy az út végéhez közelítő Szabó Lőrinc a csak a derű óráit számláló gondolkodóval azonosította magát...

Az út végének tudata kitörölhetetlenül van lelkünkbe vésve. Lehet a halál bizonyosságát folytonos szorongással átélni, végig-szenvedve az életet, de lehet gyermeki bizalommal is fordulni a vég felé, azzal az eltökélt bizalommal, amely Horváth Imre *Szár-mazásom* című verséből sugárzik:

*Iszonyú, hogy elporlad a
testem, és hogy elszáll a lélek,
hogy a halálnak horga ma
vagy holnap már könnyen elérhet,
mégsem fürdöm örületben,
mint Hölderlin és annyi társam,
mert olyan népből születtem,
amely bízik a föltámadásban.*

A hit küldetéstudatot is feltételez. Olyan feladat vállalását, amely mindvégig kötelezi teljesítőjét. A mai ember nem kedveli az ilyen feladatokat, inkább kétségeire hivatkozva elhátrál az elvégzendők láttán, zavarát zavaros szavakkal leplezve. A feszült gyermeki figyelem és várakozás egyértelmű lemondást, egyszerűséget, áttetszőséget feltételez. Ahogy a nemrégiben elhunyt Parancs János fogalmazza meg *Kurta sóhajában*:

*várni és várakozni,
amíg megszólal az Úr,
tisztá edénye lenni
nem ismert tartalmaknak,
erre vállalkoztam ifjan,
balgán és felelőtlenül,
bárha teljesíthetném,
amit föl vállaltam,
ó, ha csakugyan tiszta
edénye lehetnék a szónak!*

A szavakkal játszani is lehet. Ám sosem feledkezhethünk meg arról, hogy „az emberek közt kimondott szónak is élő, gyógyító és szabadító hatalma van vagy lehet” (Jelenits István: *Tolle, lege — vedd és olvasd*). Ebben a dimenzióban a kimondott és a leírt szavak meg az igazság között korrelációt feltételezhetünk. El lehet játszani az ember egzisztenciális érzéseivel, nem is ritkaság az ilyesfajta játék. De hol marad a szavak gyógyító hatalma? Hová lesz az az adottságunk, hogy a halálnak is értelmet, jelentést, tényén túli többletet adhatnak? A hiteles szavak vigasztalóink, amint Keresztury Dezső írta *Vigasztaló* című versében:

*Van úgy, hogy elnémul, megáll
az ember; vár, borzong, alél:
a szívéből térdébe száll,
s szivárog csendesen a vér*

*a sebből, melyben megszakadt
munkák, napok gyökere ég,
s jövő gyötrelmek alszanak,
míg konokul halad az év,*

*s vajúdva újul életünk,
mint tojásról lehullik a héj:
bőjtből húsvét felé megyünk:
akit megöltek, újra él.*

Az igazán érzékenyen figyelő költő a természet megújulását ábrázolva is reményt adhat, hiszen a megújulásból a reménytelenség, a halálba való nyitottság cáfolatát olvassa ki, mint Csorba Győző a Biztos bízgatásában:

*Rózsaaág előtt a ribiszkére
A csipkebogyók már pirulnak
minthogyha a ribiszke vére
a csöpp szemecskék úgy virulnak.*

*Ami még tud pirosba bújik
a madárhang is piros lett
hiszen ki kell fakulni újig
még utoljára igyekeznek.*

*Hogy aki látja hallja: higgye
e negatív nagy számadásban
megtépázott reményeinkre
valami biztos bízgatás van.*

A tavaszi újjászületés a halálon vett győzelemnek is jelképe. *Bízgató a tavaszban* című költeményében mintha a középkori himnuszok érzésvilágát transzponálta volna a korunkra Szabó Lőrinc. A feltámadás reményére utaló jeleket a gyermeki képzeletvilágban is találhatunk: a gyermekek számára a folytatás és az álomból való ébredés képzete gyakran ugyanazt jelenti, egyfajta ünnepi érzés folyamatosságát. Fel kell figyelni azonban arra is, hogy ez az ünneplő lelkület mind kevesebbszer jelenik meg kifejező jelzők, költői képek, a természetből kölcsönzött metaforák és allegóriák köntösében. A nagyvárosi lét gyengítette a teremtet világgal való kapcsolatot, amely hajdan a lírai látásmód ösztönzője és visszaigazolója volt, s az ember, miközben — maga a kifejezés is elgondolkodtató — „leigázza” a természetet, veszélyezteti is, egyedeket és fajokat pusztítva el. Ennek a folyamatnak meghatározóak a költői következményei, amelyek a líra érzésvilágát is a magány és a szorongás képzetével színezik át. A telítettséget a hiány ellenpontozza, a természet hajdani bőségét és otthonosságát elvesztette, s az utakon rabruhás emberek, mindenkitől elhagyott rabok menetelnek az ítélet helye felé. Természetesen Pilinszky Jánosra hivatkozhatnánk mindenekelőtt, de a kevésbé ismert Szőcs Kálmán is hitelesen fejezi ki ezt az állapotot *Csendes kiáltványában*:

Égetett szeszeknek lángja fönt az ég.
Négy sovány nyárfa hegedül.
Jaj, hová legyen az ember,
ha sokadmagával van egyedül?

A szegények közé született Jézus közösségbe forrasztotta köszöntőit, s ünnepi pompába öltözött az éjszakai természet. Így köszöntötte a karácsonyt Paul Claudel is (*Karácsonyi ének*), aki az ünnep fényeit „színaranynak” mutatta, „melyet semmi szenny se rág”. De Allen Tate, amerikai költő már a magányos, sivár környezetben eszmélkedő embert jeleníti meg *Karácsonyi szonettjeiben*:

Süket, vak érzékeim nem lelem,
nem pallérozott tudás-maradék,
de tudom: a rémálom nesztelen;
míg a hóvégi tűz bódultan ég,
meddő kézzel s fejjel itt kuksolok,
bűnökért nyögve, oldást várva még.

(Bárdos László fordítása)

S mintha párverse volna ennek Babits *Csillag utánja*, amelyben a Jézust váró és követni vágyó magányosan üldögél „életunt” szobájában, körülötte „fájás-félés ködhálója kavarog”, s a kisdednek szánt ajándékait vámosok ellenőrzik. „Százszor megállítanak, /örülnék, ha átcsuszom / arany nélkül, tömjén nélkül / érnék hozzád, Jézusom.” (Érdekes, hogy a komoly, a költészet kérdései iránt igen fogékony Babits karácsonyi verseiben, így a *Karácsonyi énekben* is a gyermeki hang az uralkodó.

A nagyvárosi embervegetáció látványa, a kollektív érzések kihülése már Rilkenél is versformáló tényező volt: Az *áhítat könyve* egyik részletéből idézzük:

Uram, a nagyváros oly rémítő,
itt minden szétzuill, szerteséjjel;
a legnagyobb is menedékhely —
nincsen vigasz, csak kín és kétely,
s úgy elröpül fölötté az idő.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Ebben a magányosságra predesztináló környezetben csak a templomok, a liturgia eseményei kecsegtetnek az ünnepi érzés visszaszerzésével, hiszen a dómok, templomok esztétikai élményt is sugároznak. „...egy jól megépített templom nemcsak messziről felismerhető, s nem is csak pusztán imádkozásra indítja az éppen belépőt. Életirányító hatása lehet... A templomban emberekkel ta-

lálkozunk, ha magányos imádságra térünk be, akkor is körülvesz kezük munkája, életük, imádságuk emléke" (Jelenits István: *A szakrális tér esztétikájához*). De a templom, az imádságos együttlét is telítődhet politikai tartalommal, jelölheti a magányra ítéltk menedékét, mint Jékely Zoltán csodálatos *A marosszentimrei templomban* című versében, amelyben az istenháza mögöttes értelme talán még erősebb, mint a megjelenített fogyatkozó közösség leírása. Márai Kassai őráratában a dómok a megmaradás és az európaiság jelképei. A magyar költő azonban a történelmi múlt tapasztalataival felvértezve tekint rájuk, mint Illyés Gyula a reformáció genfi emlékművére, vagy Jékely a bécsi Szent István-dómról, miközben a *Missa pro pauperibust* hallgatta:

— Halálom után
a koponyám
gurítsátok ide messziről,
a világ túlsó végiről,
hadd visszhangozzék benne ez a
mennyei muzsika,
s az imádság szava
a betegekért s a szegényekért,
s mitől most majd szétoveti a gond:
szegény magyarokért,
kiknek sosem volt ily szép templomuk,
s ha lett volna, sem állna ma –
Nekik köszönheted, finom világ,
ezt a muzsikáló csodát,
nekik, akik rongyos zászlók alatt
csontjaikból raktak védőfalat,
vérük sarából vályog-sáncokat.

A templom a bűn megvallásának és az istengyermekké változtató kegyelem kiáradásának helye. Pierre Emmanuel szép megfogalmazása szerint a szegény és a bűntudat belerágja magát a vétkeivel számot vetőbe, akit fölébreszt „a kegyelem félelmesen sújtó csapása”. S ott a kereszt, amely rádöbbsent a végtelen áldozatra, amely napról napra megújulva az emberi reménység forrása, s az elébe térdeplők a szentvédő Jézus kezébe helyezik sorsukat, ahogy Vas István írta meg a Béke-téri Krisztusban, s halálában is a halhatatlanság ígéretét hordozza, mint Tűz Tamás Keresztútjának, XIII., *Levétel* című részében:

Ahogy megszabadul a szögektől, egyszerre
anyja ölébe hull, mint egykor Betlehem
hús éjjelén, de már nem sír, csak meztelen,
s éneklő angyalok sem szállnak el felette.
De Nikodémus s József arca gyöngyözik,
mert mérhetetlenül nehéz, akit a mélység

*magának megkívánt, íme, görnyedve hétrét,
holtan is csak anyja ölébe költözik.*

*Két páratlan szívfelhaló páros magánya
odaszegezve a sziklához, megtorpanok,
belekiáltom én is az alkonyi tájba
a századossal együtt: Isten Fia volt:
tévedhetetlen, bölcs és felülmúlhatatlan.
Halálba kergették, de él és halhatatlan.*

Példaadónak a templomokban szoborformában megörökített szentek, kiknek életéről gyermeki áhítattal zengtek a himnuszok, de akikre manapság egyre kevesebbet gondolunk, pedig napjainknak is vannak szentjei, és — sajnos — vértanúi is, akiket nemegyszer az oltárnál ér a halálos golyó. Néha-néha, kivált a bajban, hozzájuk fohászkodunk, mint Babits Szent Balázshoz, szánva-bánva háládatlanságát, vagy Csanádi Imre kedves magyar szentjeihez, vagy a tündéri, tenyeres-talpas Berda József Szent Sebestyén századoshoz, Horváth Elemér Benedekhez s a mára szinte teljesen elfeledett Harsányi Lajos Miklóshoz, aki „...hogy éhesek a pékeket ne sértsék, / Cipókat csent a kormos tűzhe-lyekbe”. Talán azért is gyengültek azok a kötelékek, amelyek hozzájuk fűzték tisztelőiket, mert szentnek lenni lemondást és küzdelmet kíván, talán azért is, mert akik nyilvánvalóan bizonyítottak életükkel, egy hivatalos gépezet kerekei közé kerülve veszítenek vonzásukból, kiemelkedő emberségük adatokká és bizonyítékokká fakul. Szentté válni nemcsak kegyelem dolga, hanem jogi kérdés is, s a ma embere némi alappal, kételkedik a jogban. Ám a gyermeklelkű nagy szentek ma is megtermékenyítik lelkeségükkel az irodalmat. Gondoljunk csak a művészetek minden ágában jelen lévő Szent Ferencre.

A magyar lírában külön hely illeti Szűz Máriát. Költészetünk kezdetén a Fájdalmas Anya jelenik meg, s számtalan formában jelen van századunk alkotásaiban is, előhíva a gyermeki érzést és bizalmat. A közvetítő, közbenjáró Máriát talán Weöres Sándor idézte legbensőségesebben *Mária mennybevétele* című versében:

*Az ítélet nem enyém; a mérleg, a bárd
nem az én kezemben; ütni nem tanultam,
csak simogatni; éheztetni sem, csak etetni;
sebezni sem, csak sebesülni; hódítani sem, csak kérni.*

Hasonló alapérzésből, Máriának a magyarsággal való különleges kapcsolatát is hangsúlyozó élményből született Petőcz Éva *Patrona Hungariae*ja is:

*„Hun vennétek sáráranyat,
Kódus magyar népe?*

*Mi elmegyünk Boldogasszony kis kertjébe.
Kérvén kérjük, adván adják."*

* * *

*Kérünk és nem csalatkozunk.
Kertjében áll Nagyasszonyunk.*

*Kertjében áll, köténye kék,
rétjét országnyi láb tapodta szét.*

*Áll rongyosan, nyújtja felénk
kevéske aranyát; az Égi jegyes gyűrűjét.*

Ha hazánk oltalmazójára gondolunk, óhatatlanul vetődik fel a kérdés, hogyan lehet ma a hazaszeretetről szólni. Sajnos a haza szó kicsit megkopott, túl sokat halljuk, „szentsége”, amely oly emelkedett vallomásokra serkentette a múlt század nagy magyar lírikusait és századunkban Adyt, mintha elveszítené szakralitását, megrendült a tisztesség és az emberi tartás, mely a hazaszeretetnek is jellemzője. Márai emelkedett szavakat írt az emberi méltóságról *Füves könyvében*, de a hétköznapi tapasztalatok inkább a megvesztegethetőség és az ügyeskedés előnyeit igazolják. A magyarságtudatnak az a mélysége, amely József Attila *Elégiájának* részletében fejeződik ki, sokszor inkább közhelyekbe fúl:

*Tudod-e,
milyen öntudat kopár öröme
húz-vonz, hogy e táj nem enged és
miféle gazdag szenvedés
taszít ide?*

*Anyjához tér így az a gyermek,
kit idegenben löknek, vernek.*

*Igazán
csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz.
Magaddal is csak itt bírhatasz,
óh lélek! Ez a hazám.*

A „rendületlenül” eltökéltségét és hivatástudatát szerencsére őrzik a költők, legalábbis azok, akik a hazaszeretetet nem játéknak, hanem megszentelt köteléknek tekintik, s így is élik át. Ágh Istvántól Zelk Zoltánig gyönyörű antológiát lehetne összeállítani (pontosabban: az eddig összeállítottakat kiegészíteni) a hazaszeretet verseiből, vagy azokból a költeményekből, amelyek a múlt nagy magyar példáit idézik. „Mikor lesz vajjon lecsapolható / a legmiazmásabb mocsár, a lélek / szittyósainak holtvize?” — kérdezte indulatosan Illyés Gyula *Az orsók ürügyén*. Szerencsére a

költészetben tisztán tárul fel a léleknek az a tartománya, amelyet a hazaszeretet érzülete tölt be, még ha ezeket a vallomásos versek beszédmódját meghaladottnak nevezik is a modern irodalomelméleti iskolák szigorú képviselői közül némelyek. Az *Egy mondat a zsarnokságról* a romantika utórezgése, annak a sornak méltó folytatása, amelybe Kölcsey, Vörösmarty és Petőfi ilyen típusú költeményei tartoznak. Vas István *Titokja* meditáció, amelynek a magyarságtudat kimondása a csattanója:

*Mi annyian vagyunk csak összesen,
Amennyi ember Londonban lakik.
Miért hogy ezt el nem felejthetem,
Míg hallgatom a város hangjait.*

*Nagy város, nagy nép. Itt az idegen
Öt világrésznek érzi kapcsait.
Vendégük vagyok. Jól bánnak velem.
Mint gyógyfürdőben, úgy nyújtózom itt.*

*De mit tudhatnak rólam? S mit tehetek?
Ha nem is angolok, de angyalok
Lennének, mit jelent rokontalan*

*Nyelvünk, szívünk nekik? Itt életemnek
Egyetlen titka és értelme van:
Az, hogy magyar vagyok.*

Az *Egy mondat a zsarnokságról* mellett a kor reprezentatív verse Márai *Halotti beszéde* is, amelynek emelkedett pátoszáat könnyes megrendülés váltja föl a befejezés emlékező soraiban. Márai azt is érezteti, hogy a magyar irodalom folyamatában a halál és a hazához való hűség egymás kiegészítői. Nem kevésbé megrendítő 1961-ben írt *Nosztalgia*ja sem, amely mintha Vas István idézett művének Amerikában írt párverse volna.

Túl kellene élni a júdasok korát — írja Nagy Gáspár *Egyetlen életünk* című versében. E túlélés két pilléren nyugszik: a gyermeki hiten és a hűségen. Ez a két tulajdonság az új magyar lírából sem vészett ki, s ez adhatja az irodalom reménységét.

BODNÁR DÁNIEL

Mészöly Dezsővel

Mészöly Dezső (1918) igazi polihisztor, költő, író, műfordító, irodalomtörténész. Beszél angolul, franciául, németül, görögül, olaszul, latinul, héberül. Évek óta vezeti az általa kidolgozott Lyukasóra című kulturális tévéműsort. Legfontosabb könyvei: Villon és a többiek; Shakespeare új tükörben; Önarckép retus nélkül; A teljes Villon; Századok színháza; Villon árnyékában; Don Quijote nyomában.

Az Ön édesapja a híres nyelvtudós, Mészöly Gedeon volt. Ilyen családi háttérrel feltételezem, hogy természetes volt: Ön valamilyen human pályát választ magának...

Sosem akartam tudós lenni, mert tudtam, hogy ezen a területen úgysem érhetném utol édesapámat, aki igen nagyra becsülte, szeretett a kamaszkoromban írt verseimet. Szüntelenül aggodalmaskodtam azonban, hogy mi lesz ebből a Dezső-gyerekből, hiszen a versírásból nem lehet megélni. S megtalálta a megoldást: Dezső, téged az emberek szeretnek, kövesd nagyapád és dédapád nyomdokait — mindketten református papok voltak —, és tanulj teológiát. A papi hivatás mellett pedig folytathatod az irodalmat meg a képzőművészetet is. Az írói, költői ambíciók mellett ugyanis a másik nagy vágyam az volt, hogy festőművész legyek. Három évig a képzőművészeti főiskola növendéke is voltam a teológia elvégzése után. Azóta is sokat mosolygok, ha eszembe jutnak apám intelmei: ha nem is az eredeti műveimmel, de fordításaimmal igen jól kereső író lettem. A legsötétebb diktatúra idejében is, amikor nagyon nehéz volt az élet, Shakespeare eltartott.

Ifjúkorában a versírás és a festészet mellett a színészetrel is kacérkodott...

Sokáig haboztam, hogy milyen pályára menjek, végül a sorsra bíztam a döntést. Édesapám tanácsára először a református akadémiára iratkoztam, el is végeztem. Megvan a papi oklevelem. Utána bölcsészettanultam, s mivel beszámítottak két évet, ennyi idő alatt ledoktoráltam. Közben, mint már említettem, a képzőművészetre is jártam, 1940–43 között. Az volt az álmom, hogy mint festő kikerülök majd egyszer Párizsba.

Ha jól tudom, ősei között van a híres festő, Mészöly Géza.

Igen, apám unokatestvére volt. Ő is kiment Párizsba, nagyszerűen el tudta adni a képeit, mégis hazajött fél év múlva. Ez érdekes családi anekdota. Vallatták, hogy miért jött haza, amikor olyan remekül keresett Párizsban. Egy képkereskedő valamennyi képét megvette. Azt válaszolta: tudjátok, gyerekkoromban volt valami betegségem, és az egyik fülemet kiszúrták. Azóta kicsit nagyot hallok. Párizsban sem értettem soha, mit mond a pincér, amikor kérdeztem, hogy mivel tartozom. Bankóval fizettem, és a pincér mindig visszaadott egy csomó csörgő aprót, már minden zsebem tele volt

ezekkel. Nem lehet úgy élni, hogy az embernek állandóan csörög minden zsebe...

S Ön végül miért szakított a festéssel?

Bennem mindig rendkívül erősen működött az önkritika. Így aztán megállapítottam, hogy a képzőművészeti főiskolán a csoportomban van két növendék, akiknek a rajzait irigyeltem. Szébbek voltak, mint az enyéim. Én sem rajzoltam rosszul, de az övék jobb volt. Elgondoltam: ha ebben a csoportban van nálam két tehetségesebb fiú, mennyi lehet a főiskolán, az országban, a világban. A művészetben nem érdemes középserűnek lenni. Ugyanakkor azokban az időkben már fordítottam Villont, és itt viszont éreztem, hogy az én fordításaim jobbak, mint Szabó Lőrincéi, vagy akárki máséi. Éreztem, hogy ebbe az irányba visz a sors. Az első Villon-kötetemet már 1943-ban sikerült kiadatnom. A Keresztes Kiadótól kaptam rá ajánlatot, amelynek irodalmi tanácsadója Trócsányi Zoltán volt, édesapám fiatalkori barátja. Ennek előzménye az volt, hogy az 1942-ben írt doktori disszertációmát elküldtem neki, függelékben az első Villon-fordításaimmal. Rövid idő múlva Trócsányi Zoltán felhívott telefonon: Dezső, ha lefordítod az egész *Testamentumot*, kiadatom a Keresztesnél. Óriási öröm volt ez nekem, még ezer forint előleget is kaptam, ami hatalmas összeg volt akkoriban. Ebben a sors kezét láttam.

A hithez hogyan viszonyult a későbbiekben?

Ha azt vizsgálom, milyen volt az Istenhez való viszonyom életem során, akkor édesanyámról kell beszélnem. Hárman voltunk testvérek, és egyikünk sem járt nyilvános iskolába. Tavasztól késő őszig anyai nagyapám Kunszentmiklóson lévő, százholdos kisbirtokán voltunk. Így aztán az iskola helyett édesanyám tanított bennünket mindenre, a vallási ismereteket is tőle tanultuk meg. Az ő színes előadásai — ahogyan elmagyarázta a tékozló fiú történetét, vagy az irgalmas szamaritánus történetét —, mélyen belém vésődtek. Nem emlékszem, hogy bármikor is kételyeim lettek volna: édesanyám elültette bennem a magától értetődő istenhitet, s a Jézus alakjához, tanításához fűződő mély vonzalmamat. Sokszor elgondolkozom azon, milyen ellentmondásokkal együtt kell az embernek megőriznie az Istenbe vetett hitét. Istent én személyes valakinek tartom, ugyanakkor filozófiai iskolázottságom folytán gyakran fölteszem a kérdést: ha Isten végtelen, akkor hogyan lehet személyes? Ami személy, annak korlátai vannak, körvonalai, ami pedig végtelen, annak nincsenek. Ez furcsa ellentmondás, de ezen csak mosolygok magamban, anélkül, hogy a hitem megrendülne. Nagyon érdekes ez. Isten természetesen mindenható, különben nem volna Isten. S mindig éreztem magamon a segítő kezét, jobban, mint a világon. Sokszor elszörnyedem azon, hogy mi minden megtörténhetett abban a világban, amely fölött Jézus szavával egy szertető Atya uralkodik. Velem mindig jó volt.

*S a világban meglévő
rengeteg rosszat hogyan
magyarázza?*

Itt már vannak kétségeim, de ilyenkor Ézsaiás prófétához fordulok: „Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok, és nem a ti utaitok az én utaim, így szól az Úr! Mert amint magasabbak az egek a földnél, akképpen magasabbak az utaim utaitoknál, és gondolataim gondolataitoknál! Mert mint leszáll az eső és a hó az égből, és oda vissza nem tér, hanem megöntözi a földet, és termővé, gyümölcsözővé teszi azt, és magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek: Így lesz az én beszédem, amely számból kimegy, nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, amit akarok és szerencsés lesz ott, ahová küldöttem” (Ézs 55,8-12). Ez sokszor eszembe jut. A hitem azonban soha nem rendül meg. Tudom, hogy bizonyos dolgokat nem lehet felfogni emberi ésszel, de ebbe beletörődtem.

Az imént utalt rá: a Mészöly-család apai ágon szorosan összefonódott a református egyházzal.

Igen, apai ágon több református lelkész is volt a családban, így nagyapám, Mészöly Pál és dédapám, Mészöly András. Mindketten kiváló emberek voltak. Nagyapámat még Arany János is tanította a gimnáziumban, és beleírta a bizonyítványába: Mészöly Pál költőiekben is ékesen fogalmaz. Kitűnően tudott bánni a versformákkal. Ennek ellenére nem voltak benne költői ambíciók, legfőbb hivatásának azt tekintette, hogy gyülekezetét jó pásztorként gondozza, formálja.

Önben viszont több volt a költői-műfordítói ambíció. Talán ezért sem lett végül lelkész?

Éber önkritikám nem engedte meg, s úgy érzem, jól döntöttem. Ahhoz, hogy valaki jó lelkipásztor legyen, több önzetlen szolgálatkészséggel kell rendelkeznie, mint amennyi bennem volt. Hasonlóan a legtöbb művészhez, én is mindig meglehetősen egocentrikus voltam. Van is erről egy fiatalkori versem: *Mint a majom, aki tükröt talál*, ez a címe. Ebben leírom, hogy olyan vagyok, mint a majom, aki az őserdőben tükröt talált, és azóta állandóan csak önmagát nézi. Csodálatos dolgok történnek körülötte, színes lepkék röpdösnek a virágok között, a Nap lebeg, a fák zöldfényű sátrán át gyönyörűek a fényjátékok, de a majom ebből semmit nem vesz észre, áll egyhelyben és önmagát nézi. Van ebben a versben persze önironia, de aki ennyire csak önmagával törődik, abból nem válhat jó lelkipásztor. Azt hiszem, a lelkipásztori hivatás iránti mélységes tiszteletemet és megbecsülésemet fejeztem ki azzal, hogy végül nem lettem Isten szolgája.

A költészet és a műfordítás területén viszont kiemelkedőt alkotott. Két korszakos egyéniség határozta meg egész pályáját: Villon és Shakespeare...

Már fiatalon rájöttem, hogy Villon megítélésében rengeteg a félreértés Magyarországon. Fölsímem, hogy az egyébként nagyon sikeres és színes Faludy-kötet félrevezette a méltán érdeklődő olvasókat. Mindez kíváncsivá is tett: milyen az igazi Villon? S ez a kíváncsiság sarkallt, ezért tanultam meg jól franciául. Nem a gimnáziumban, hanem kezdetben autodidakta módon. S ahogy egyre jobban elmélyültem Villon tanulmányozásában, rájöttem: nem magányos hegycsúcs ő a francia középkor lírájában, hanem egy nagy vonulat legmagasabb csúcsa. Rajta kívül más francia költőket is szenvedélyesen olvastam, az ókoriak közül pedig mindazokat, akik

hatottak rá — Horatiust, Ovidiust, Catullust. Így lettem Villon-fordító, már nagyon korán: úgy éreztem, ezen a téren újat és többet adhatok, mint a pályatársaim. Shakespeare? Ez megint érdekes dolog. Valóban voltak színészi ambícióim: sokáig kísértett a gondolat, hogy jelentkezem a Színházművészeti Akadémiára. Csak úgy magamtól lefordítottam az *Antoniust és Kleopátrát*, 1943-ban, a II. világháború közepén. A bombázások elől vidékre húzódtam, s miközben fordítottam, dolgozott bennem a színészi hajlam: minden szerepet eljátszottam magamban, és ugyanazt éreztem, mint Villonnál: talán mert beleélem magam a darabba, a fordításaim jobbakként, mint azokéi, akik előttem lefordították ezt a darabot, Szász Károly és Hevesi Sándor. Hevesi ragyogóan rendezte Shakespeare-t, nyelvezete azonban szürke volt ahhoz, hogy hitelesen visszaadja. Szóval lefordítottam az *Antoniust és Kleopátra* felét, és az anyagot elvittem a Nemzeti Színházba, Szűcs Lászlóhoz, a híres dramaturghoz. Még arra is emlékszem, hogy Gyallai Domokos erdélyi író mutatott be neki, aki édesapám barátja volt. Azt mondta: Dezső öcsém, add ide a fordításodat, vagy vidd be magad Szűcs Lacinak, majd ő elolvassa. Mire számíthattam néhány biztató szón kívül? Megfogadtam a tanácsot, elvittem az anyagot Szűcs Lacinak, otthagytam. Visszamentem vidékre, Kunszentmiklósról. Egyszer csak kapok egy levelezőlapot, Szűcs László küldi: Kedves barátom, fordításod meglepett, hajlandó vagyok előleget és megbízást szerezni rá Németh Tónitól. — Németh Antalról volt szó, a Nemzeti akkori igazgatójáról. — Rohantam föl Pestre befejezni gyorsan a darab teljes fordítását. Igen ám, de mire elkészültem vele, Németh Antal már nem volt a Nemzeti igazgatója. Jött a nyilasuralom, leváltották. A háború végén, miután a történelem viharai elzúgtak fölöttünk, és megindult a színházi élet, elvittem a fordítást az új igazgatóhoz, Major Tamáshoz. Ő sokáig bele sem nézett, mert bár Major nagyon jó olvasó volt, mindig csak azokat a darabokat olvasta el, amelyeket ő rendezett. Ott hevert a fordításom az asztalán. S akkor váratlan dolog jött közbe: szerepet kerestek Bajor Gizinek. Több darabot elküldtek neki, szovjeteket is, még az Anna Karenina egy dramatizált változatát is, de egyik sem felelt meg neki. Mindenáron az egykori sikeres szerepét, a Kaméliás hölgyet akarta újrajátszani, de Major már a címtől is ideges lett, utálta ezt a darabot. Végül Major Szűcs Laci bácsival elküldte az én fordításomban neki az *Antoniust és Kleopátrát*. Bajor Gizi elolvasta, és visszaüzent: ezt a darabot akarja játszani, ebben a fordításban. Bajor nem volt kifejezetten klasszikus színésznő, összesen két Shakespeare-főszerepet játszott csak: egészen fiatalon, tizenhét-tizenkilenc évesen Júliát, és érett asszonyként, már a halálához közel Kleopátrát, az én fordításomban. A bemutató 1946-ban volt. Bajor Gizi volt Kleopátra, Tímár József pedig Antonius.

Két évvel a II. világháborút követően, 1947-ben tíz hónapot Párizsban töltött. Nem gondolt arra, hogy kint maradjon, hiszen jól tudott franciául, és gondolom tisztában volt azzal: családi hátterével, világnézetével nem számíthat fényes jövőre itthon.

Lehet-e azt mondani, hogy nagyfokú előítélet élt Majorban az Ön világnézetével szemben, de szakmai tudását elismerte?

Ön rendkívül sikeres műfordító volt, de már az 57. életévében járt, amikor 1975-ben megjelent az első verseskötete: Önarckép retus nélkül. Ha jól tudom, csak nagyon kevesen tudták, hogy a műfordítás mellett eredeti verseket is ír, ahogy Németh László fogalmazott 1952-ben: Mészöly esetében „nem egyszerű fordítóval, hanem olyan nyelvész hajlamú költővel van dolgunk, aki eredeti műveit nem írja meg, vagy nem publikálja, hanem indáival a világirodalom nagyjait futja be.”

Én akkoriban nem sokat tudtam arról, hogy mi történik Magyarországon. Azzal viszont tisztában voltam, hogy igazi képességeim a magyar nyelvhez kötnek. Sok nyelvet megtanultam, de leghőbb vágyam az volt, hogy minél előbb hazajöjjek, és folytassam a megkezdett költői, műfordítói pályámat. S emellett a becsület is azt kívánta, hogy hazajöjjek, hiszen az *Antonius és Kleopátra* megrendezése után Major fölvelt a Nemzetibe segédrendezőnek. Ennek ellenére elengedett Párizsba, a fizetésemet pedig továbbra is folyósította. Azt kell, hogy mondjam: gavallérosan viselkedett velem. A színházak 1948-ban történt államosítása után B-listára kerültem, és ekkor Major elbocsátott, de megígérte, hogy fordítóként továbbra is számít rám. S bár nem nagyon bíztam, beváltotta a szavát. Ha egy darabnak elégedetlen volt a fordításával, rámbízta, hogy fordítsam újra.

Ez így volt. Nem sokáig voltam egyébként állás nélkül, mert '48-ban Pártos Géza lett a Madách Színház rendezője. Vele együtt voltunk a Nemzetiben segédrendezők. Pártos beajánlott a Madáchba dramaturgnak, ott dolgoztam egészen '58-ig. Akkor elbocsátottak, mert 1956-ban tagja voltam a forradalmi bizottságnak, és Darvas Iván baráti köréhez tartoztam. Mindez elegendő ok volt ahhoz, hogy gyanús elem legyek. Ezt követően majdnem öt évig voltam állás nélkül, de a fordításból megéltem. Szinetár Miklósnak köszönhettem, hogy megint lett állásom: összefutottam vele az utcán, mondtam, hogy mi történt velem. Megígérte, hogy segít, és betartotta a szavát: így aztán 1963-tól a televízió dramaturgia lettem.

Valóban kevesen tudták csak, hogy költő is vagyok, nem csupán műfordító. Utoljára 1948-ban, az Illyés Gyula és Sárközy Márta — Sárközy György özvegye — szerkesztette *Válaszban* jelentek meg verseim. Természetesen ezt követően is írtam „eredeti” verseket, bár nem sokat. Úgy éreztem, hogy rámsütötték a dzsentrí bélyeget, talán azért is, mert egyetlen versben sem tettem le a garast a rendszer mellett. Vártam hát néhány évtizedet, s valóban, már 57 éves voltam, amikor első verseskötetem megjelent. Olyan időszak azonban soha nem volt az életemben, hogy ne írjak. Bizonyos fókig azonban elsodort a versírástól az is, hogy élveztem a műfordítást — főleg a verses drámák fordítását —, ez nekem olyan szenvedély volt, ami elszívta a nedveket az eredeti művek alkotásától. Németh László gályapadnak nevezte a műfordítást, utalva arra, hogy az ötvenes években sok elhallgatott írónak, költőnek menedékkül szolgált, ugyanakkor feszengtek mások bőrében, és nehezen viselték a napi penzum rabságát is. Én sohasem éreztem azt, hogy gályapadhoz lennék láncolva. Diákkoromtól kezdve vonzódtam a fordításhoz; emlékszem, az első versfordításomat az iskolapad alatt, tizenhat éves koromban csináltam meg. Mindig élveztem, hogy nekem ez nagyon megy, és sokat is tanultam belőle, hiszen a műfordítás jelentősen fejleszti a formaérzékét. Egy nagyon szűk körben egyébként mindig elismert költőnek számítottam. A nagyközönség előtt

pedig még most is mint műfordító szerepelek elsősorban. Az olvasóim közül sokan csak a fordításaimat ismerik. Amikor megkaptam a lehetőséget, hogy önálló verseskötetemet jelenhet meg, akkor a teljes őszinteség mércéjét állítottam magam elé.

Akkoriban már képtelenné váltam volna bármiféle kompromisszumra, ezért is hangsúlyoztam a kötet címében: *Önarckép re-tus nélkül*. Néhány versemet azonban a kötet szerkesztője politikai okok miatt így is kihagyta. Én azonban nem tettem le arról, hogy ezeket a költeményeket egyszer majd publikáljam. Az eddigi legteljesebb gyűjteményem 1983-ban jelent meg a Szépirodalminál, *Villon árnyékában* címmel. Ebbe sikerült belecsempésznem a korábban kiiktatott verseimet. Egy vagány barátom azt javasolta, hogy a nyilvánvalóan politikai és 1956-ra fájdalmasan emlékeztető verseknek adjak valamilyen megtévesztő címet. Megfogadtam a tanácsát és azt írtam föléjük: *San Salvadori énekek*. Ezzel a címmel jelentek meg. Tavaly ősszel, amikor megjelent a *Don Quijote nyomában* című versesgyűjteményem, ezek a verseim már eredeti címmükkel olvashatók. Érdekességgént elárulom: amikor az új világban már szabadon lehetett beszélni '56-ról, a televízióban elmeséltem a cím keletkezésének történetét, és Dömölky Jancsi rendezőnek annyira megtetszett, hogy arra kért: hadd legyen a forradalom verseiből összeállított műsor címe: *San Salvadori énekek*.

Ön a népszerű televíziós kulturális műsor, a Lyukasóra kitalálója, évek óta egyik játékvezetője...

Öregkorom egyik legfőbb öröme ez a műsor. Annak pedig külön örülök, hogy egyre nagyobb az érdeklődés iránta, gyakran megállítanak az utcán, metróban, autóbuszon ismeretlen emberek, akik lelkesen nyilatkoznak a *Lyukasóráról*. Sokan kérdezik tőlem, nem bosszant-e, hogy csak mint afféle showmant ismer a nagyközönség? Egyáltalán nem, sőt: remélem, hogy azok, akik televíziós szereplőként megismernek, idővel olvasóimmá is válnak.

Sokat beszélnek ma a vers, a költészet visszaszorulásáról, sőt közelgő haláláról is. Valóban nincs már igény a költészetre?

Egészen bizonyos, hogy van, ezt a műsorom visszhangjának ismeretében nyugodtan állíthatom. Rengeteg levelet kapok, s ez annak bizonyítéka, hogy az embereket minden ellenkező híresztelés dacára igenis foglalkoztatja a költészet, még azokat is, akiknek a versolvasó korszaka lezárult a középiskolai tanulmányokkal, és másfelé sodorta őket az élet. Nostalgiaival gondolnak életük azon szakaszára, amikor még versolvasók voltak. A költészet szeretete jellemző a magyar népre, még akkor is, ha a verselés kultúrája, a különböző versformák ismerete, használata valóban alacsony szinten van. A különböző verstanismeretekkel szinte csak a zeneszerzők vannak tisztában: a zeneművészeti akadémiát végzők tudják, hogy mi a különbség a jambus, a trocheus, az anapestus, a daktilus között. Ami szomorú, hogy az irodalomtanárok nem nagyon fordítanak energiát arra, hogy mindezzel megismertessék a diákokat. S az is elkeserítő, hogy a szerkesztőknek gyakran nincs fülük a versekhez: egymás mellett közölnek teljesen süket szövegeket, formailag kifogástalan versekkel keverve. Azért reménykedem, hogy egyszer

majd visszatér a verselés kultúrája. Ami biztató, ahogy említettem: az embereknek most is szükségük van a versre mint lelki táplálékra. S ha ezt a táplálékot nem kapják meg a jelenlegi költőktől, akkor boldogan szívják magukba Arany János, Kosztolányi, Tóth Árpád stb. költeményeit. Hasonló problémák vannak egyébként a képzőművészetben is. Festőbarátaim gyakran panaszkodnak, hogy a szakmai tudás becsülete visszaszorulóban van, rengeteg a szélhámos és dilettáns alkotó. Ugyanez a helyzet a költészet területén is. Ennek egyik okát abban látom: ahhoz, hogy valaki absztrakt képeket állítson ki, nem szükséges elvégeznie azokat a rajztudományokat, amelyeket a főiskolán tanítanak. Aztot rajzolni, fejet, anatómiával tisztában lenni, most is kell. Így van ez a verssel is. Valamikor volt a szabadvers, amit most már kiszorít a prózavers. Sokszor már nem is tudom, hol a határ a kétféle vers között. Pedig az igazi vers az, amelyben szervesen együtt van a gondolat és a zeneiség.

*Egyszer azt mondta,
hogy kóbor lovagnak
tartja magát...*

Egészen pontosan Galsai Pongrác mondta ezt rólam. Ami azt jelenti: nem tartozom egyetlen irodalmi táborhoz sem. Magányosan indultam a pályámon, és ez a magányosság mindvégig megmaradt, annak ellenére, hogy mindig rengeteg barátom volt. Kéretlenül rám ütött dzsentrí bélyegemmel nem lehettem otthon az egyébként általam nagyra becsült népi irodalom költői, írói között. De mit kerestem volna az urbánusok közt szerteágazó vidéki gyökérszemmel, szókinccsel, élményvilággal valahogy más volt, mint az övék. Pedig jó lett volna valakikhez tartozni, úgy, ahogy a Nyugat első nemzedéke vagy az Újhold köre összetartott, de nem törekedtem erre, és nem is adatott meg. Így aztán maradtam afféle „kóbor lovag”.

A RENDES ÉS A RENDKÍVÜLI SZENTÉVEK (folytatás)

XI. Piusz (1922-1939)

1925. XI. Piusz volt az első, aki a hagyományos apostoli áldást a Szent Péter-bazilika külső erkélyén mondta el 1924. december 24-én, amikor megnyitotta a Szent Kaput. A jubileumi évet a „Megbékélés és a béke Szent Éveként” köszöntötték, és annak is bizonyult. XI. Piusz elégedetten írta az 1925. december 14-i *Iam annus* című szentszéki beszédében: „A világ minden tájáról egyénileg vagy kisebb-nagyobb csoportokban, földrészekben és óceánokon átkelve, a legkülönbözőbb közlekedési eszközökkel, vagy heteken, hónapokon át gyalogolva, mint annak idején az első zarándokok, szent gondolatok által vezérelve özönlöttek az emberek a vezeklés és bűnbánat lelkületében, az odaadás és a könyörület hevével. Nem az embereket elválasztó és egymás ellenségévé tevő anyagi javakat keresték, hanem a szellemi javakat, amelyek egyesítenek és testvériséget hoznak létre.” Az 1925-ös Szentév jellemzői: nagy missziós lendület, amelyet a pápa is szeretett volna megerősíteni a Propaganda Fide kongregáció segítségével; a szentté avatások, mint a Lisieux-i Szent Teréz, Canisius Szent Péter, Eudes Szent János; a Nikaiai zsinat évfordulójának megünneplése és a Krisztus Király ünnepének bevezetése a *Quas primas* kezdetű enciklikával 1925. december 11-én.

1933. Rendkívüli Jubileum: a Megváltás Szent Éve. Az egész katolikus világ nagy meglepetésére a pápa 1933-ban rendkívüli jubileumot hirdetett ki a történelem során első alkalommal a Megváltó Jézus 1900 évvel azelőtti halálára emlékezve: „Az ünneplés legnagyobb értéke a vezeklés és az ima legyen... Mindezekre olyan nagy szükség van napjainkban a sok gyötrelmek közepette.” A *Quod nuper* kihirdető bullában 1933 virágvasárnapjára rögzítette a Szent Kapu megnyitását és a következő év nagyhét előtti hétfőjére annak bezárását. Figyelemre méltó ennek a különleges eseménynek a visszhangja sok püspöki pástortörvényben, amelyek a Megváltás egyetemes misztériumáról szóltak.

A szentté avatások is zarándokok ezreit vonzották Rómába, és a pápa megsokszorozta az audienciák számát.

XII. Piusz (1939-1958)

1950. Közvetlenül a háború után vagyunk. A csüggedés és az iránytévesztés légkörében, amely azonban magában hordozza a várakozást és a reményt. A Szentévet 1949. május 26-án a *Jubilaeum maximum* című bullával hirdették ki, és úgy üdvözölték, mint a gyűlölet és a háborúk által megsebzett emberiség számára a nagy megbocsátás és a megbékélés időszakát. Hatalmas sokaság özönlött Rómába „Videre Petrum”, imádkozni az apostolok sírja felett és hallgatni az egyházat, amely mindenkihez „a Lélek nyelvén” szólt. Ezt a Szentévet is szentté avatások jellemezték, köztük Goretti Máriaé. Újdonság volt Mária Mennybemenetele dogmájának kihirdetése a Szent Péter téren zarándokok tömege előtt, akik között jelen volt az olasz köztársasági elnök, Einaudi is.

VI. Pál (1963-1978)

1975. A II. Vatikáni zsinat után, amely páratlan jelentőségű volt az egyház történelmében, sokak számára anakronisztikusnak tűnt a jubileum kihirdetése, mintha valaki egy „középkori” ötlettel állt volna elő. VI. Pál pápa azonban a hagyomány folytatásával a jubileumban látta meg azt az utat, amely a zsinatot a helyes irányba vezeti. És megnyitotta a Szentévet „az öröm, a lelki megújulás, a megbékélés” és a belső megtérés jegyében, amelynek kifejeződése a zarándoklat, és az egyház, amely a „kereszténység egységének szolgálatában” halad. A kihirdető bullában, az *Apostolorum limina*-ban, amelyben megemlékezik a II. Vatikáni zsinat befejezésének 10 éves évfordulójáról, így ír: „Az egész Szentév legyen az egyház számára a reflexiók és a reformok idejének lezárása. Ez a felhívás az egész világon az igazságosság és a szabadság iránti legőszintébb vágyakkal találkozók.” Számos lelki gyümölcsöt hozott ez a jubileumi esemény, amelyet a hívők milliói tudtak követni a televízió keresztül, még ha Rómába nem jutottak is el.

II. János Pál (1978)

1983. Rendkívüli Jubileum: a Megváltás Szentéve. II. János Pál pápaságának kezdetén Krisztus befogadására hívott fel. Üzenete mint a remény kiáltása visszhangzott az egész világon: „Ne féljete! Nyissátok meg, vagy még inkább tárjátok ki kapuitokat Krisztusnak!” Néhány évvel később ismételen erre buzdított az 1983. január 6-án közreadott *Aperite Portas Redemptoris* kezdetű bullával. Így nyitotta meg a rendkívüli Szentévet, amely már előrevetítette a 2000. év Nagy Jubileumát. A jubileum március 25-én kezdődött, Gyümölcöslő Boldogasszony ünnepén, és a következő év április 22-ig, Húsvétig tartott. II. János Pál folytatta, amit elődei ráhagytak és hangsúlyozta a lelki megújulást, a megtérést, a megbékélést Istennel és felebarátainkkal, amit évszázadokon keresztül a Szentévek jelentettek. Így írt: „Az egész egyháznak, a püspököktől a legkisebb, legáltalánosabb hívőig éreznie kell: arra kapott meghívást, hogy a megváltást követő 20. évszázad utolsó időszakát megújított és elmélyített adventi lelkületben élje meg, így készüljön fel az immár oly közeli harmadik évezredre.” „Íme megnyílik a rendkívüli Jubileum Szent Kapuja, lépünk be rajta a Szent Péter-bazilikába. Ez számunkra jelkép. Rajta keresztül nem csupán a tisztelt római székesegyházba lépünk be. Belépünk az egyház legszentebb dimenziójába, a kegyelem és az üdvösség dimenziójába, amelyen keresztül a Megváltás Misztériuma elér bennünket. Mindazonáltal a ma kezdődő évben azt kívánjuk, hogy az egész egyház a megszokottnál mélyebben, teljes tudóval lélegezze be az isteni megbocsátást és irgalmat.” A jubileumi évet kiterjesztették a világ minden egyházmegejére; különleges, rendkívüli istentisztelete-

ket tartottak a világ nagy székesegyházaiban a Szent Péter-bazilika Szent Kapujának megnyitásával egyidőben. A Szentév lezárása egybeesett az Úr Húsvétjával, amikor Krisztus győzedelmeskedett a halálon, és ezzel kitérte az élet kapuját az emberek előtt. „Ma, amint ezt a hagyomány és a szertartás jelképei előírják, bezárulnak ezek a kapuk... De éppen ma, egyszer és mindenkorra megnyílt Krisztus sírboltja! (...) Ő, aki a Feltámadás és az élet, nem fogadja el a sírkövet és nem ismer zárt ajtókat.” Ezért az emberek szíve is nyitva marad, hogy befogadja az irgalom és a kegyelem ajándékát, amely szimbolikus értelemben az egész emberiségre kiad a Szent Kapu megnyitásakor, az előző évekhez képest jelképesen még nagyobb Kapu megnyitásakor, amikor nem csupán egy századot, hanem egy egész évezredet hagyunk magunk mögött.

Ezzel eljutottunk a jelenig: II. János Pál 1994. november 10-én, pápaságának tizenhetedik évében, a *Tertio Millennio adveniente* című apostoli levelével kihirdette a kétezredik év Nagy Jubileumának előkészületi időszakát. „Öröm és hálaima Isten Fiának megtestesüléséért, és az általa hozott Megváltásért” (TMA 32) fogja jellemezni, „bűneink elengedése és a megtérés feletti öröm”. 1997. december 10-én, egy szerdai napon, az általános audiencián úgy mutatta be a Megtestesülés üdvözítő eseményét, mint az örökkévalóság bejáratát, és felhívta az embereket, hogy „kövessék Krisztus útját az időből az örökkévalóságba”: „A 2000. év nem csak a harmadik évezred kapuja; ez az örökkévaló kapuja, amely Krisztusban folyamatosan megnyílik az idő felett, hogy megadja annak igazi irányát és jelentését. Ez lelkünk és szívünk előtt megnyit mindennél tágabb perspektívát, amellyel a jövőnket szemlélhetjük (...) arra szólít fel, hogy tárjuk ki szívünket egy korlátok nélküli életre.”

JOHANNA LANCZKOWSKI: SZERZETESSÉG KISLEXIKONA

Nehéz tárgyilagos hangnemben írni erről a külsőleg tetszetős, belül azonban meglehetősen zavaros tartalmú kis könyvről. Az Athenaeum kiadásában eddig a *Házi szerek* a *Tabuk kislexikona* jelent meg, ezt a sort folytatják majd a *Babonák*, a *Dívat* és a *Jövendőmondás* hasonló kötetei. Ebbe a vonzó szellemi környezetbe illeszkedik a szerzetesek bemutatása.

A szerző, illetve a stuttgarti (feltehetően nem katolikus) kiadó megjelöli célját: a szerzetességről kíván alapismereteket nyújtani német olvasóinak. Teszi ezt kétféle módon: 1. ábécé rendben sorjáz címszavakat: ismert, ismeretlen személy- és helyneveket, fogalmakat, szerzeteket, zsinatokat, egyháztörténeti eseményeket, eretnekmozgalmakat, 2. avatott klasszikus filológusként megadja az adott címszó görög, latin, sőt középlatin etimológiáját. A két szál nehezen, kényszeredetten kapcsolódik csak egymáshoz.

A 17 oldalas *Bevezető* (élén a protestáns Harnack 1881-es „szakszövegével”), majd az évszámokkal zsúfolt rövidke szövegek 200 év „vallásos rajongóinak”, világvégét váró megszállottaknak „szerzetes-mozgalmát” akarják innen-onnan szemezgetve bemutatni. A szerző lexikális ismereteit nem lehet kétségbevonni, a részgazságokat is tartalmazó adatok halmaza azonban a felszínen szétszórt üveg-cserépként recseg. Hiányzik az a kaleidoszkóp, ami szemünk elé vetítené e történet igazi összefüggéseit, természetfeletti szépségét, színpompáját. Tartalmi hibák, tévedések, alapfogalmak összevisszasága majd minden lapon. Bizonyára forogna sírjában Szent Jeromos azt hallva, hogy „a szerzetességhez való viszonya ingadozó volt: Blaesilla halálakor írt levelében erőteljes kirohanást intéz a szerzetesség ellen” (113), vagy B. Marcellin Champagnat, aki „bencés szerzetesként” alapította a Mária Iskolatestvérek laikus egyesületét (147). Ami a szakszókincset illeti, talán inkább már a fordítót kell elmarasztalnunk: a *frater* vagy a monasztikus szerzetes, sőt a lo-vag rendszeresen „barát”-ként magyaráztatik; az *anachoréta* „öskeresztény aszkéta”; a szerzetesnők kongregációja „nővéregyesület”, „az ősegyházi vigília »úrvacsorával« (!) végződött”, sőt „a terapeuták (...) közös úrvacso-

rát tartottak”; Baszileiosz és a baziliták — úgy tűnik — „görögkeleti szerzetesek”; „kolostor, zárda, telep, alapítvány” felváltva a „monostor” vagy „apátság” helyett stb. Arról is itt értesülünk, hogy a sarutlanok (például a reformált kármeliták) „lábbeli viseléséről lemondó szerzetesek” (195), vagy hogy „a jezuáták... temetkező testvériség” (114). Olvashatunk még baptista nővérekről, rendi személyekről, a magyarföldi pálos remeterendrőről mint remetekongregációról... Az „őegyház” névből az őkeresztény egyházat sejtjük, az „örökös fogadalmasban” az örökfogadalmast, a 15-16. századi Olaszország földrajzi megjelölésben Itáliát stb. Szemünk előtt összefolyik a szerzetes Luther és Loyolai Ignác alakja. Igen sajnáljuk, hogy Szent Ágoston mindössze három évig „folytatott szerzetesszerű életvitelt” (26), ugyanakkor örvendünk annak, hogy a „virginitas”, szüzesség „a szerzetesi és őegyházi szemlélet szerint a heroikus tökéletesség kvintesszenciája” (226).

Kölcsönszövegeként (Sajótörvény 1999/76. 34. § — ?) néhány magyar szerzet is megjelenik a kötetben (például Zirc, Pannonhalma, Megváltós nővérek, Piaristák, Szociális Testvérek, Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek). Fokozza a könyvben uralkodó káoszt az Isteni Szeretet Leányai nemzetközi kongregációról szóló hiányos és téves adatokat tartalmazó 11 sor. Ez már a kiegészítéseket végző szerkesztő rovására írandó.

Az indokolatlanul használt számos idegen szó (presztízs, likvidálás, preferál, interpretál, legitím, oktatókomplexum stb.), a visszatérő magyartalan kifejezések (vette kezdetét, nem került bevezetésre, nyert megerősítést, kerültek megreformálásra, utalást tesz, be lett tiltva stb.), az értelmetlen fordulatok (beállt szerzetesnek, kanonoknak állt be, Avilai Szent Teréz beállt karmelitának), nemkülönben a bántó nyomdahibák sokasága (kulkula, Benedictus, Paedicatorum, kolosor, Convetualium, Dominico, spiritualia, lagatus, Miasszonyunk stb.) tovább csökkenti a könyv amúgy is igen viszonylagos értékét. (Németből ford. Magyar István, szerkesztette és Puskey Mária: *Kézezer év szerzetessége I-II.*, valamint Török József: *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon* című műveiből magyarországi adatokkal kiegészítette: Keresztény Éva. Athenaeum 2000, 1999)

PUSKELY MÁRIA

CRÉTIEN DE TROYES: AZ OROSZLÁNOS LOVAG (YVAIN)

Újabb kötettel bővült az Eötvös József Könyvkiadó középkori sorozata: ezúttal egy ófrancia udvari regény magyar fordítása látott napvilágot.

Chrétien de Troyes, a 12. századi francia irodalom egyik legismertebb képviselője, a középkori udvari regény megteremtője volt. Verses regényeinek többsége az Arthur-mondatakörhöz kötődik, közülük a legismertebb a Grál-lovag, Perceval történetét feldolgozó mű, bár Lancelot alakja is sokaknak ismerős lehet. (A *Lancelot* teljes fordítása egyébként nemrégiben jelent meg a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány gondozásában.)

A középkori udvari epika — így a csodás és mítikus elemekkel átszőtt Arthur-regény is — a középkori udvari lírához hasonlóan egyfajta identifikációs minta volt a korabeli udvari társadalom számára. Arthur király udvara „mintaudvar”, a Kerek Asztal lovagjai pedig „minta lovagok”.

Yvain, azaz az *Az Oroszlános Lovag* története talán kevésbé ismert az itthoni szélesebb olvasóközönség előtt, pedig ez a mű (valamint Chrétien de Troyes egy másik regénye, az *Erec*) a középkori Arthur-regények mintapéldája. Az *Yvain* középpontjában a szerelem és a lovagi erények, kötelességek megbomlott egyensúlya áll, amely a főhős által véghez vitt sok kaland, hőstett után a történet végére ismét helyreáll.

Bevallom őszintén, amikor másodéves francia szakos hallgatóként sok-sok évvel ezelőtt Vajda András stilsztika szemináriumát látogattam az ELTE-n, nem sejtettem, hogy egyszer egy középkori francia udvari regény általa készített fordítását vehetem kézbe. Aki eredetiben olvasta Chrétien de Troyes valamelyik regényét, az tudja, milyen alapos filológiai felkészültséget igénylő munkára vállalkozott Vajda András az *Yvain* formahű fordításával. Sajnos korai halála miatt a fordítást nem tudta teljesen befejezni, így néhány száz sor átültetését fia, Vajda Lőrinc végezte el. Örömmel nyugtázhadjuk: a mű első teljes magyar fordítása méltán öregbíti a magyarországi romanisztika jó hírét. (Eötvös József Könyvkiadó, 1998)

LŐKÖS PÉTER

ÚJHOLDOK ÉS RÉGI MESTEREK: LENGYEL BALÁZS LEVELESKÖNYVE

Megható és fölkavaró könyv — summázhatom személyes olvasói benyomásomat olyasvalakiként, akinek közvetlenül csak az utolsó

egynéhány levélben említett események némelyikéről lehetnek tapasztalatai és ismeretei. A 310 Lengyel Balázshoz írt levél nem alkot összefüggő sort, ám talán éppen e „műfaji” sajátosság biztosítja általában magával ragadó változatosságát, sokszínűségét és sokhangúságát! Mert miként a feladó személye, úgy a hangvétel is folytonosan módosul: a hozzátartozók és legközelebbi barátok néhol intim hangütésére éppúgy akad példa, mint hivatalos levélre. Egészen eltérő módon — noha nem szűnő érdeklődéssel — olvastam például Lengyel Balázs feleségének, Nemes Nagy Ágnesnek személyességükkel lebilincselő sorait és a Svájcban élő, a magyar irodalom megismertetéséért küzdő Eva Haldimann-nak a hazai irodalmi élet figyelemmel kísérésére törekvő leveleit. Magától értetődő tehát, hogy az igen változó terjedelmű és közelítésű írásokban szinte mindenről esik szó — a legtöbbször persze irodalomról. A Lengyel Balázs szerkesztette Újholdról — kényszerűen rövid fennállása folytán — talán a vártnál kevesebbszer olvashatunk; ez teszi azonban lehetővé, hogy e folyóirat újat hozó poétikája mellett a régebbi és az újabban alakuló irodalmi hagyományok egyaránt megjelenjenek, mintegy párbeszédet folytassanak a levelezés lapjain.

Az első és az utolsó levél írásának dátumát (1937. január 17. és 1999. április 19.) több, mint hat évtized választja el egymástól. E rendkívül tág időszakasz, a változatos témák és a Lengyel Balázs által írt levelek hiánya természetesen megnehezítené az utalások megértését, ha a kötet szövegeinek világában való tájékozódást nem segítené a jórészt gazdag és részletes jegyzetanyag, amelyet a levelek címezte, Lengyel Balázs és Buda Attila, a kötet rendkívül alapos szöveggondozója, szerkesztője és összeállítója készített. (A könyvet — mintegy függelékként, szintén a megértést és a további tájékozódást segítő — az Újhold és az Újhold-Évkönyvek repertóriuma, valamint Lengyel Balázs önállóan megjelent műveinek részletes bibliográfiája egészíti ki, természetesen az ilyen esetekben elmaradhatatlan névmutató mellett!) Ugyanakkor a nyilvánosságot kapott magánlevelek nem pusztán önmagukban érdekesek, de az utalásaik révén kibontakoztatható háttér folytán is — a kommentárookra tehát azért is szükség lehet, hogy fölfejtethetővé s érzékelhetővé válhasson a politikai, kulturális, történelmi, morális vonatkozások sokasága által formálódó életvilág s a gondolkodás közegének történeti léptékű változása. A leveles-

könyv „sokhangúsága” biztosíték arra, hogy a szövegek kibontakoztatta háttér, ha teljességében nem is idézhető vissza, semmiképp se maradjon egyoldalú.

A néhány kivételtől eltekintve először itt megjelenő leveleket igen különféle szerzők írták. Az írásaik egymásutánjából összeálló szöveg folytonos mozgásban van és magával sodor. A hétköznapi és az általános érvényű, a személyes és a távolságtartó megszólalások szétbonthatatlan egységbe forrnak, hogy ezen feszültséggel teli egység révén váljék megszólaltathatóvá a élő tapasztalattá a levelek földidőzte gazdag világ. (*Enciklopédia*, 1999)

BENGI LÁSZLÓ

MOLNÁR TAMÁS: SZÁZADVÉGI MÉRLEG

Molnár Tamás, filozófus és politológus a nyolcvanadik éve felé közeledve is aktív. 1946-ban el kellett hagynia Magyarországot, s egy rövidebb nyugat-európai tartózkodás után 1949-ben az Egyesült Államokban telepedett le. Több, mint negyven éves száműzetés után térhetett haza, jelenleg két egyetemen is tanít (ELTE, Pázmány Péter Tudományegyetem). Több kiváló könyve is megjelent idehaza, fordításban, így például: *A liberális hegemonia, A modernség politikai elvei, A filozófusok istene* vagy az 1997-es összegző munkája, *Az egyház, évszázadok zarándoka* című. A *Századvégi mérleg* 1991 és 1996 között írt publicisztikáinak tematikusan öt részre tagolt gyűjteménye. A keresztény értékek mellett szigorú elkötelezettséget tanúsító gondolkodó a korszellemtől eltérő műfajú írásaival fejt ki véleményét hanyatló évszázadunk utolsó évtizedének filozófiai-erkölcsi háttéréről.

Az első fejezet a hármas politikai struktúrájú társadalom (papok — spirituális harcosok — katonai, kézművesek és parasztok — materiális) felbomlási folyamatát ismerteti illetve a győztesen kikerülő materiális, civil társadalom diagnózisát állítja fel. Az új világrend új erkölcsé, az üzleti hatékonyság nyilvánvalóan többet nyom a latban jelenleg, mint a keresztény erkölcsiség, mely szerint Isten és az ő parancsai felé kell fordulnunk. Míg a katolikus szubszidiaritás *elemi* fokon írja elő a problémák megoldását, addig a korszellem szerint a problémákat minél magasabb keretben, *globálisan* kell kezelni.

A megtorpant humanizmus c. fejezetben jelentkezik először komolyabban állandó ag-

godalom a keresztény értékek elvesztése miatt, ami Molnár Tamás írásainak alaphangját adja meg. Az aggodalom kiváltó oka alapvetően a társadalmi bomlás. A fogyasztói társadalom értékrendjében a legtöbb társadalmi lény ugyanis egyszerű fogyasztási tárgy csupán, az új piramisrendszerben a személyek sokrétű érdeklődése, aktivitása is betáblázásra vár. A társadalom lett az egyház helyett a szervező elv, ő a forrása az erkölcsnek. A mai „humanizmus” (amelyről a szerző kijelenti, hogy talán halott is már) pedig ehhez igazodva nem fogalkozik a szociális kérdéssel, de nem is demokratikus, hanem inkább a nyugati ember atomizálásával van elfoglalva. Az atomizálásban, az értékek és a tekintély romlásában szerepet játszhatnak a szekták és a média egyes megnyilvánulásai, ugyanúgy, mint a New Age, melyben sokan egy új vallást keresnek vagy éppen hirdetnek, hiszen a liberális civil társadalom „vallást keres magának”. Molnár Tamás fel is sorol legalább öt jelöltet, de ezek között nem szerepel sem a kereszténység, s legkevésbé a katolicizmus...

Az új „vallások” negatív tevékenységét elemezve a harmadik fejezetben Molnár kijelenti: „Ez az évezred az első, amelynek embere úgy ünnepli a karácsonyát, hogy abban Isten és a hit mellékes, mögötte semmi transzcendens nincs, ipari és kereskedelmi karácsony, fogyasztói karácsony, a több és több ünnepe, vagyis egyszerű dátum, munkaszünet (...), amelyen túl visszazuhanunk majd a hazugságba”. A liberalizmus az egyént teszi meg minden igazság és jog forrásának, s így elkerülhetetlen, hogy folyamatos konfliktusok támadjanak az egyének között. A liberalizmust erős kritikának alávetve Molnár Tamás ezt írja: „A liberalizmus látszólag a kvantumot teszi meg kritériumnak (...), vagy a konszenzusban látja a megoldást, amely már nem a voksok mennyiségét találja igazságosnak, hanem az értelmes emberek véleményét, amelyet aztán propagandaeszközök közvéleménnyé tudnak nyilvánítani és előléptetni...” „A liberalizmus kisajátítja a pozitív és karitatív hangzású szavakat, és ezeket ideológiai célokra használja, ugyanakkor persze a szabad és a mi tilos viszonya ugyanaz maradt (...) és ezt a viszonyt már el is nevezte: *politically correct*.”

Az utolsó két fejezetben a politológus és az egyszerű, szemlélődő ember gondolatai kapnak teret. Többször szót emel a naivitás ellen, amely politikusokat és állampolgárokat egyaránt eltölt a készülő új világbeke reményében. Rámutat, hogy a hipokrizis állandó

marad, s annak csak a terminológiája változik, s hogy akár a mai Európában is a régi érdekek szerint mozognak a bábuk a sakktáblán. Az amerikai liberális kapitalizmus terjeszkedő politikáját többször is elemzi ezekben a fejezetekben, kiemelve, hogy az USA jelenlegi hegemoniája az állam gazdasági erejére épül, aminek következtében vagy a Pax Americana, vagy az USA belső gazdasági helyzete dől majd össze. Egy birodalomnak mindig a békefenntartás a legköltségesebb feladat s nem elsősorban anyagi tekintetben...

Több írás is szól még a liberális értékrendszerről túlságosan összefonódott „sántító” konzervativizmusról, az új erőre kapott utópiánus baloldali ideológiáról, illetve a jobboldali mentalitásról. Ez utóbbit elemezve lényeglátóan írja Molnár Tamás: mélységes és megváltozhatatlan metafizikai különbségről van szó, amikor bal, illetve jobb oldalról beszélünk. E szerint is foglalkozik a témával a továbbiakban.

A századvégi mérleg megvonását a könyv befejezése után csak az olvasó tudja megtenni, hisz a szerző tág teret hagy erre. Kielezett üzenet igazából nincsen, csak a szépen kivitelezett borítón Szent György és sárkány örök párviadala nem az. (*Paulus Hungarus — Kairosz Könyvkiadó, 1999*)

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS

JELENCZKI ISTVÁN: CSILLAGIDŐ

„Nyári éjjel a tengeri hajó fedélzetén, ha az ember plédjén hanyatt fekvé hever, a csillagos eget nézi. Őt bolygó van fenn: keleten a Hold, a tetőn a Saturnus, a Mars, a Jupiter, nyugaton a Venus. (...) A hajó a sötét tengeren úszik. A fedélzet üres. A part már eltűnt. Vajon milyennek látja a Földet amonnan? Ezt a mi földünket, azt, ahol élünk, vajon mi a mi jelképünk odaát, és mi a nevünk a Marson, a Venuson és a Jupiteren?” — írja Hamvas Béla, akit Jeleneczki István is megidézik *Csillagidő* című új katalógusában. Csillagképeikhez, vagyis az elemekkel összevegyített koponyákhoz, a felnyitott és összevarrt emberi testekhez, a mozdulatlanná fényképezett univerzumhoz a magyar költészet csillagsorsosaitól vett idézeteket rendel hozzá. Egymás mellett és egymást követve; mint a Föld idejéből a felkelő és lenyugvó nap, az ember idejéből a megszülető és szétbomló hús, mint az elemek idejéből az egymást kioltó tűz és víz, és mint Isten idejéből: a csillagok.

De hát igazán különbözik-e a szív dobbanása a Föld egy fordulatától? A virradat pírja,

a dél ragyogása, az alkonyat vérvöröse egy másik nap vagy akár egy egysejtű élettartamától? Vajon miben különbözik az éj sötétjéből előragyogó csillagháló körülöttünk forgó képeitől mindaz, amit mi itt megélünk: születés, szerelem és halál? Ahogy Lucretius írta: „Jaj, de mikor bepillantunk a nagy égi mezőkre, / Föl, hogy a csillagok ezreitől szikrázik az éter, / és ha a Nap meg a Hold pályája ötölnek eszünkbe, / Akkor a szív mélyén sok egyéb gond bár betemette, / újra felítve fejét föltámad a régi szorongás: / Hátha isteneké a világ korlátlan uralma, / S ők gördítik a csillagokat mind-mind külön úton?”

Amikor először néztem Jeleneczki új képeit, nem is igazán tudhattam, hogy mit látok: fényes, homályos vagy éppen alig látható körös csíkok, melyek mintha csak karcolások lennének egy elsötétült felületen. S csak később értettem meg, hogy mindez nem más, mint a fényképezőgép nyitott blendéjén át, a védtelenül hagyott filmre ráégett, kimerevedett csillagmozgások íve, a fényképezőgép sötétkamrájába visszazárt kozmosz, maga az (időlegesen) megállított idő. Ezek a sárgában, kékben, vörösben villódzó körívek lennének az idő? Szent Ágoston szerint: „Bizonyos tudós embertől hallottam, hogy az idő a Nap, a Hold és a csillagok mozgása. Nem fogadtam el a nézetét. Miért nem inkább az összes testek mozgása? Hát ha az égitestek nem volnának, de forogna a fazekas korongja, nem volna idő? Nem idővel néznék a korong forgását?” És Szent Ágostonnal folytatva: „Nem mondok-e igazat, amikor azt valom neked, hogy az időt nézni tudom? Mert így van ez, Uram, Istenem, nézem, nézem, de mit nézek, nem tudom.” Az egyik nyári éjszaka, Agárdon, amikor a hőségétől nem tudtam aludni, szinte légszomjam támadt. S amikor a kertbe kiléptem, tökéletes sötét volt és csend. Mintha megszűnt volna körülöttem az addig érzékelhetőnek hitt világ, mintha nem lett volna körülöttem más, csak a semmi. S amikor kiutat keresve fölnéztem (talán úgy, ahogy végső menedékként nem sírni vagy káromkodni, hanem mégiscsak imádkozni kezd el az ember), akkor egyszerre ott voltak mind a csillagok. Sokaig nem tudtam elmozdulni, s ők ragyogtak körülöttem, mellettem, bennem, mindenütt. Mintha maga a Föld lett volna a hatalmas, minden fényt magába szívó, örök időkre elsötétült, beomlott Nap, de körülötte még ott forogna minden. És akkor szinte elképzelhetetlen volt, amit a Virágok terén megégetett Giordano Bruno állított: „Nem hiszünk többé egy általános világforgásban e

Föld körül, mert világosan fölismertük ennek forgását: a környező csillagok tekintetétől kisérvé a Föld huszonnégy óra alatt végzi forgását a saját középpontja körül". De hát hová tűnt akkor, a kertben ez az idő, hol volt ez a huszonnégy óra, amikor ott álltam az én sötét napomon-földemen, a mozdulatlan, mozdíthatatlan csillagidő kellős közepében? Hol voltam akkor, és miért voltak olyan közel és elérhetetlenül távol tőlem a csillagok?

Vajon milyennek látszik a Föld amonnan? — kérdezi Hamvas, és rögtön meg is felel rá: „A Föld színe kívülről biztosan vörös. Nem olyan, mint a Saturnusé, mint a szűrő szem. Nem olyan, mint a Venusé, aranyos és rózsaszínű és szelíden fényes. Nem olyan, mint a Marsé, füstös, mint a lobogó fáklya fénye. A Föld színe rubinvörös, mint a frissen ontott vér, keserűen és megkínzottan vörös, korbácsütés-vörös, jóga-vörös, Dionysos-vörös.” És még hozzáteszi: „A földi élet, ha teljes és igaz, nem boldog, nem elégedett, nem polgári. És ha valaki boldogságot, elégedettséget, polgári kényelmet kíván, az éppen a lét teljességét veszti el. Igazi életünk a szenvedés. Ez a mi nemességünk. Ez a mi hősiességünk. Ez a mi kozmikus méltóságunk. A Megfeszített Isten a Föld rangja a világegyetemben. Így és erről ismernek fel minket a csillagrokonok.” (A március 9-én, az Írók Boltjában elhangzott szöveg változata.)

KELÉNYI BÉLA

MEZEI ANDRÁS: A VÉG KEZDETE FELŐL

„Készül az ítélet” — írja Mezei András régi és új verseit tartalmazó kötete végszavának szánt záró költeményében. A kötet beosztása egyébként megkönnyíti az olvasó dolgát: kis figyelemmel tájékozódhatunk a versek születését indító élményekről, amelyek közül talán a zsidósághoz tartozás tudata a meghatározó. Az *Adorno* ciklus voltaképpen a magyarországi holokauszt megjelenítése, egy olyan történelmi tragédiáé, amelyet emberiség elleni büntett elhallgatni vagy bagatellizálni. A versek lelkiismeret-vizsgálatra készítő hatását csak fokozza a költői előadásmód szinte szenvedetlen objektivitása, a ténszerűség (*Tényvers* címmel egy egészen megrázó történetet olvashatnak), ahogy a deportálás és a bevagonizálás mozzanatai elének táruznak. A közlések és a mértékkel adagolt költői képek félelmetes ellentéte is megdöbbentő hatást kelt: „Akikkel együtt éltek a faluban, / a zárt,

néma porták előtt most / azokat terelik. A léckerítések — mindent eltakarnának, ha csak / deszkarésekből nem hajolna ki / egy-egy tearózsa, kóró és viola” (*Deportálás*) Képek váltakoznak, mintha film peregne. Látjuk a zsidó orvost, amint a kivégzőhelyre sántikáló katonának felírja a fagykenőcsöt. A cipőjéből kibújó és a jégzajlásos Duna-partra lépő gyereket. Az SS-ben szolgáló bácskai parasztot, akinek egyetlen aggodalma, hogy „vadonatúj kubikus-talyigája elveszett”. Ismerkedünk mellbe vágó dalokkal: „félmillió vidéki zsidó: / életben maradt tíz százalék.”

A nagy kérdés, hogyan lehet költészetté gyúrní az átélt borzalmakat? Miképp alakíthatók verssé azok a szavak, amelyeket kimondani, leírni is iszonyat? Mezei András ősei módjára szoltáros hangon szól meg, a leírások háttérében újra meg újra hallani véljük a halálba indulók kórusát, s a nevükben szólót, aki Isten felé fordulva refrénszerűen mondogatja: uram, valami nagy oka lehetett annak, hogy mindezt engedted, s nem sújtottál le a bűnösre. „...egyszer csak népemet halom megszólalni / a hangomon.” — olvassuk a cikluszáró versben. Nem a próféta szól meg, hanem a siratók deklamáló névtelen, aki megörökíti övéi szenvedéseit, örököül hagyva a leírtakat az örök kételkedőknek és mindazoknak, akik szeretik elfelejteni a szégyenletes múltat.

Ez a hang mindvégig jellemzője Mezei András lírájának, versei azonban fokozatosan gazdagodtak látomásos elemekkel. Imádságos, archaikus hangnemébe az élet képei játszanak bele. Olyan váratlansággal, ugyanakkor ígéretként, mint például remek négysorában, az *Útban*: „Itt a szegfű a kezemben. / Engedjétek futni engem, / világos út, szép sugár / a végén egy angyal áll.” Vagy a *Századvég* kicsit ironikus helyzetértékelésében, amely az örök nagy elhatározások és a csendes visszavonulások ellentétére épül.

A reménytelenség néhol apokaliptikussá növesztett képeit az önvizsgálatok nyomán szerzett, kiküzdött bizonyosság ellenpontozza: „Tudom, értem a törvényt, s látom is / saját szememmel vagy fehér szobák végtelen / lincolatában, s hallom: mi Atyánk / Ki vagy a mennyekben?” (*Átültetés*) A kérdőjel az örök emberi kételkedés, bizonytalanság jelzése. Ne feledjük azonban, kételkedéseink vezérelnek mindig új célok felé a meglett úton. (*Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó kiadása*)

RÓNAY LÁSZLÓ

BARCSAY JENŐ CENTENÁRIUM

Kiállítással és könyvbemutatóval ünnepelte a Magyar Képzőművészeti Főiskola Barcsay Jenő születésének századik évfordulóját. Az egykori diák majd tanár festményeiből és rajzaiból a főiskola róla elnevezett kiállítótermében januárban láthattunk válogatást. Ugyanekkor jelent meg önéletírása is *Munkám, sor-som, életem* címmel, Károlyi Zsigmond gondozásában. Forrása magnóra vett beszélgetéssorozat, amelyet 1967 és 1979 között Petényi Katalin készített a festővel, aki azután a gépelt változatot részben még korrigálta.

A Főiskola könyvtárában megvásárolható könyv lebilincselő olvasmány. Lapjain meg elevenedik a 20. század majd egészen átívelő életút, a mezőségi faluban töltött gyerekkor, a kolozsvári, szamosújvári majd nagyenyedi kollégiumi évek, a pénztelen diákelet a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Érzékletesen ír Barcsay a Párizsban töltött ösztöndíjas évek (1926-27 majd 1929-30) élményeiről, kedves festményeiről, saját művészete alakulásáról, a szentendrei művésztelephez fűződő emlékeiről. Visszapillant tanári pályájára, a budapesti iparosiskolában töltött majd két évtizedre és ezt követően főiskolai kinevezésére, 1945-től tartott művészeti anatómia óráira. Művésztársairól, példaképeiről való meleghangú megemlékezései az egyenes és nagyvonalú emberek iránti tisztelet és vonzódását mutatják.

Önéletírásában az események mellett egyre árnyaltabb színekkel bontakozik ki a visszaemlékező festő egyénisége, gondolkodásmódja. A koldusszegény gyerekkorról, az ifjúkor nagy nélkülözéseiről, a pálya nehézségeiről és sikereiről a gyermek egyszerűségével és az öregember bölcs nyugalmaival mesél. Az évek múlásával az embernek megadatik a lehetőség, hogy egyre magasabb nézőpontból tekintsen vissza életére, s a csaknem nyolcvanéves festő a szentendrei tájképeiz hasonló távlatokból szemléli élete eseményeit. Az a megkapó természetesség,

amellyel Barcsay magáról mesél, nem egyszerűen az időskori visszaemlékezés velejárója. „Mindenhez idő kell”, jegyzi meg egy helyen. Csakhogy a szükséges időt ki is kell várni, bízva abban, hogy eljön, s az ember tervei, vágyai megvalósulnak. Ehhez türelemre és jövőbe vetett reményre van szükség, ennek megszerzése sokszor nehéz és küzdelmes. Aki kudarcot vall a nehézségekben, annak a hajdan még ismeretlen jövő megélése sem feltétlenül hoz nyugalmat. Barcsaynak megadtott a békés visszapillantás, az életben helytállt ember derűje, kiegyensúlyozottsága.

Szelíd hang, egyszerű és pontos fogalmazás: nemcsak Barcsay elbeszélésmódjára, de festői stílusára is illik a jellemzés. Az emlékkiállítás jól érzékeltette azt az egyéni hangot, amelyre fokozatosan rátalált. A korai képek komor témáikban, a fény-árnyékok drámaiságában a főiskolai mester, Rudnay Gyula hatását mutatják. Ezeket követik azután a Párizsban tanulmányozott nagyok, Cézanne, Matisse, Picasso, Rouault művészetét idéző képek. Minden hasonlóság ellenére ezeken a festményeken világosan megmutatkozik Barcsay jellegzetes képi világa. Mi a titka egyéni stílusának? A válaszhoz közelebb visznek későbbi képei, az *Asszonyok* téma variációi, majd absztrakt festményei éppúgy, mint a *Művészeti anatómia*, az *Ember és drapéria* című könyveihez készült rajzok. A kiegyenúlyozott, nyugodt kompozíciókon a vonalak és a színek pontos és szelíd ritmust mutatnak. A színvilág visszafogott, jellegzetesek a meleg színek, sötétebb tónusok. Általában intenzitás és erő árad a képekből. Barcsay a monumentális dekoratív festészethez vonzódott, s bár legtöbb képe kisméretű, büszke volt rá, hogy azok is elbírják a nagy méreteket, szerkezeti egységük vetítővel felnagyítva is megmarad.

Az emlékkiállítás s a festő önéletírása alkalmat ad arra, hogy a tizenkét éve elhunyt mesterről a rácsodálkozás frissességével emlékezhessünk meg.

LUKÁCS ÁGOTA

SOMMAIRE

LAJOS DOLHAI:	L'institution des indulgences après le Concile Vatican II
ANDRÁS NÉMETH:	De l'histoire de la formation des enseignants catholiques
OLGA KRAFCSIK H.:	Écoles chrétiennes à la fin des années 90
BEÁTA KOTSCHY:	Le pédagogue chrétien et l'école
ERIKA KOPP:	Éducation chrétienne en Hollande
■	Entretien avec Dezső Mészöly

INHALT

LAJOS DOLHAI:	Die Institution des Ablasses nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil
ANDRÁS NÉMETH:	Aus der Geschichte der katholischen Lehrerausbildung
OLGA KRAFCSIK H.:	Christliche Schulen am Ende der 90er Jahre
BEÁTA KOTSCHY:	Der christliche Pädagoge und die christliche Schule
ERIKA KOPP:	Christlicher Unterricht in Holland
■	Gespräch mit Dezső Mészöly

CONTENTS

LAJOS DOLHAI:	The rite of Indulgence after Vatican II.
ANDRÁS NÉMETH:	The concise history of the catholic teacher training
OLGA KRAFCSIK H.:	Christian schools at the end of the 90s
BEÁTA KOTSCHY:	Christian educators and schools
ERIKA KOPP:	Christian education in the Netherlands
■	Interview with Dezső Mészöly

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, NAGY ENDRE,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt.-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

JOHANNA LANCZKOWSKI	Szerzetesség kislexikona
CRÉTIEN DE TROYES	Az oroszlósnos lovag
■	Lengyel Balázs leveleskönyve
MOLNÁR TAMÁS	Századvégi mérleg
JELENCZKI ISTVÁN	Csillagidő
MEZEI ANDRÁS	A vég kezdete felől
■	Barcsay Jenő centenáriuma

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bengi László, Kelényi Béla, Lőkös Péter,
Lukács Ágota, Pánczél Hegedűs János,
Puskely Mária és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 11. és a 20. század
- 50 éve történt: a szerzetesek elhurcolása
- Bűn, büntudat, bűnbocsánat
- Család, házasság

ISSN 004260242-4

9 770042 602425